

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
(SİYASET BİLİMİ)

**ÜRDÜN'DEKİ İSLAMİ HAREKETLERİN SİYASALLAŞMASI:
MÜSLÜMAN KARDEŞLER PARTİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

Jeelan Moh'd Ahmad ABURUB

Ankara-2022

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
(SİYASET BİLİMİ)

**ÜRDÜN'DEKİ İSLAMİ HAREKETLERİN SİYASALLAŞMASI:
MÜSLÜMAN KARDEŞLER PARTİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

Jeelan Moh'd Ahmad ABURUB

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Filiz KARTAL

Ankara-2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
(SİYASET BİLİMİ)

ÜRDÜN'DEKİ İSLAMİ HAREKETLERİN SİYASALLAŞMASI:
MÜSLÜMAN KARDEŞLER PARTİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Prof. Dr. Filiz KARTAL

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

1- Prof. Dr. Filiz KARTAL

2- Dr. Öğr. Üyesi Atay AKDEVELİOĞLU

3- Doç. Dr. Burak TANGÖR

Tez Savunması Tarihi 07.09.2022

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof Dr. Filiz Kartal danışmanlığında hazırladığım “Ürdün'deki İslami Hareketlerin Siyasallaşması: Müslüman Kardeşler Partisi” adlı yüksek lisans - doktora/bütünleşik doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 07.09.2022

Jeelan Moh'd Ahmad ABURUB

TEŞEKKÜR

Lisansüstü eğitim sürecimin her aşamasında değerli katkılarını ve manevi desteğini esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr.Filiz KARTAL'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Tüm süreç boyunca yanımda olan, destekleyen aileme ve değerli arkadaşlarımla hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak bu çalışmamı dünyada emperyalizme karşı özgürlük mücadelesi vermiş ve bu uğurda hayatını kaybetmiş tüm isimsiz kahramanlara ithaf etmek istiyorum.

“Savaş zaruri ve hayati olmalıdır. Milletın hayatı tehlikeye maruz kalmadıkça savaş bir cinayettir.”

Atatürk

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	v
KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÜRDÜN'DEKİ CİHATÇI HAREKETLERİN SINIFLANDIRILMASI

1.1. Selefi-Cihatçı Hareketler.....	18
1.1.1. Cihatçı Selefilik Ortaya Çıkışı.....	18
1.1.2. Selefilik Eğilimleri: Reformist Selefilik ve Cihatçı Selefilik.....	19
1.1.3. Selefilik ve Müslüman Kardeşler Arasındaki İlişki.....	24
1.2. Hamas ve Müslüman Kardeşler İlişkisi.....	34
1.3. Hizb-ut Tahrir El-İslami – Engellemeye Karşı Gizli Seferberlik.....	41

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÜRDÜN'DE MÜSLÜMAN KARDEŞLER HAREKETİ'NİN ORTAYA ÇIKIŞI ve ÜRDÜN REJİMİ İLE İLİŞKİSİ

2.1. Müslüman Kardeşler Hareketi Tüzüğü.....	47
2.2. Ürdün Rejimi ile Müslüman Kardeşler Arasındaki Yakınlaşma ve Ayrışma Aşamaları.....	56
2.3. Müslüman Kardeşler'in Parlamento Seçimlerine Katılımı.....	61
2.4. Müslüman Kardeşler Hareketinde Anlaşmazlıklar ve İç Bölünmeler.....	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ÜRDÜN'DE SİYASAL REFORMLAR ve İSLAMİ HAREKETLER

3.1. Arap Baharı'nın Siyasi Haklara Etkisi ve Siyasal İslam Krizinin Tırmanması	74
3.2. Ürdün Devletinin Güvenlik Kısıtlamaları ve Bunların İç İstikrar Reformu'yla İlişkisi	76
3.3. Filistin Davası ve Ürdün Rejimiyle İlgili Siyasi Reform Talepleri.....	79
3.4. Ürdün Ulusal Diyalogu'nun Siyasi Reformdaki Etkinliği	83
3.5. Müslüman Kardeşler ve Ürdün Rejimi Perspektifinden Siyasi Reformun Geleceği.....	89
SONUÇ	95
KAYNAKÇA.....	99
ÖZET	109
ABSTRACT	110
EKLER	111

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1:	Transjordan, 1922'de Filistin Mandası Hükümünden Çıkmış Hali	17
Şekil 2:	Etki Ağacı: İdeologlar.....	33
Şekil 3:	Müslüman Kardeşler Hareketinin Siyasi Çalışmalarının Zaman Çizelgesi	45
Şekil 4:	Müslüman Kardeşlerin Genel Organizasyon Yapısı	54

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Müslüman Kardeşler ve İslami Eylem Cephesi'nin Parlamento Performansı.....	66
--	----

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BM	: Birleşmiş Milletler
Çev	: Çeviri
Ed.	: Editör
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
Hz	: Hazreti
IŞİD	: Irak - Şam İslam Devleti
İEC	: İslami Eylem Cephesi
MK	: Müslüman Kardeşler
SNTV	: Single Non-Transferable Vote
TBP	: Trump Barış Planı
TDO	: Tek Devredilemez Oy
Yay.	: Yayınevi

GİRİŞ

Siyasal İslam kavramı, 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başında gelişmiş ve teorik bir kavram olmaktan çıkarak uygulama sahasına geçmiştir. Batı modernitesini ve Batılı sistemleri reddederek alternatif bir sistem olarak siyasal İslam'ın kurulmasını hedeflemektedir. 19. yüzyılda İslam dünyası, Batı sömürgeciliğinden çektiği sıkıntılar sonucunda siyasi ve ekonomik alanlarda Batı'ya karşı durmuştur (Emine Güvenilir, 2016:16). Siyasal İslam düşüncesinin önünü açan en önemli reformistlerden biri, İslami egemenlik ilkesini korumak için Osmanlı Hilafet projesinin destekçilerinden biri olan Muhammed Reşid Rıza'dır. Modern çağda Müslüman Kardeşler projesi, Muhammed Reşid Rıza ve Abdurrahman el-Kawakibi'nin düşüncelerinin bir sahiplenilmesi olarak değerlendirilebilir (Ronald Simkins ve Zachary Smith, 2019:65). Siyasal İslam kavramının temel kaynağı Hz. Muhammed'in kurduğu İslam Devleti tecrübesidir. Bu, yönetimde hilafet ilkesine ve İslam Hukuku'nun uygulanmasına dayanır. İslam öncesi Arap toplumlarında bu deneyimden önce gelen toplumsal siyasal sistem, kabile sistemidir (Karima Belahdar, 2021:280).

İslami hareketlerin gücü, Müslüman Kardeşler Hareketinin Mısır'da ortaya çıkması ve ardından Arap ülkelerinin geri kalanına yayılmasıyla artmıştır. Siyasal İslam hakkında konuşmak, son zamanlarda Arap ve Ortadoğu hakkındaki siyasi tartışmaların temelini oluşturmaktadır. Özellikle bölgede Arap Baharı'nın patlak vermesi hem resmi hem de gayriresmi İslami hareketlerin ortaya çıkışında etkili olmuştur.

Müslüman Kardeşler Hareketi Ürdün'de 1945'te kurulmuştur. Bu gelişme Ürdünlü Şeyh Abdüllatif Ebu Kura'nın girişimi ile Müslüman Kardeşler'in rehberi ve kurucusu Hasan el-Benna'yla koordineli bir şekilde gerçekleşmiştir. 1954'te Hareket hükümetten yasal bir yetki almış ve Müslüman Kardeşler (MK) siyasi alana ilk adımını atmıştır. Siyasal hayata ilk katılımları ise 1956 milletvekili seçimlerinde olmuş ve bu seçimlerde dört sandalye kazanmışlardır. Müslüman Kardeşler Hareketi'nin başlangıçtaki amacı,

sömürgeciliği reddetmek ve Filistin Davası'nı desteklemektir. Bu nedenle, hareketin başlangıçtaki ilk talepleri, Anglo-Ürdün anlaşmalarının reddedilmesiydi. Müslüman Kardeşler, Ürdün'ün herhangi bir sömürgeci ülke ile müzakere yürütmesini de reddetmiştir. Ürdün, 1970'li yıllarda yaşanan siyasi olaylar ve ekonomik kriz nedeniyle siyasi hayatın dondurulduğu bir dönem yaşamıştır. Bu durum uzun bir süre çok partili siyasi hayatın aksamasına neden olmuş, 1989 yılına gelindiğinde siyasi katılım yeniden başlamıştır. Ardından Müslüman Kardeşler etkin bir siyasi katılımı geri dönmüş ve Müslüman Kardeşler'in Ürdün'deki altın çağı başlamıştır. Çünkü o dönemde sol ve milliyetçi hareketler azalmış, Müslüman Kardeşler'in popülaritesi artmıştır. 1990'lı yılların başında Müslüman Kardeşler'in siyasi kolu olan İslami Eylem Cephesi Partisi kurulmuştur. İslami Eylem Cephesi Partisi o dönemde yapılan parlamento seçimlerinde büyük bir zafer kazanmıştır. Bu gelişme Ürdün rejiminin, halk arasındaki artan popülaritesi ve kamuoyunu etkileme yetenekleri nedeniyle Müslüman Kardeşler'in varlığından endişe etmesine neden olmuştur. Bu tarihten itibaren Ürdün rejimi ile Müslüman Kardeşler arasında siyasi görüş ayrılıkları başlamıştır. Ürdün rejimi, Müslüman Kardeşler'e bağlı herhangi bir hareketin, özellikle de o zamanlar Ürdün'ün istikrarını tehdit eden Ürdün'deki Hamas Hareketi'nin varlığından endişe etmeye başlamıştır. Bundan dolayı Ürdün rejimi, Hamas'ın Ürdün'deki ofislerini kapatmış ve üyelerini de sınır dışı etmiştir. Arap Baharı'nda, yani 2011 yılında Ürdün rejimi ile Müslüman Kardeşler Hareketi arasındaki siyasi çatışma zirve yapmıştır. Bunu MK Hareketi'nin Ürdün'de siyasi ve anayasal reform talepleri takip etmiştir. O zamandan bu güne kadar Ürdün rejimi MK Hareketi'nin taleplerini karşılayan herhangi bir adım atmamıştır.

Ürdün'deki Müslüman Kardeşler Hareketi'nin -Hasan el-Benna'nın ideolojisine dayanan- hedefleri etrafında odaklanan en önemli iki husustan birincisi, İslam ülkelerinde sömürgeciliğe ve her türlü Batılılaşmaya karşı direnmek, ikincisi ise İslami çağrının

yayılmamasını sağlamak için İslam'ın evrenselliği ilkesini devam ettirmektir (İrfan Ülger, 2016:146).

Yukarıda özet olarak bahsedilen tarihi arka plan ışığında bu çalışma üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölüm "Ürdün'deki Cihatçı Hareketlerin Sınıflandırılması" başlığını taşımaktadır. Bu bölümde cihatçı ve cihatçı olmayan İslami hareketlerin türleri (Hamis, Selefilik ve Hizb-ut Tahrir / Kurtuluş Partisi) açıklanmıştır. Aynı zamanda Müslüman Kardeşler Hareketi ile diğer İslami hareketler arasındaki benzerlikler ve farklılıklar tartışılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümü " Ürdün'de Müslüman Kardeşler Hareketi'nin Ortaya Çıkışı ve Ürdün Rejimi İle İlişkisi " başlığını taşımaktadır. Bu bölüm, Müslüman Kardeşler Hareketi'nin siyasi çalışmalarının yanı sıra MK'nin parlamento seçimlerine katılıp katılmama (boykot) nedenlerine açıklık getirmektedir. Ayrıca Müslüman Kardeşler Hareketi içindeki iç anlaşmazlıkların ve bölünmelerin sebepleri incelenmiştir. Üçüncü bölüm " Ürdün'de Siyasal Reformlar ve İslami Hareketler " başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Arap Baharı'nın Ürdün'deki ulusal muhalefet hareketi üzerindeki etkisi tartışılmıştır. Ayrıca, Filistin Davası'nın siyasi reform taleplerindeki rolü üzerinde durulmuştur. Öte yandan Filistin Meselesi'nin Müslüman Kardeşler Hareketi ve Ürdün rejiminin hedefleriyle ilişkisi belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bölüm ayrıca gerçek bir demokrasi yaratmak için hem Müslüman Kardeşler'in hem de Ürdün rejiminin yapması gereken ödevlerin tanımlanmasını içermektedir. Bu çalışmanın sonunda, temel problemin cevabına ilişkin veriler ve bu verilerin analizine dayalı olarak Ürdün'deki Müslüman Kardeşler'in geleceği hakkında önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Çalışmanın sonunda yakın gelecekte uzak geleceğe değişen beklentilerle bazı senaryolar da yer almaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Ürdün'deki Müslüman Kardeşler Hareketi'nin temsil ettiği İslami hareketin, iktidara gelip bu konuda monarşiyle rekabet etmeyi mi yoksa sadece siyasi reform gerçekleştirmeyi mi hedeflediğini ortaya koymaktır.

Çalışmanın Problemi

Tarihsel olarak, Müslüman Kardeşler ve Ürdün rejimi arasındaki ilişki, 50'li yıllarda Ürdün'deki komünist ve solcu yayılmaya karşı müttefik iki parti şeklinde başlamıştır. Müslüman Kardeşler ile Ürdün rejimi arasındaki bu ilişki bu şekilde devam etmiş ve Kara Eylül olayları yani 70'ler döneminde daha da güçlenmiştir. Ürdün'de Müslüman Kardeşler'in popülaritesi yükseldiğinde ve 1989'dan sonra kendilerini parlamentoda temsil ederek İslami Eylem Cephesi adı altında resmi bir siyasi parti haline geldiklerinde Ürdün rejimi İslami hareketin yükselişini iktidara yönelik bir tehdit olarak görmüştür. Arap Baharı olaylarından sonra Müslüman Kardeşler ile Ürdün rejimi arasındaki gerilim artmış ve burada Müslüman Kardeşler hareketi içinde Ürdün rejimine muhalif bir akıma dönüşmeleri nedeniyle iç bölünmeler başlamıştır.

Ürdün rejimi, Müslüman Kardeşler'in bir reform hareketi olmadığına, aksine Müslüman Kardeşler Hareketi'nin iktidarı ele geçirme hedefine sahip olduğuna inanmaktadır. Ayrıca, Müslüman Kardeşler'in Ürdün'deki artan popülaritesi karşısında Ürdün rejimi, Müslüman Kardeşler'e düşman olan Körfez ülkelerinden (Suudi Arabistan, BAE) müttefiklerini kaybetmekten endişe duymaktadır. Müslüman Kardeşler ile Ürdün rejimi arasında birbirlerinin siyasi olarak güçlenmesini önlemek adına siyasi rekabet başlamıştır. Bu da, Müslüman Kardeşler ile Ürdün rejimi arasında gerilime neden olmaktadır. Buna göre çalışmanın problemi, Müslüman Kardeşler Hareketi'nin yükselişini rejimin “nasıl” ve “hangi” yöntemlerle kısıtlamaya çalıştığıdır.

Araştırmanın hipotezi şu şekildedir: İslami hareketlerin, özellikle Müslüman Kardeşler Hareketi'nin, yükselişi ile Ürdün rejiminin İslami Hareket (MK) üzerindeki - siyasi eyleme getirdiği- artan kısıtlamaları arasında doğru orantılı bir ilişkinin varlığıdır.

Alt Problemler

1. Ürdün'de Siyasal İslam nasıl ortaya çıktı ve Müslüman Kardeşler'in geniş bir izleyici kitlesi kazanmasını nasıl sağladı?
2. Ürdün rejimi İslami hareketlerin iktidara gelmesini engellemeye çalışıyor mu?
3. Ürdün Haşimi Krallığı'ndaki siyasi reform sürecinde İslami Hareket Cephesi'nin önündeki engeller nelerdir?
4. Müslüman Kardeşler Partisi Ürdün rejimine sadakatten muhalefete nasıl geçti ve Müslüman Kardeşler Hareketi'nin bölünmesinin nedenleri nelerdir?
5. İslami hareketler Arap Baharı'ndan sonra Ürdün Devleti'ni nasıl tehdet etti?
6. Ürdün'de cihatçı hareketlerin ortaya çıkış nedenleri ve bunların Müslüman Kardeşler Partisi ile ilişkileri nelerdir?

Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı iki ana eksen etrafında toplanmaktadır:

1. Genel eksen: Çalışma, Ürdün'de siyasi istikrarsızlığın göstergelerinden biri olarak kabul edilen İslami hareketlerin tanımlanmasını amaçlamaktadır.
2. Özel eksen: Çalışma, Arap Baharı'nın rolünü ve Müslüman Kardeşler Hareketi'nin örgütsel yapısının zayıflığı üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Öte yandan çalışma, Ürdün rejiminin anayasal ve siyasi reformları yönetme konusundaki deneyim eksikliğinin arkasındaki faktörleri ortaya koymayı hedeflemektedir.

Çalışmanın Önemi

Bu çalışma Siyasal İslam araştırmacılarının, Müslüman Kardeşler Hareketi'nin yükselişiyile bağlantılı olarak Ürdün rejiminin karşılaştığı zorlukları anlamalarına yardımcı olma yönünde katkı sunmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda, bu çalışma

Ortadoğu ve Siyasal İslam konusunda uzmanlaşmış araştırma merkezlerine Ürdün'deki demokratik geçiş sürecine ilişkin analitik bir çalışma olarak katkı sağlayacaktır.

Çalışma 1989'dan (Ürdün'de demokratik yaşama geri dönüş ve siyasi partilerin parlamentoda temsilinin yeniden etkinleştirilmesi) günümüze kadar olan döneme odaklanmıştır.

Ürdün'deki Müslüman Kardeşler Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Al-Bondokji'nin (2015), "The Muslim Brotherhood in Jordan: Time to the Reform" . Başlıklı çalışması Müslüman Kardeşler'in Ürdün'deki siyasi etkinliğini, Arap Baharı'nı -betimlemek için- önemli bir olay olarak kabul eden bir eksene dayanmaktadır. Aynı zamanda Müslüman Kardeşler liderliğindeki ulusal muhalefetin taleplerinin betimlenmesine de odaklanmaktadır. Ayrıca, rejimin monarşinin istikrarını korumak için protesto hareketleriyle (öğrenciler, sendikalar ve siyasi partiler) yüzleşmesi de bu çalışmanın odak konusudur. Araştırmacı Ürdün rejimi ile Müslüman Kardeşler arasındaki ilişkilerde, gerilimi etkileyen önemli siyasi krizlere de değinmiştir.

Terzioğlu (2010), "The Analysis of The Evolution of The Relationship Between The Hashemite Regime and The Jordanian Muslim Brotherhood" başlıklı eserinde, Ürdün rejimi ile Müslüman Kardeşler Hareketi arasındaki ilişkiyi 1946'dan 2007'ye kadar analiz etmeye odaklanmıştır. Ürdün'de Müslüman Kardeşler Hareketi'nin rolünü etkileyen en önemli meselelere işaret etmiştir. Bunlardan en önemlileriyse Filistin Meselesi ve Ürdün'de Hamas'ın kurulmasıdır. Araştırmacı büyük ölçüde tarihsel yönetime dayanmıştır. Bu doğrultuda, Ürdün'deki Müslüman Kardeşler Hareketi'nin bir hareket olduğu tarihten İslami Eylem Cephesi Partisi'nin (İEC) kuruluşuna kadar olan tarihsel gelişimi analiz etmiştir.

Hazimeh (2015), "The Political Survival of the Muslim Brotherhood in Jordan: From Participation to Boycott" başlıklı araştırmasında, Ürdün rejimini ve bu rejimde İslami hareketlerin ortaya çıkışını (Selefiler, Müslüman Kardeşler, Sufiler ve Hizb-ut

Tahrir/Kurtuluş Partisi) açıklamaya odaklanmıştır. Hazimeh yaptığı çalışmada Ürdün'de İslam'ın yükselişini anlamak, İslami hareketleri köken ve düşünce açısından analiz edebilmek için tarihsel ve karşılaştırmalı yöneme başvurmuştur. Araştırmacı, Müslüman Kardeşler ve gerginlik sürecinde yaşanan önemli krizlere dikkat çekmektedir. Önemli krizlerden biri olarak 1990'ların sonundan 2015'e kadar olan parlamento seçimleri ve Müslüman Kardeşler'in katılım ve boykot nedenlerinin siyasi ve hukuki sebeplere dayalı olarak anlaşılması örnek olarak gösterilebilir.

Bozkurt (2021), " Müslüman Kardeşler, Siyasal Meşruiyet ve Seçimler: Ürdün Üzerine Bir İnceleme " başlıklı çalışmasında, Ürdün'deki Müslüman Kardeşler'in ortaya çıkışı ve ideolojisi ile Mısır'daki Müslüman Kardeşler Hareketi'yle olan temel bağlantısına odaklanmaktadır. Araştırmacının çalışmasında ele aldığı dönem Ürdün'deki demokratik atılım döneminden yani 1989 yılından 2020 yılına kadardır. Çalışma ayrıntılı olarak Ürdün'deki parlamento seçimlerine odaklanmaktadır. Aynı zamanda araştırmacı, seçim yasalarında meydana gelen değişikliklere açıklık getirirken Müslüman Kardeşler'in her seçim dönemindeki rolüne dikkat çekmektedir.

Bu çalışma, iç siyaseti etkileyen bir takım faktörlerin olduğu varsayımına dayanmaktadır. Siyasal İslam olgusu, Ürdün rejimini Müslüman Kardeşler gibi popüler İslami hareketlere kısıtlamalar getirmeye çalışan rejim için bir tehdit haline gelmiştir. Ürdün devletinin sorununu anlamak için devlet teorisine ve siyasal İslam'a bakmak gerekmektedir. Devlet teorisi, John Locke, Thomas Hobbes ve Jean Jack Rousseau tarafından geliştirilenlerde olduğu gibi çeşitli tarihsel, sözleşme ve sosyal temellere dayanmaktadır. Devlet teorisinin dayandığı diğer yön ise bu çalışmanın dayandığı dinsel (teokratik) yöndür. Bu düşünürlere göre devletin üzerine kurulduğu toplum sözleşmesi kavramı, halk ve hükümdar olmak üzere iki taraf arasında bir sözleşmenin varlığına dayanmaktadır (Kadir Doğan ve Canan Çakır, 2018:583).

Devlet teorisi, ulus fikrinin ifade edilmesi ve yönetimin kurulması açısından siyasal İslam kavramıyla bağlantılıdır. İslam tecrübesindeki devlet, istişare, İslam ümmeti ve davet ilkesine dayanmaktadır. İslam'da devlet kavramı toplum sözleşmesi ile benzerlik gösterir. İslam devletinin kuruluşuna yönetimde bir liderlik ve o dönemde “Medine Vesikası” olarak adlandırılan yarı-pozitif bir hukuk eşlik etmiştir. Hz. Muhammed tarafından Muhacirlerle Ensar arasındaki sosyal ve siyasi meseleleri düzenlemek için ele alınmıştır (Mehmet Şimşir, 2005:268) . Hz. Peygamber'in tasavvuruna göre şeriatın uygulanması, Raşid Halifeler aşamasına kadar devam etmiş, ardından özellikle Halife Ali bin Ebi Talib döneminde siyasi otorite üzerinde anlaşmazlık başlamıştır. Hz. Ali ve Muaviye bin Ebi Süfyan arasında patlak veren ihtilaf, yeni İslami grupların ortaya çıkmasıyla sonuçlanmış; İslam Devleti'ni siyasi otorite uygulaması bakımından başka bir yola sokmuştur. Bu konuda Albert Hourani, Arap Halklarının Tarihi adlı kitabında, İslam tarihi boyunca farklılıkların yayılmasını ve otorite ve hükümdarın meşruiyeti konusundaki anlaşmazlık nedeniyle İslami grupların ortaya çıkışını açıklar (Albert Hourani, 1997:58) . İslam Devleti'nin ortaya çıkışı küçük bir coğrafi alanla sınırlı olmayıp, Hicaz'ın yanı sıra Levant, Irak ve diğer ülkelerde olduğu gibi yayılma ve İslam devletlerinin ortaya çıkması şeklinde olmuştur. Siyasi anlaşmazlıklar süresince, İslami yönetim, özellikle Abbasi Halifeliği döneminde, yönetim konusunda birçok anlaşmazlığa tanık oldu. İbâdiler ve Hariciler de dahil olmak üzere ayrılıkçılar ve birçok muhalif hareketin yanı sıra İsmaililer gibi gizli hareketlerin ortaya çıkması da bu dönemde söz konusu olmuştur (Hourani, 1997:73). O zamandan bugüne siyasi otorite konusundaki anlaşmazlık, İslami grupların sınıflandırılması, yani her grubun kendi bakış açısına göre iktidara gelme ve İslam hukukunu uygulama hakkı ile bağlantılı hale geldi. Örneğin, Selefi hareketin ortaya çıkışı, İslami yönetimin uygulanmasında Şii düşünceyle çelişiyordu. Siyasal İslam ve egemenlik kavramından ve bu kavramın Ürdün devletinin

egemenliği ve Müslüman Kardeşler Hareketi ile nasıl bağlantılı olduğundan bahsederken, egemenlik kavramını bazı siyasi düşünürlerin bakış açısına göre tanımlamak gerekir.

John Bodin egemenliğin vatandaşlar ve tebaa üzerindeki en yüksek siyasi otorite olduğunu ve yasalarla sınırlı olmadığını söyler (Belakhdar,2021:278). Eiseman, bunu ulusun yasal bir kimliği olarak görür ve egemenliğin sağlanabilmesi için kamu otoritesinin sağlanması gerekir (Belakhdar, 2021:276). Veer'e göre egemenlik, devletin en yüksek hukuk ilkesinin sınırları içinde ve ulaşmak için kurulmuş olduğu kolektif amaç doğrultusunda kendi özgür iradesi dışında bağlı veya bağlı olmamasını sağlayan niteliktir (aktaran Belakhdar, 2021:276). Egemenlik teorisi kavramlarının açıklığa kavuşturulması için, egemenlik teorisinde iki önemli unsura yer verilebilir: Birinci unsur, mutlak otoritenin dayatma kabiliyetini temsil eden pozitif unsurdur. Bu kavramın olumsuz yönü, egemenlik sıfatının, otorite sahibini başka bir tarafa tabi kılmamasını sağlama ve meşru kanıtlama ihtiyacı duymadan otoriteyi harekete geçirmeye çalışmasıdır (Belakhdar, 2021:277).

Egemenlik ilkesine göre Ürdün devleti, İslami hareketlerin küresel bir İslami vizyon ve mesaja sahip olduğu tarihi bir aşamada önemli bir sonuca ulaşmıştır. Ürdün rejimini, iktidara gelmeye çalışan Ürdün İslami hareketlerinin Ürdün egemenliğine yönelik bir tehdit oluşturduğu korkusuyla endişelendiren, özellikle Arap Baharı'ndan sonra İslami hareketlere siyasi ve güvenlik kısıtlamaları dayatmasına neden olan, bu küresel vizyondur. Öte yandan, İslam'da egemenlik ilkesi tarih boyunca gelişme göstermiştir. İslam'ın gelişinden önce egemenlik, kabile ve aşiret kavramlarıyla temsil edilmekteydi. Kabileler, siyasi değil, ekonomik amaçlar için birbirleriyle savaşıyordu (Belakhdar, 2021:280). Ancak İslam'ın gelişinden sonra, bu Arap kabileleri siyasi çıkarlar ve yönetim için savaşmaya başladılar. Ürdün rejimi, siyasi meşruiyetini; (Ürdün Haşimi yönetimi) Hz. Muhammed'in soyuna bağlayan kabile kökleri aracılığıyla İslam'daki aynı egemenlik ilkesinden almıştır. Böylece Ürdün, egemenliğinin dini-politik karakterini elde etmiş ve

Ürdün rejimi, İslami aşiret meşruiyeti yoluyla hükmetmek için herhangi bir İslami hareketin gelişimini engellemiştir. Devlette egemenlik teorisinden kuvvetler ayrılığı ilkesine geçildiğinde, bu ilkenin yani kuvvetler ayrılığının Ürdün’de siyasi ve anayasal reform taleplerinin tırmanmasında etkisini görmek mümkündür. Ürdün muhalefetine, özellikle İslamcılara göre, Ürdün rejimi güçler ayrılığını uygulamada sorunlar yaşamaktadır ve bu nedenle özellikle Arap Baharı'ndan sonra anayasal ve siyasi reform talepleri ortaya çıkmıştır. Kuvvetler ayrılığı ilkesi, demokratik devletlerin gerçekleşmesi için gerekli bir ilkedir. Kuvvetler ayrılığı ilkesi fikrini ilk çerçeveleyen düşünür Montesquieu'dur (Belakhdar, 2021:287). Bu ilke, bireysel yönetimden devlet otoritelerini modernleştirme kavramına geçen siyasi sistemlerde, siyasi ve hukuki düşüncede, niteliksel bir sıçrama oluşturmuştur. Daha sonra kuvvetler ayrılığı ilkesi, herhangi bir demokratik hükümetin kurulması için evrensel bir ilke haline gelmiş ve 1789'da Fransız ve Yurttaş İnsan Hakları Bildirgesi'nin 16. maddesine dâhil edilmiştir (Belakhdar, 2021:288). Maddede "Kuvvetler ayrılığı ilkesini benimsemeyen, hak ve özgürlüklerde güvence ve temel sağlamayan her siyasi grup, anayasaya aykırı gruptur" denmektedir. Kuvvetler ayrılığı ilkesi kriteri, özellikle Arap Baharı'ndan sonra Ürdün devletindeki siyasi ve anayasal reform modeline büyük ölçüde yansımıştır. Anayasa değişikliği talepleri, yürütme erki ve yargı erkinin ihlali nedeniyle ortaya çıkmıştır.

Yapısal teori ve kolektif kimliğin inşası: Bu teori, sosyal teorilere en yakın olanıdır ve belirli bir kimliğe yönelik ortak davranış beklentilerine dayanmaktadır. Alexander Wendet, ortak kader, homojenlik ve irade gibi ulusal kimliğin altını oyan ve kolektif bir kimliğin yaratılmasını oluşturan bir dizi sosyal faktörün olduğunu savunur (Muhammed Abu-Anzeh,2016:15). Bu, Ürdün toplumunun kimliğini oluşturan milliyetçilik ve İslamcılık kavramlarıyla anlaşılabilir. Arap milliyetçiliği, hegemonyayı ve sömürgeciliği reddetmesi sonucunda Arap milli duygusuna sahip olan bu Filistin toplumunun çoğunluğunu oluşturduğu Ürdün toplumunun oluşumunun önemli bir unsurudur. İngiliz

egemenliğini reddeden Ürdün halkı ile sömürgecilikten muzdarip Filistin halkı arasındaki ideolojik birlik buradan kaynaklanmaktadır. Arap milliyetçiliği duygusu 1950'li yıllarda (Nasırcı milliyetçi düşünce adı altında) Mısır ve Suriye halkı arasında da uygulanan güçlü bir Arap kimliği oluşturmuş ve bu Ürdün toplumunun siyasi düşüncesinin çoğunluğuna yansımıştır (Abu-Anzeh, 2016:66). Bu nedenle, milliyetçi eğilim Ürdün'deki Nasırcı genişleme tarafından geniş çapta kabul görmüştür. Arap ulusal projesini yansıtmaya başlayan bu Arap kimliği, İslami ve milliyetçi akımlar arasındaki çatışmanın diyalektiği ve siyasi eyleme ideolojik yaklaşımdaki farklılık nedeniyle Ürdün'de tırmanmaya devam etmemiştir. İslamcılar, kaynağı Kuran ve Sünnet olan dine dayalı bir siyasi ideoloji ortaya koymak istedikleri için Arap milliyetçilerinin fikirleriyle çelişmektedir. Bernard Lewis ve Myers, milliyetçilik ve İslam diyalektiği üzerine "Faith and Power"/ "İnanç ve Güç" adlı kitabında Arap toplumlarının kimliğinin din temelinde şekillendiğini, sadakat ve vatanseverlik fikrinin onlar için yeni olduğunu söylemektedir (Bernard Lewis ve Joanne Myers, 2010:2).

Jeopolitik Teori : Bu teori, siyasi güç ile coğrafi mekân arasındaki bağlantılara ve nedensel ilişkilere ve ayrıca coğrafi faktörlerin siyaset üzerindeki etkisine atıfta bulunur. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra Ortadoğu'da yaşanan jeopolitik değişimlerin genel özelliği, Arap ülkelerinde büyük güçlerin çıkarlarının istikrarına hizmet eder nitelikteydi. Ortadoğu'nun jeopolitik çıkarları temsil eden bölge olması, Arap ülkelerini çıkarlarını korumak için Amerika'ya yaklaşmaya sevk etmektedir. Bu aşamadan sonra, yani Soğuk Savaş aşamasından sonra, ortaya çıkan ayırt edici özellikler arasında iç savaşlar ve çatışmalar ile İslami gruplar gibi sınır ötesi grupların ortaya çıkması yer almaktadır (Saeid Naji ve Jayum Jwan, 2013:2). Arap Baharı olaylarının başlaması ile birlikte coğrafya faktörünün siyasal İslam üzerindeki etkisi artmıştır (Naji ve Jwan, 2013:5).

İslam Dünyası'nın koşulları jeopolitik gelişmelerden ayrı düşünülemez. Özellikle Arap bölgesindeki çatışmalar ve savaşlar Arap kimliğinin şekillenmesini etkilemiştir.

Jeopolitik Teori'nin bu çalışmaya yansması önemlidir. Çünkü Ürdün'ün coğrafi konumunu İslami cihatçı grupların ortaya çıkışıyla ilişkilendirmek gerekirse, Ürdün'de Hamas'ın ortaya çıkması ve Ürdün'deki Müslüman Kardeşler Hareketi aracılığıyla siyasi eyleme geçmesi bunun bir örneğidir. Filistin Hamas hareketi siyasi hedefine Ürdün'deki İslami hareket aracılığıyla ulaşmıştır ve bu da Filistin-İsrail çatışmasının, Ürdün-Filistin coğrafi sınırlarının paylaşılması nedeniyle, Ürdün iç siyasetini etkilediği anlamına gelmektedir. Öte yandan Ürdün nüfusunun yarısından fazlası Filistin kökenlidir (Oroub El-Abed, 2009:15).

Kavramsal Çerçeve

Cihatçı Hareketler: Son zamanlarda Batı dünyasını tehdit eden ve İslami bağlamda gerçekleşen silahlı faaliyetleri tanımlamak için kullanılan Arapça kökenli bir terimdir (Aisha Ahmad, 2017:223).

Küresel Cihat: Bu eğilim, ABD'nin Avrupa güçlerinin çıkarlarını devraldıktan ve daha sonra Sovyetler Birliği'nin etkisini azaltmak için diğer alanların kontrolünü ele geçirdikten sonra İkinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu durum nedeniyle ortaya çıkmıştır. Batı sömürgeciliğinden kurtulmak isteyen, ulusal (milliyetçilik) ve solcu hareketler (marksizm) oluşturmanın yolunu açmıştır. Bu nedenle milliyetçi ve sol düşüncenin hâkimiyetinden kurtulmak için İslami bir hilafet kurmak ayrıca sömürgecilikten kurtulma bahanesiyle İslam ülkelerini yöneten bir sonraki alternatif İslam halifeliği olması için cihatçı gruplara ihtiyaç duyulmuştur. Sovyetler Birliği'nin çöküşü, demokrasiyi yayma bahanesiyle Ortadoğu'yu kontrol etmeye karar veren ABD'nin önderliğinde yeni bir dünya düzeninin kurulmasına yol açmıştır. Bu sebepten ötürü İslami hareketlerin Ortadoğu'da yayılması hızlanmıştır. 1980'lerde, küresel cihatta yerel cihadın temelini oluşturan iki önemli olay meydana gelmiştir. Birincisi Afganistan'daki cihat, ikincisi ise yabancı etkiden kurtuluşu amaçlayan ve İslam hukukuna dayalı devlet kuran İran'daki İslam devrimidir (Glenn, 2017:70-88).

Selefilik: Selefiye hareketi olarak da adlandırılan Selefi hareket Sünni İslam içinde bir fırka hareketi olup muhafazakar bir uyanış ve reformdur. İsmi, Müslümanların ilk üç neslinin İslam'ın saf halini bildiği söyleyen "ataların" (selef) geleneklerine dönüşü savunmaktan almaktadır (John Esposito, 2004:275).

İslam Hukuku (Şeriat): “Şeriat” kelimesi genellikle sadece İslam ile ilişkilendirilir. Dini ritüellerin yanı sıra Müslümanların günlük yaşamların da yöneten bir grup kuralı ifade etmektedir. Şeriat ayrıca, din takipçilerine hayatlarında önemli kararlar almalarına yardımcı olacak bir dizi ilke ve kılavuz sağlar. Şeriat Müslümanlar için eksiksiz bir yaşam tarzı (sosyal, kültürel, dini, askeri ve politik) belirler. Şeriat, beşikten mezara kadar bir Müslümanın hayatını yönetmektedir (Hakkı Aydın, 2001:57-58).

Fundamentalizm : İslam'ın bazı formalitelerine ve dinin sınırlarına bağlı kalarak görüşlerinde aşırılık gösteren ve bunları zorla veya şiddetle ifade edenlere verilen bir terimdir ve köktencilik tanımıyla bağlantılı olup İslam’da olduğu kadar Hıristiyanlık’ta da (muhafazakar Protestan eğilim gibi) mevcuttur (Aisha Abbash, 2018:6).

Siyasal İslam : Bu terim yirminci yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkmış ve İslam düşüncesine dayalı siyasi hayata katılan İslami hareketleri ifade etmektedir. Kundsén (aktaran Abbash, 2018:5), siyasi İslam'ın siyasi hedefleri olduğunu ve etrafında dönen sorunun, İslami hareketlerin izlediği yolun, iktidara ulaşmak için tarihsel arka plan üzerinde siyasi eyleme dayanması olduğunu ifade eder. Siyasi İslam terimi, yönetimde İslam Hukuku’nu uygulamaya çalışan hareketlerin ve güçlerin bir ifadesidir (Abbash, 2018:5).

Graham Fuller'a göre İslam, İslam'ın evrenselliği ilkesini uygulamak için İslam dünyasında siyaseti ve toplumu düzenlemeyi amaçlayan bir inanç doktrinidir (Abbash, 2018:5).

Rejim Güvenliği: Devletin çıkarlarını herhangi bir iç veya dış tehditten korumasını sağlamak için koyduğu kuralları ifade eden bir terimdir. Devletlerin gücü veya zayıflığı,

sistemlerinin güvenliğinin gücüne göre sınıflandırılır. Bu nedenle, “sistem zayıflığı” terimi, çoğu, sistemlerinde istikrar ve güvenlik sağlayamayan cnc dünya ülkeleriyle ilişkilendirilmiştir (Nuri Yeşilyurt, 2013:30).

BİRİNCİ BÖLÜM

1.ÜRDÜN'DEKİ CİHATÇI HAREKETLERİN SINIFLANDIRILMASI

Müslüman Kardeşler Hareketi'nin siyasi ve örgütsel çalışmalarını anlamak için İslami Hareketleri incelemek, sınıflandırmak ve karşılaştırmak gerekmektedir. Bu, İslami hareketlerin cihatçı ve cihatçı olmayan olarak sınıflandırılmasıyla ilgilidir. Bu sınıflandırmaya, Ürdün başta olmak üzere, Siyasal İslam ve İslami hareketler alanındaki uzmanların ortaya attığı argümanlarla ulaşılabilir. İslam düşüncesinin sosyal ortamdan siyasal ortama geçişi çeşitli İslami hareketlerin ortaya çıkmasında önemli bir etkidir. Buna ilişkin olarak, İslami hareketler uzmanı İbrahim Gharaibeh, “Ürdün'deki Müslüman Kardeşler, Davetten Siyasete” adlı kitabında şunu ifade etmektedir:

Ürdün'deki Müslüman Kardeşler meselesini ele almak, Ürdün'deki mevcut siyasi durumun anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Ürdün'deki Müslüman Kardeşler Hareketi'nin siyasi düşüncesini analiz etmek için Mısır'daki Müslüman Kardeşler Hareketi'nin ilk kurucusu Hassan el-Benna'nın mesajlarını incelemek gerekmektedir (2017:5).

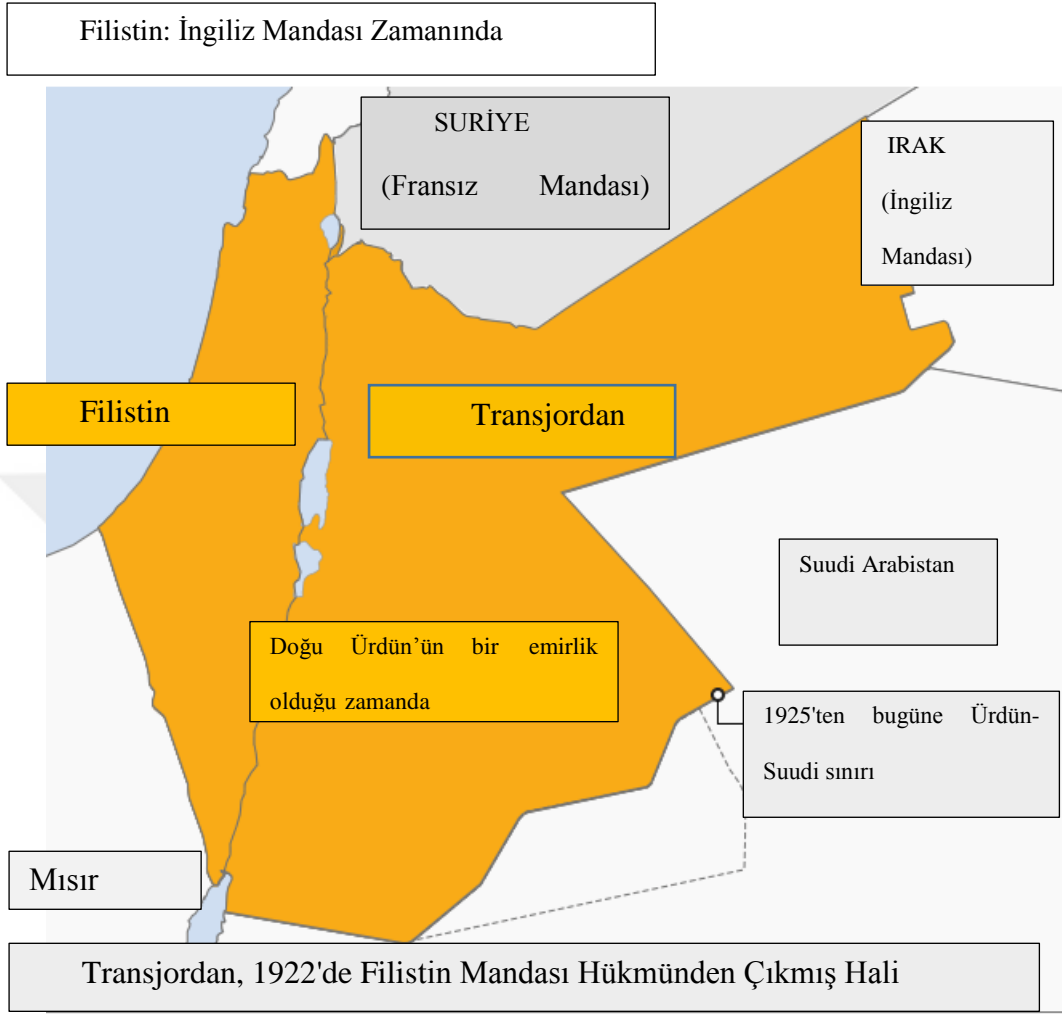
Siyasi olayların Ürdün'deki (Selefilik, Hamas ve Hizb-ut Tahrir) İslami Hareketlerin varlığı üzerindeki etkisi önemli ve karmaşık bir konudur. Örneğin Hamas Hareketi'nin ve liderlerinin ortaya çıkışını Müslüman Kardeşler Hareketi'nin ortaya çıkışından ayırmak mümkün değildir. Aynı şekilde Ürdün'de cihatçı Selefilik'in ortaya çıkışı, Arap Baharı'ndan sonra ortaya çıkan İslami Hareketler'in ortaya çıkışından ayrı düşünülemez. Ürdün'deki İslami hareketlerin varlığına ilişkin bu tartışmayı anlamak için Ortadoğu'daki İslami Hareketler konusunda uzman olan Ufuk Ulutaş'ın argümanlarına başvurabilir, analizini şu şekilde özetlenebilir:

Ürdün'deki cihatçı hareketler özellikle Selefi-cihatçılar, 2011'den sonra, yani Arap Baharından sonra, Selefi-cihatçı hareketin Ürdün'den Suriye ve Irak'a gitmesi nedeniyle varlıklarını azaltmıştır. Fakat gerçek şu ki Ürdün cihatçı Selefilikten muaf değildir. Hatta Ürdün'ün yakın zamanda 2016'da Selefi-cihatçıların saldırılarına tanık olmuştur (2016:109).

1. ÜRDÜN'DEKİ CİHATÇI HAREKETLERİN SINIFLANDIRILMASI

Ürdün ve Filistin, çok uzun bir süre Yavuz Sultan Selim döneminden beri, Osmanlı İmparatorluğu'nun himayesi altındaydı (Mustafa Öztürk, 2010:326). 1922 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra, Transjordan¹, Filistin, Lübnan ve Suriye'yi içeren Levant bölgesinde İngiliz ve Fransız devletlerinin etkileri ve kontrolü ele geçirmesi ile bölgenin jeopolitik önemi değişmiştir. Ürdün'ün egemenliğini kısıtlamak için konulan İngiliz engelleri nedeniyle Transjordan Emirliği'ndeki siyasi yaşam esnek değildi. Hatta bu, emirliği İngiliz emirlerine tabi hale getirmiştir. Aşağıdaki harita Ürdün'ün siyasi bölünmesini göstermektedir. Bu daha sonra Ürdün'deki İslami hareketlerin yükselişindeki ilişkinin ve komşu İslami hareketlerle ideolojik bağlantısının açıklanmasına yardımcı olmaktadır. Ürdün toplumunun yapısını jeopolitik temelden etkilenerek anlamak için bu karşılıklı bağımlılıktan da ayrıntılı olarak bahsedilecektir. Ürdün'de Siyasal İslam'ın yükselişini anlayabilmek için Ürdün vatandaşlığı hakkından yararlanan Filistinlilerin Ürdün toplumunun yaklaşık yarısını oluşturduğunu bilmek gerekir. Ayrıca Müslüman Kardeşler hareketi ile Filistin kökenli Ürdün vatandaşları arasında güçlü bir bağın varlığı unutulmamalıdır (Glenn Robinson, 1998:401).

¹ Transjordan: Doğu Ürdün'ün bir emirlik olduğu zamandaki ismi.

Şekil 1: Transjordan, 1922'de Filistin mandası hükmünden çıkarılması (BBC, 19 Eylül 2020. "Israel's borders explained in maps").

Müslüman Kardeşler Hareketi Ürdün'de 1943'te yani Ürdün'ün 1946'da bağımsızlığını ilan etmesinden üç sene önce ortaya çıkmış ve 1946'da Müslüman Kardeşler Hareketi resmen tanınmıştır. Ürdün'de siyasi yaşam resmi olarak 1947'de, ilk parlamento seçimleri yapıldığında başlamıştır. Bu bölümde Ürdün'deki siyasi hayatın en önemli başlangıçlarından ve Ürdün'deki İslami hareketlerin yükselişine katkıda bulunan jeopolitik faktörlerden ayrıntılı olarak bahsedilecektir. Ayrıca İslami ve cihatçı hareketler ayrı ayrı değerlendirilecek, Müslüman Kardeşler Hareketi ile Ürdün'de ortaya çıkan diğer

İslami hareketler arasındaki ilişki ve Ürdün siyasi sistemi üzerindeki etkileri analiz edilecektir.

1.1. Selefi-Cihatçı Hareketler

1.1.1. Cihatçı Selefilik'in Ortaya Çıkışı

1980'li yılların başında Ürdün'de dünyanın en ünlü Selefi şeyhlerinden Muhammed Nâsırüddin El-Elbânî yaşamıştır. “Muhafazakâr Selefilik”in varlığı bu şekilde başlamıştır. Şeyh El-Elbânî Ürdün'e yerleştiğinde, Amman ve çevresinde onun dini davet ve fetvalarının etkisiyle müritlerinin sayısı artmıştır. Hem Ürdün'de hem de yurtdışında El-Elbânî'nin kitaplarının ve takipçilerinin yayınları yayılmaya başlamıştır. “Muhafazakar Selefilik” fikrinin, doğası gereği, sosyal ve dini kültürle doğrudan bir bağlantısının olması gerekmektedir. Ayrıca Selefilik'in "misyonu" göz önüne alındığında insanların, inançlarını, uygulamalarını düzeltmeye, taraftarlarını ve davranışlarını arındırmaya odaklanmaları gerekir.² Tarihsel olarak baktığımızda Ürdün'de Selefi hareketler ile sufi cemaatler arasında ortak bir ideolojik taban bulunmamaktadır. Selefi Hareketler resmi dini kurum içinde bile geniş bir mevcudiyete sahip olan mezhepçiliği kullanarak meşruiyet sağlamak istemektedir. Selefilik ile geleneksel ve tarihsel düşmanı olan Sufizm arasında şiddetli bir çatışma bulunmaktadır. Selefilik'in mücadeleye girdiği Sufi-Tasavvufi eğilimle aralarında “toplumsal etki alanları” üzerine mücadele devam etmektedir. Selefilik'in gerçekleştirdiği tek mücadele tasavvufu değildir. Selefilik'in mücadele ettiği diğer bir grup ise camilerde geniş bir varlığı olan "Müslüman Kardeşler"dir. Selefilik'in resmi siyasi faaliyetlere katılmamaları, popüler iletişim merkezlerini (camiler, okullar, üniversiteler vb.) kontrol eden Müslüman Kardeşler'in dini ve siyasi söyleminin yorumlarından kaynaklanmaktadır. Çünkü Selefi gruplar dini

² Sheikh Mohammad Nasir Ad-Din Al-Albani, (<https://kingfaisalprize.org/sheikh-mohammad-nasir-ad-din-al-albani/>, Erişim Tarihi: 07 Temmuz 2021).

söylemin siyasallaşmasına karşıdır. Müslüman kardeşler içinde yer alan vaizler, üniversite profesörleri ve teknokratlarla Selefî gruplar mücadele etmektedir. Ürdün toplumunda Selefî grupların ortaya çıkmasından bu yana muhafazakar Selefî davet, Müslüman Kardeşler'e ve fikirlerine karşı düşmanlığını ilan etmiştir. Selefîlerle ilgili olarak, bu İslami biçimde olsa bile, El-Elbânî'nin siyasi eyleme karşı entelektüel bir söylem olarak sunduğu şeyin bir tasdikidir. Ayrıca, Selefîler için diğer İslami grupların dini inançları, teoride ve pratikte İslam Hukuku'na uyulmamasının bir sonucu olarak yanlıştır.

1.1.2. Selefîlik Eğilimleri: Reformist Selefîlik ve Cihatçı Selefîlik

İlk harekete gelince, reformist Selefî hareketin en önemli kurucularından biri olan reformist grubun lideri Muhammed Nâsırüddin El-Elbânî Arnavutluk'ta doğmuş ve babası İstanbul'da İslami İlimler okumuştur (Muhammed Al-shebani, 1987:44). El-Elbânî, o dönemde başörtüsü konusunda Arnavutluk Cumhurbaşkanı ile anlaşamadığı için Arnavutluk'tan ayrılmış ve Şam'a yerleşmiştir (Al-shebani, 1987:44). Orada iyi düzeyde Arapça öğrenmiştir. Ortadoğu coğrafyasında Muhammed Abdo ve Şeyh Reşîd Rızâ gibi reformist Selefî akımın sembolü birçok etkili ismin de varlığına karşın Şeyh El-Elbânî Ürdün'de en etkili kişi olmayı sürdürmüştür. Çünkü El-Elbânî uzun süre Ürdün'de kalmış ve orada ölmüştür (Al-shebani, 1987:76). Müslüman Kardeşler ile Muhafazakar Selefî Hareket arasında ortak bir fikir gelişmemiştir. Şeyh El-Elbânî ve onun muhafazakar Selefî hareketi ile Müslüman Kardeşler Hareketi arasında açık bir anlaşmazlık ortaya çıkmıştır. El-Elbânî, Müslüman Kardeşler'in resmi bir siyasi parti olarak siyasi arenaya girişini, İslami hareketi İslami iktidar çağrısı hedefinden çıkardığı için eleştirmiştir. El-Elbânî, Seyyid Kutub ve Hasan el-Benna'yı (Müslüman Kardeşler'in kurucusu) siyasi çıkarları için İslam Hukuku'nun (Şeriat) emirlerini ihlal ettikleri için tasvip etmemiştir. Bu reformist Selefî akımın mensupları “İyiliğin Emredilmesi ve Kötülüğün

Nehyedilmesi” sloganını taşımaktadırlar. Bu grupların yetkililerle sürekli bir çatışması olmuş, ancak 2001 saldırılarında radikal bir grup olarak görünmemek için hükümete yakınlaşmışlardır.

Eski İslam Toplumu’nda, Sünni İslam’da, mezhepsel akımların ortaya çıkışı coğrafi ve demografik faktörlerin bir sonucu olarak görülebilir. Örneğin, Şafii Mezhebi hem Mısır hem de Levant’ta, Maliki mezhebi Kuzey Afrika’da, Hanefi mezhebi ise Türkiye, Batı Asya, Hindistan ve Pakistan’da yayılmıştır. Selefiliğin ortaya çıkışı Ahmed bin Hanbel tarafından kurulan "Hanbelî" düşünce okulu ile bağlantılıdır ve kendilerine “Ehl-i Hadis” adını vermektedirler. “Ehl-i Hadis” kavramından kasıt, meşruiyetini Sünnet ve Kuran’dan alan grup olmalarıdır. Kendilerini Sünnet’in makbul takipçisi olarak görmektedirler. Bu grup, diğer düşünce ekollerinin tüm yorumlarını ve dini öğretilerde tasavvuf düzenini reddetmektedir (Muhammed Abu Rumman, 2013:222).

Bu muhafazakar Selefi eğilim “saflık ve eğitim” ilkesinden, yani İslam dininin İslam’ı ve Peygamber’in Sünneti’ni yanlış yorumlayan çok sayıda İslami düşünce ekolünün görüşlerinden kaynaklanan, kirliliklerden arındırılmasından kaynaklanmaktadır. Bu muhafazakar Selefi harekete göre; mevcut İslam ülkelerinin Batılı anayasalardan etkilendiğine ve İslam Hukuku’nu doğru bir şekilde uygulamadığına inandıkları için; en önemli hedeflerden biri İslami bir halifelik kurmaktır. Bu hareket Batılılaşma ve dışa açılma hareketlerini reddetmektedir. "Hak Ümmet"; yani diğer mezheplerin en doğrusu, peygamberin "Kurtulan Ümmet" hadisinden türemiştir ve kendilerine "FIRKA-I NÂCİYE" yani hak sahibi tek grup adını vermektedirler (Ömer Bozkurt, 2017:52).

Muhafazakar Selefilerin diğer İslamcı gruplara karşı bu keyfi kararları, Müslüman Kardeşler’ce daha sonra reddedilecek olan özel bir öfkeye yol açmıştır. Müslüman Kardeşler, partili çoğulculuğa ve demokratik katılıma inanmaktadır. Bu, muhafazakar Selefiliğe göre ve Batı demokrasisinin bir parçası olan siyasi katılımı reddeden “El-

Elbâni” ilkesine göre, İslam Hukuku için bir tehdit oluşturmaktadır. Ayrıca muhafazakar Selefilik, kadınları aşağı görür ve siyasi katılımlarını engeller. Selefilik, İslami hareketlerin ve diğer mezheplerin geri kalanını Sünnet'ten uzak görmekte ve kendisini FIRKA-İ NÂCİYE “kurtulan millet/mezhep”, yani Sünneti doğru temsil eden mezhep olarak görmektedir. Bu ilke, yani "FIRKA-İ NÂCİYE", 21. yüzyıldan sonra İslami düşünce okullarında bir bölünmeye yol açan muhafazakar Selefi hareket tarafından talep edilmektedir (Muhammed Abu Rumman ve Hassan Abu Hanieh, 2013:238). Ondokuzuncu yüzyılda reformist Selefi anlayışın sahipleri, “içtihat”³ kapısını açarak Selefi akımda yenilenme seferberliği yürütmüşlerdir (Hüseyin Atay, 2020:107). Yani bağımsız düşünmek ve İslam'ı daha pragmatik; uygulanabilir kılmak istemektedirler. Çağdaş Selefilik akımı için bu, Kuran'ın ve Peygamberin Sünnetinin marjinalleştirilmesi değil, akılcı yaklaşımın benimsenmesi anlamına gelmektedir. Bu yaklaşımın öncüleri arasında Cemaleddin Afganî, Muhammed Abdo ve Muhammed Reşîd Rızâ gelmektedir ve Siyasal İslam'ın ve alimlerin esnek din anlayışının yenilenmesine yardımcı olmuşlardır. 1970'lerin sonundan 1980'lerin ortalarına kadar Ürdün'de, entelektüel Selefilikten Cihatçı Selefilige geçiş söz konusu olmuştur. Selefi eğilimdeki bu dönüşümün nedeni Afganistan'daki Sovyet işgalidir. Hizb-ut Tahrir düşüncesinin Selefi hareketin fikirleri üzerinde açık bir etkisi vardır. Bu cihatçı fikirler Ürdün devletinin güvenliğini tehdit eden eylemlere dönüşmeye başlamıştır.

Selefi cihatçılık tam olarak bir hareket ya da örgüt değildir, birleşik bir ideoloji tarafından birbirine bağlanan bir gruplar ağı olarak adlandırılabilir. İlk cihatçı selefilik 1994'te Afgan Ürdünlüler, yani Afganistan'dan dönen Ürdünlü cihatçılar, tarafından kurulan "Bayaat al İmam" (Bağlılık Yemini) veya "Tevhid Cemaat" adı altında ortaya

³ İçtihat: Kur'an'da açıkça belirtilmeyen ancak doğru olan ve şeriatın getirdiklerini tahrif etmeyen anlam ve eylemlerle Kur'an'daki ayetlerin yorumlanması ve açıklanmasıdır. İçtihad, Şeriat ile çelişmeyen, aksine onları netleştiren kurallara göre düşüncüyü uygulamak için çaba sarf etmektir. Bu işi yapan kişinin adına "Müçtehit" denir (Atay, 2020:107).

çıkıştır. En önemli kurucuları arasında Ebu Muhammed el-Makdisi ve Ebu Musab el-Zerkavi bulunmaktadır⁴ (Muhammed Abu Rumman ve Musa Shteivi, 2018:19). Daha sonra BM Güvenlik Konseyi, Orta Doğu ve diğer El Kaide bağlantılı örgütlerde gerçek bir tehdit oluşturan kişiler listesine Ebu Muhammed el-Makdisi ve Ebu Musab el-Zerkavi'yi dahil etmiştir. O dönemde tartışma yaratan en önemli isim "el-Zerkavi" idi. El Zerkavi, Ürdün'deki Selefi-cihatçı hareketin en önemli liderlerindendir. Ürdün Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından devlet güvenliğini tehdit eden operasyonlar planlamaya çalışmakla suçlanan "Filistinli Ebu Katada" gibi İslami cihatçı hareketin önemli isimleri ve liderleri Ürdün'de ortaya çıkmıştır. "Ebu Musab el-Zerkavi" gibi diğer etkili isimler, hapisanelerde bulunmalarına rağmen diğer insanları etkilemeyi başarmışlardır. Bunun nedeni ise inançlarını kitap ve broşür şeklinde sistematik olarak yaymalarıdır. Bu dönemde cihatçı hareketleri öfkelenirmeye sebep olan bazı nedenler söz konusudur. Örneğin, Körfez Savaşı'nda Irak'ın yaşadığı kayıplar ve Saddam Hüseyin'in o zamanlar Ürdünlüler arasında çok popüler olması bu grupları hayal kırıklığına uğratmıştır. Diğer faktör ise Vadi Araba anlaşmasıdır. 1994 yılında imzalanan bu anlaşma İsrail ve Ürdün arasında gerçekleşmiştir. Ürdün halkını, özellikle de dönemin İslami hareketlerini kızdırmıştır. Selefi cihatçı hareket liderleri hapisteyken, Selefi hareketin diğer liderleri Ürdün Haşimi Krallığı'nın çeşitli köylerinde ortaya çıkmışlar ve hapisanede bulunan liderler el-Zerkavi ve el-Makdisi ile temas halinde bulunmuşlardır. 1999'da hem el-Makdisi hem de el-Zerkavi'yi serbest bırakan bir kraliyet affı yayınlanmıştır. Afgan savaşından sonra "Birlik ve Cihat" grubu kurulmuş; Selefi hareket Ürdün'deki bu cihatçı

⁴ Ebu Musab el-Zerkavi: Tam adı Ahmed Fadhil Nazzal Al-Khalayleh olan bu isim doğduğu Ürdün şehri Zarka ile ilgili olarak el-Zarkavi lakabını taşır. 1966 yılında Zarka şehrinde doğdu, Ürdün'ün en büyük Bedevi kabilelerinden biri olan Beni Hassan kabilesine aittir. Ürdün'de zorunlu askerlik olduğundan, Ürdün ordusunda görev yapmıştır. 1989'da Afganistan'a gitmiş ve orada Ebu Muhammed el-Makdisi ile tanışmıştır. Zerkavi 1993 yılında Ürdün'e döndü ve orada Selefi çağrısı yaymak için çalışmıştır. El-Zerkavi, İmama Bağlılık örgütünü kurdu ve 2002'de Ürdün'ün başkenti Amman'da bir Amerikalı diplomatın öldürülmesini organize etmiştir. 2004 yılında "Tevhid Tugayları" örgütü, aynı yıl Ürdün Genel İstihbarat binasının bombalanmasını hedef alan bir operasyon için planlar kurmuş lakin başarısız olmuştur. Yine, 2005 yılında El-Zerkavi, Ürdün'ün başkenti Amman'da üç oteli hedef alan ve 60 sivil öldüren bir terörist saldırı planlanmıştır (Ufuk Ulutaş, 2016:54).

grubu, Irak içinde savaşmak üzere göndermek amacıyla örgütlemiştir. 2004'te bu hareket yani, “Birlik ve Cihat” resmen El-Kaide ile birleşmiştir (Abu Rumman ve Shteivi, 2018:24).

Zerkavi, yakın düşman ve uzak düşman fikrine sahiptir. Batı'nın müslüman ülkelerden kovulmasını da içeren düşman uzak düşmandır, yani uzak düşman Batı'dır. Yakın düşmana gelince, Zerkavi'nin düşüncesine göre bu, İslam mezhepleri, yani Sünniler ve Şiiiler arasındaki anlaşmazlıktır (Ulutaş, 2016:48). İkinci karakter, Zerkavi'yi de etkileyen en önemli Ürdünlü kişiliklerden biri olarak kabul edilen Abdullah El-Azzam'dır. Aynı zamanda Abdullah El-Azzam'ın ideolojisi Selefi olup düşüncesi Müslüman Kardeşler tarafından da kabul edilmiştir. El-Azzam'ın kökeni Filistin'in Cenin köyüne kadar uzanır, daha sonra Şam'daki İslam Hukuku eğitimi almış, ardından Ürdün'e yerleşerek orada İslam Hukuku öğretmeni olarak çalışmıştır. Daha sonrasında Ürdün Üniversitesi yönetimi, üniversiteden atılmasına karar vermiştir. Sonrasında ise El-Azzam Suudi Arabistan'a taşınmıştır.

Cihatçı Selefilik ile reformist Selefilik karşılaştırıldığında ulaşılabilecek sonuç şudur: Herhangi bir muhalif akımın ortaya çıkmasından önce Selefilik üzerine kurulduğu temel, İslam'ın Sünnet kurallarına uyarak saf bir şekilde uygulanmasıydı. Bu reformist düşüncenin en önemli taşıyıcılarından biri Abdurrahman el-Kawakibi'dir. daha sonra reformist Selefi akımın temsilcisi olmuştur. Selefilik başladığı düşünce "al-sahwa el-İslamiyye"/"İslami uyanış" idi ve reformist Selefi akım tarafından tamamlanmıştır (Itzhak Weismann, 2017:22). Ancak radikal cihatçı Selefi akımın ortaya çıkmasına yardımcı olan faktörler vardır. Bu faktörlerden en önemlisi Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi iken diğer nedenc de İran'daki İslam Devrimi'dir. Bu radikal düşünce, Selefi-cihatçı hareketin en önemli lideri olan Abdullah El-Azzam'ın ortaya çıkması nedeniyle büyük ölçüde Ürdün devletine yansımıştır (Weismann, 2017:28). Selefi-cihatçı hareket, El-Kaide ve daha sonra IŞİD gibi birçok radikal cihatçı hareketle sonuçlanmıştır. Analiz

edilebilecek garip paradokslardan biri, Ürdün'deki Selefi hareketin Arap Baharı olaylarından etkilenmesi ve İslami cihatçı örgütlere katılmayı kabul etmesidir. Suudi Arabistan'daki Selefiler, yönetici aileye yakın kalmayı tercih ederek, militan örgütlere doğrudan katılmayıp toplumsal sahada kalmışlardır.

1.1.3. Selefilik ve Müslüman Kardeşler Arasındaki İlişki

Selefilik ile Müslüman Kardeşler Hareketi arasındaki ilişki, her iki hareketin de önde gelen isimleri tarafından oybirliği ile onaylanmaktadır ve bu da onlar için önemli bir referans teşkil etmektedir. Hem Selefilik hem de Müslüman Kardeşler için belli noktalarda yakınlaşma ve ayrışma söz konusudur. Müslüman Kardeşlerle Selefilik arasındaki ilişkilerin tesisine katkıda bulunan ikinci konu Sovyet-Afgan Savaşı, son sebep ise Arap Baharı'nın Ortadoğu'daki yansımaları ve her iki tarafın bunlara ilişkin tepkileridir. Müslüman Kardeşler ve Selefilik arasındaki hem yakınlaşma hem de ayrışmayı incelerken aralarındaki ilişkiyi anlamak için sosyal psikolojinin varsayımlarını uygulayabiliriz. Jean-François Doriter'e göre ,her ideoloji için o ideolojiyi doğuran bir olay ya da kriz vardır ve ona dayanan tüm bu fikirler, resmi destek ya da örgütsel yapı olmaksızın haklı gösterilemez (Jean Dortier, 2016:4). Bu ideolojik oluşum hem Selefilik hem de Müslüman Kardeşler hareketinde gerçekleşmiştir. Selefilik ideolojisi, Muhammed ibn Abd al-Wahhab⁵ tarafından kurulmuştur. Bu ideolojinin yani Selefi akımın ortaya çıkmasının nedeni, bu grubun bir sorunla yüzleşmesinin sonucudur. Bu sorun, Arap toplumlarında Peygamberin Sünneti'ne dönmeme nedeniyle İslami uygulamaların ahlaki olarak bozulmasıdır.

⁵ Muhammed ibn Abd Al-Wahhab: Hanbeli Sünni alim. Bazıları onu Arap Yarımadası'ndaki İslam Dini'nin reformcularından biri olarak görmektedir. Burada -Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altındaki Hicaz Vilayeti çevresinde ve Yemen Vilayeti'nde yayılan düşünceleri ile- Müslümanları sapkınlıklardan ve hurafelerden kurtulmaya davet etmeye başlamıştır (Akın, 2015:110).

Müslüman Kardeşler Hareketi'nin ideolojisinin ortaya çıkışına gelince, sömürgecilikten kurtulma ve Batılılaşma hareketlerinin reddi gibi başka bir nedenledir. Bu ideoloji Hasan el-Benna⁶ tarafından kurulmuş ve Müslüman Kardeşler Hareketi'ne bağlı hareketleri kurduğu tüm Arap ülkelerinde uygulanmıştır. Selefi Hareket ile Müslüman Kardeşler Hareketi arasındaki yakınlaşma noktalarından biri, Müslüman Kardeşler için Seyyid Kutub ve Selefiler için Abdullah El-Azzam gibi onları temsil eden şahsiyetler ve liderler arasındaki yakınlaşmadır. Her iki taraf da bu şahsiyetlere saygı duymaktadır. Örneğin, Selefiler Seyyid Kutub'a değer vermiş ve onu kendileri için önemli bir referans olarak görmektedirler. Öte yandan Müslüman Kardeşler, Abdullah El-Azzam'ı⁷ kendileri için bir gurur kaynağı olarak nitelemektedir. Çünkü Afganistan'da Rus sömürgeciliğine karşı savaşmıştır. Abdullah El-Azzam, cihatçı Selefilik'in ilk teorisyenlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ürdün'den Afganistan'a cihatçıları seferber etmek için Afgan Mücahid Bürosu'nu kurmuştur. Abdullah El-Azzam, tüm Müslüman Kardeşler tarafından saygı duyulan bir figür olarak görülmektedir. Abdullah El-Azzam, Seyyid Kutub'un bacanağıyla tanıştığında bu ilişkiler güçlenmiştir (Ulutaş, 2016:51). Abdullah El-Azzam, cihat yolunu seçtiği ve bir İslam Devleti kurmak istediği için Müslüman Kardeşler Partisi'nde arzularını karşılayacak hiçbir dayanak bulamamıştır. Bu nedenle, Müslüman Kardeşler ve Selefiler dünyasının bazı liderleri arasında ideolojik bir boşluk oluşmuştur. Selefilik ile Müslüman Kardeşler Hareketi arasındaki en önemli yakınlaşma noktası, 1950'li ve 1960'lı yıllarda Nasırcı Hareket'e

⁶ Hasan el-Benna: 1906'da Mısır'da kırsal bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. O zamanlar dış etki alanı olan İsmailiye bölgesinde öğretmen olarak çalıştı. El-Benna, Müslüman Kardeşler Hareketi'nin kurucusu olarak kabul edilmektedir. El-Benna'nın ilk amacı, yabancılaşma korkusuyla Sünni İslam'ın temellerini ve kurallarını korumaktı. Hareketin ikinci hedefi, İngiliz sömürgeciliğinin politikalarına karşı çıkmak ve İsrail'in Filistin'i işgaline direnmektir. 1940'larda Hasan el-Benna, İngiliz egemenliğine karşı savaşmak amacıyla paramiliter bir örgüt olarak "El-Cihaz el-Sırrı"/ "Gizli Servis"i kurmuştur (Yetim vd. 2020:31).

⁷ Abdullah El-Azzam: 1941 yılında Filistin'in Cenin şehrinde doğdu. Ortaokul ve lise diplomasını orada aldıktan sonra Şam'a yerleşerek orada lisans okumuştur. Daha sonra yüksek lisans ve doktora derecelerini Mısır'daki el-Ezher Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Abdullah el-Azzam, Selefi Kardeşler figürü olarak kabul edilmiştir. 1967'deki Altı Gün Savaşı sırasında, Filistin'de İsrail işgaline karşı savaşmak için o dönemde Müslüman Kardeşler'in kurduğu ve üsleri Ürdün'de olan Mücahid Tugayları'na katılmıştır. 1979'da Sovyetlerin Afganistan'a müdahalesi üzerine Abdullah el-Azzam, 1981'de Sovyetlere karşı savaşmak için Afgan Mücahitleri'ne katılmıştır (MustafaYetim vd. 2020:29).

karşı olmalarıdır. Abdül Nasır'ın yönetimi tüm Arap ülkelerindeki Selefi gruplar için bir tehdit oluşturmuştur. Müslüman Kardeşler Hareketi ile Selefilik arasındaki ideolojik anlaşmazlığa rağmen, 1960'lı yılların ortalarında Selefi İslam tarafından temsil edilen Suudi Arabistan, Müslüman Kardeşler Hareketi'ni kontrol altına almayı başarmıştır. O dönemde Suudi Arabistan, Mısır'daki Müslüman Kardeşler'in bazı liderlerine kendilerini Cemal Abdül Nasır'ın zulmünden korumak için Suudi Arabistan'a sığınma teklifinde bulunmuştur. Suudi Arabistan'ın kendilerine koruma sağladığı bu şahsiyetler arasında Seyyid Kutub da vardır (Richard Whelan, 2005:61). Müslüman Kardeşler ile Selefilik arasındaki yakınlaşmaya yol açan diğer bir neden ise 1962'de Yemen Devrimi gerçekleştiğinde yaşanmış; Cemal Abdül Nasır cumhuriyetçileri desteklemiş, buna karşılık Suudi Arabistan ve Ürdün Yemen'deki karşı devrimi desteklemiştir. Suud Hanedanı yönetiminin Vahhabi Selefi düşüncesiyle örtüştüğü bilinmektedir. Aynı zamanda, Mısır'daki ve diğer Arap ülkelerindeki Selefiler, Cemal Abdül Nasır rejiminin Mısır'da İslam Hukuku'nun kurulmasını engellediğine inanmışlardır.

Arap Baharı ve Müslüman Kardeşler ile Selefilerin Duruş Farklılıkları:

Arap Baharı'na yaklaşımları, Müslüman Kardeşler ile Selefiler arasındaki tartışmasız en önemli farklardan birini oluşturmaktadır. Selefilerin Arap Baharı'na karşı tutumları şu şekilde analiz edilebilir: Selefilerin siyasi reformu nasıl ele aldıklarına bağlı olarak, Selefi topluluğu ve özellikle Ürdün'deki referansları, demokrasiyi, siyasi reformu ve siyasal katılımı eleştiren Şeyh el-Albani tarafından temsil edilmektedir. Şeyh el-Albânî demokrasi ve İslam'ın uzlaşmadığına inanmakta olup bu yüzden Selefiler parti kurmayı ve seçimlere girmeyi reddetmektedir. Bu nedenle Selefiliğin söylemi şu önemli nokta etrafında şekillenmektedir: Siyasi eylemin reddedilmesi ve daha çok toplumsal yönüne ağırlık verilmesi, ayrıca demokratik sistemin reddedilmesidir. Yani siyasi reforma ihtiyaç duymadan İslami Şeriat kuralları çerçevesinde toplumsal değişime ve reforma inanmaktadırlar. Gerçeğin bu kabulü, önemli bir tarihi nedenden kaynaklanmaktadır ki,

o da Raşid Halifeler döneminden sonraki inkılapların ve isyanların başarısızlığıdır (Abu Rumman, 2014:85). İyiliği emredip kötülükten sakındırmak ilkesiyle hükümdarı eleştirmenin caiz olduğuna inanan bir tür Selefî akım vardır. Hükümdar Müslüman olduğu müddetçe, ister zalim, ister adil olsun, Selefilerin hükümdarın yönetiminden sapmaları caiz değildir. Suudi Arabistan'da uygulanan budur, oradaki Selefiler, devletin yöneticisinin politikalarına itiraz etmeden İslam Şeriatını uygulamakla yetinirler (Abu Rumman, 2014:87). Selefî grupların İslami Şeriat içinde hüküm sürmeyen Arap yöneticilere yönelik görüşleri açısından bir başka bölünme daha vardır. Ürdün'de Şeyh Nâsirüddin el-Albânî tarafından temsil edilen ilk eğilim, İslam Hukuku hükümlerini bir mazeretle (cehalet, zorlama veya Şeriat kuralını uygulayamama gerekçesi) uygulamasa bile Müslüman hükümdara itaat etmeye yöneliktir. Selefileri temsil eden ikinci eğilim ise Dr. Abu Rumman'ın kitabında anlatıldığı gibidir. İlgili kitapta, İslam Hukuku'nu uygulamayan Arap yöneticileri kafir ilan eden Kuveyt ve Mısır Selefilerinden bir örnek verilmektedir ve bu kafir ithamı kişisel değil, devlet adına alenidir (Abu Rumman, 2014:88). Üçüncü eğilime gelince, Arap yöneticileri reddeden ve onları devirmenin ve gerçekliği zorla değiştirmenin gerekliliğine inanan cihatçılardır. Son yıllarda, Arap Baharı'nın ardından İstanbul'da 17 Arap ülkesinden Selefilerin katıldığı bir konferans düzenleyen Selefî hareketler, siyasi hayata müdahaleyi yeniden gözden geçirmeyi amaçlamışlardır. Bununla birlikte, Selefilerin geriye kalan ana hedefi, bir İslam halifeliği kurmaktır. Bu sonuç, İslamcıların Mısır'da iktidara gelme başarısının, Müslüman Kardeşler ile Selefiler arasında bir rekabete yol açmasından kaynaklanmaktadır.

Ürdün'deki Selefilerin, Arap Baharı'ndan önce önemli bir siyasi rolü yoktu. Arap Baharı sırasında, siyasi faaliyetleri sadece İslam Hukuku'nun üstünlüğünü talep eden Selefî cihatçı hareket tarafından temsil edilmiştir. Arap Baharı'ndan önce, özellikle 1980'lerde Şeyh Nâsirüddin el-Albânî Suriye'den Ürdün'e geldiğinde, Selefiler Müslüman Kardeşler ile olduğu kadar Sufilerle de çatışmaya girmiştir. Bunun sebebi ise

camilerdeki dini ve siyasi söylem ve hareketliliklerdir. Selefilere temsilcisi Şeyh Nâsırüddin el-Albânî'nin 2000 yılında ölümünden sonra öğrencisi Ali el-Halebi onun peşinden gitmiştir. El-Halebi devlete karşı gösterileri ve itaatsizliği yasaklayan çok sayıda kitap ve makale yayınlamıştır. El-Halebi, Arap Baharı'nın sadece Arap ülkelerini bölmek ve içlerinde kaos yaymak için bir ayaklanma olduğunu düşünmektedir. Nisan 2011'de Arap Baharı'nın başlamasıyla birlikte Ürdün'ün Zerka şehrinde Selefi cihatçılar ile Ürdün kamu güvenlik görevlileri arasında bir çatışma yaşanmıştır. Kısa bir süre sonra Şeyh el-Halebi, devlete karşı şiddeti ve terörü reddeden ılımlı Selefi imajını açıklamak için “Selefilik: İnanca Davet ve Bilimsel Metodoloji” adlı bir kitap yayınlamıştır. 2013'te Suriye'de, Arap Baharı sırasında ortaya çıkan bir grup olan Ceyş Muhammed gibi gruplar vardır ama aslında yeni bir grup olmayıp aksine, Afganistan'da cihat etmek amacıyla seksenlerde Ürdün'de ortaya çıkan İslami cihatçı gruplardır. Aynı zamanda Ürdün'deki Afgan Mücahidleri Ofisi'nin kurucusu Abdullah el-Azzam'a yakın oldukları varsayılmaktadırlar (Bassam Alomoush ve Muhammed Alomari, 2021:206). Arap Baharı'nda Selefilik'in rolü hakkında İslami Hareket'in liderlerinin perspektifinden bakılacak olursa, yapılan açıklamalardan biri şöyleydi: MK Partisi Genel Sekreteri Müh. M.A. ile yaptığım mülakatta, Arap Baharı konusunda Müslüman Kardeşler Hareketi ile Selefiler arasındaki duruş farklılıklarını dile getirmiştir. M.A., Arap Baharı sırasında özellikle Suudi Arabistan'da Selefi akımların iktidardan yana olduğunu belirtmiştir. Suudi Arabistan'da son yıllarda gerçekleştirilen -ve Selefilerin bakış açılarından farklılık gösteren- radikal reforma bile karşı çıkmamışlardır.

Müslüman Kardeşler'in etkisi Ürdün rejimi açısından tehlikeliydi. Başlangıçta Ürdün'deki Arap Baharı, rejimleri devirmek isteyen diğer halkların taleplerinden farklıydı. Ürdün'de rejimin cumhuriyet değil monarşi olduğu gerçeği, bu talebin neredeyse imkansız olduğunu düşündürmektedir. Müslüman Kardeşler'in talepleri, rejimi değiştirmeden sadece siyasi reforma odaklanmıştır. Ürdün'deki Müslüman Kardeşler,

İslami hareketin taleplerini yerine getirmek için Arap ülkelerindeki protesto dalgası fırsatından yararlanmıştır. Ayrıca Mısır'daki Müslüman Kardeşler Hareketi cumhurbaşkanlığına ulaşabildiği için, Ürdün'deki Müslüman Kardeşler'i yasalara aykırı olmayan barışçıl bir şekilde protestolar başlatmaya teşvik etmiştir. Müslüman Kardeşler, Ürdün'de güçlü bir halk tabanına sahip en büyük parti olduğu için protestoları hızla planlayabilmiştir. Müslüman Kardeşler'in -en önemlisi anayasa reformu talebi olan- birçok konuda itirazı söz konusudur. Müslüman Kardeşler'in talepleri arasında seçim yasaının ve partiler kanununun değiştirilmesi ile yolsuzlukla mücadele de yer almıştır. Bu nedenle bazı sol partiler protestolarda Müslüman Kardeşler Hareketi'yle dayanışma göstermiştir. İlk başta bu protestolara kraliyetin tepkisi şu şekilde olmuştur: Şubat 2011'de Kral II. Abdullah'ın isteği üzerine başbakan görevden alınmış ve yerine başka bir başbakan getirilmiştir. Arap Baharı'nın başlamasıyla birlikte İslami hareket, başkent Amman'daki halk hareket meydanı "Dakhiliyah Meydanı"nda harekete öncülük etmiştir. Bu halk hareketine çeşitli akımlardan insanlar (sol, sağ, ulusal, İslami) katılmıştır. Daha sonra Müslüman Kardeşler Hareketi, ulusal muhalefeti örgütlemek için farklı siyasi akımlar arasında ortak bir "Partili Koordinasyon Komitesi" kurmuştur.⁸ Kriz 24 Mart'ta tırmanmış; Ürdün'ün başkenti Amman'dan diğer şehirlere yayılmaya başlamış ve Müslüman Kardeşler Hareketi bu halk hareketinin ön saflarında yer almıştır (Abu Rumman vd., 2016:74). Ardından oturma eyleminin dağıtılmasıyla halk hareketi ile Ürdün rejimi arasında çatışma başlamış ve Ürdün rejimi tarafından Müslüman Kardeşler Hareketi'ne Ürdün'ün güvenliğini istikrarsızlaştırmaya çalıştıkları yönünde suçlamalar yöneltilmiştir. Müslüman Kardeşler'in protesto yürüyüşlerine katılmanın olumsuz olduğunu düşünen B.A. gibi Müslüman Kardeşler Hareketi'nin eski üyesi olan kişilerden bile Müslüman Kardeşler'e yöneltilen çeşitli eleştiriler mevzu bahistir. Dr. B.A., Müslüman Kardeşler'in Arap Baharı'ndaki konumunu şu şekilde analiz etmektedir:

⁸ Görüşme, 15-09-2021 tarihinde Amman'daki işyerinde J.A. ile yapılmıştır

2011'de Müslüman Kardeşler'in bazı liderleri, bu aşırı eleştirinin ilk kurucuları "Hasan el-Benna" tarafından getirilen reform yaklaşımlarının bir parçası olduğunu iddia ederek hükümete yönelik eleştirilerini abartmışlardır. B.A. sözlerine, Ürdün'de meydana gelen olayların, Suriye'deki Arap Baharı'nda (Hıristiyanlar, Müslüman Kardeşler, Selefilere vb.) yaşananlardan da etkilendiğini eklemiştir.⁹

İlk başta, birçok İslamcı ve İslamcı olmayan siyasi hareket, reform amacıyla Arap Baharı'ndaki protestolara ayırım gözetmeksizin katılmıştır. Dahası Arap Baharı'nda, Batılı ülkelerin -İŞİD ve diğerleri gibi- aşırı İslamcı grupların liderliğindeki vekalet savaşı yoluyla sürece müdahalesi nedeniyle reform hareketlerinin hedefleri çarpıtılmıştır. Bu, Müslüman Kardeşler muhalifleri açısından, Arap Baharı döneminde Müslüman Kardeşler'in protestolara katılmasının reform göstergesi olmadığı anlamına gelmektedir.

Müslüman Kardeşler ile Selefilik Arasındaki Bir Diğer Fark:

Müslüman Kadının Üstlendiği Rol

Selefiler arasında kadının statüsü, İslam Devleti'ndekine göre, cinsiyet ayrımına dayanmaktadır. Vahhabi şeyhlerine göre kadının doğal yeri evidir. Vahhabi-Selefi düşüncesindeki durum budur. Bu, İslam deneyimini, kadın ve erkek her iki cinsiyetin yaşam tarzındaki tarihsel değişiklikleri hesaba katmadan eksiksiz bir deneyim olarak görmektedir. Selefilik ve Vahhabilik Muhammed Abdülvahhab'tan sonraki en önemli sembollerinden biri Şeyh Ebu'l Ala Mevdudi'dir. Ebu'l-Ala el-Mevdudi de kadın, cihatçı kimliğin kurucusu olarak kabul edilmektedir¹⁰. Bu Selefi prensibe; cinsiyet gözetmeksizin Allah'ın hükmünü yeryüzünde uygulamanın gerekliliği olarak gören "hâkimiyet" ilkesine; göre Selefiler için cihat bir görevdir, dolayısıyla kadın veya erkek

⁹ Görüşme, 12-09-2021 tarihinde Ürdün Üniversitesi'nde B.A. ile yapılmıştır.

¹⁰ Ebu'l-Ala el-Mevdudi (1903-1979): Hindistan alt kıtasındaki İslami grubun kurucusudur. Hindistan'ın Haydarabad şehrinde doğmuştur. Arap dilini ve Kuran-ı Kerim'i babasından öğrenmiştir. Basında çalışmış ve Tarjuman Al-Quran dergisini çıkarmıştır. Ayrıca İslam halifeliği kurma fikrinin desteklemiştir (Telci,2020:4).

kim bu sorumluluğu yerine getirirse getirsin farketmez (Abu Rumman ve Abu Haniyeh, 2017:58).

Cihatçı kadınların rolü, Selefiler arasında 1979'da Afganistan'da (o sırada Sovyetler Birliği'ne sadık Afgan rejimine karşı cihat sırasında) ortaya çıkmıştır. Afganistan'da kadınları cihada çeken en önemli isim Ürdünlü Selefi şeyhlerden biri olan Abdullah el-Azzam'dır. Önceki başlıklarda Abdullah el-Azzam'ın gençleri Afganistan'daki Cihada çekmek için Ürdün'de Cihat Hizmetleri Ofisi'ni kurma hususunda nasıl çalıştığına değinilmiştir. Abdullah el-Azzam, cihat konusunda kadınların rolünün sadece savunma rolüyle sınırlandırılması gibi bazı konularda çekinceler belirtmesine rağmen, kadınlara cihat kapısını açan teorisyenlerden biri olarak kabul edilmektedir. Şeyh Abdullah el-Azzam'ın verdiği garip fetvalar¹¹ arasında, yolculuk sırasında kadının erkekle birlikte olması gerektiği, ancak savaş durumunda kadına (kocasının, babasının) izni olmadan ve bir erkek refakatçi eşlik etmeden savaş hakkı verilmesi yer alır.

Müslüman Kardeşler'de ise kadınların rolüne farklı bir bakış açısı vardır: Örneğin, Müslüman Kardeşler hareketinin kurucusu Hasan el-Benna, kadınların siyasi reform programına katılması gerektiğine inanır. 1933'te Hasan el-Benna, Müslüman Kardeşler Hareketi'nin bir kadın şubesinin kurulduğunu duyurmuştur. "Müslüman Kız Kardeşler Birimi" adı verilen bu kadınlara yönelik şube ilgili tarihte faaliyete başlamıştır. Hasan el-Benna, İslam'ın kadınların statüsünü yükselttiğini ve onlara siyasi ve medeni haklar verdiğini, bu nedenle Müslüman Kardeşler hareketi içinde siyasi açıdan marjinalleştirilmemeleri gerektiğini düşünür. Hassan el-Benna'nın "Müslüman Kadın" adlı kitabında kadının okuma yazma öğrenmesi gerektiğinden bahsedilir ancak bu bilgiye ihtiyaç duymadıkça kadının eğitime yanaşılmamaktadır. Bu, Hassan el-Benna için bir

¹¹ Fetva: "Bir olayın hükmünü açıklayan veya hükmünü koyan, güçlükleri çözen kuvvetli cevap" anlamındadır. <https://islamansiklopedisi.org.tr/fetva>

çelişkidir, örneğin siyasi katılım, kadınların pozisyon almasını sağlayan bilimsel bir arka plan gerektirmektedir (Abu Rumman ve Abu Haniyeh, 2017:55).

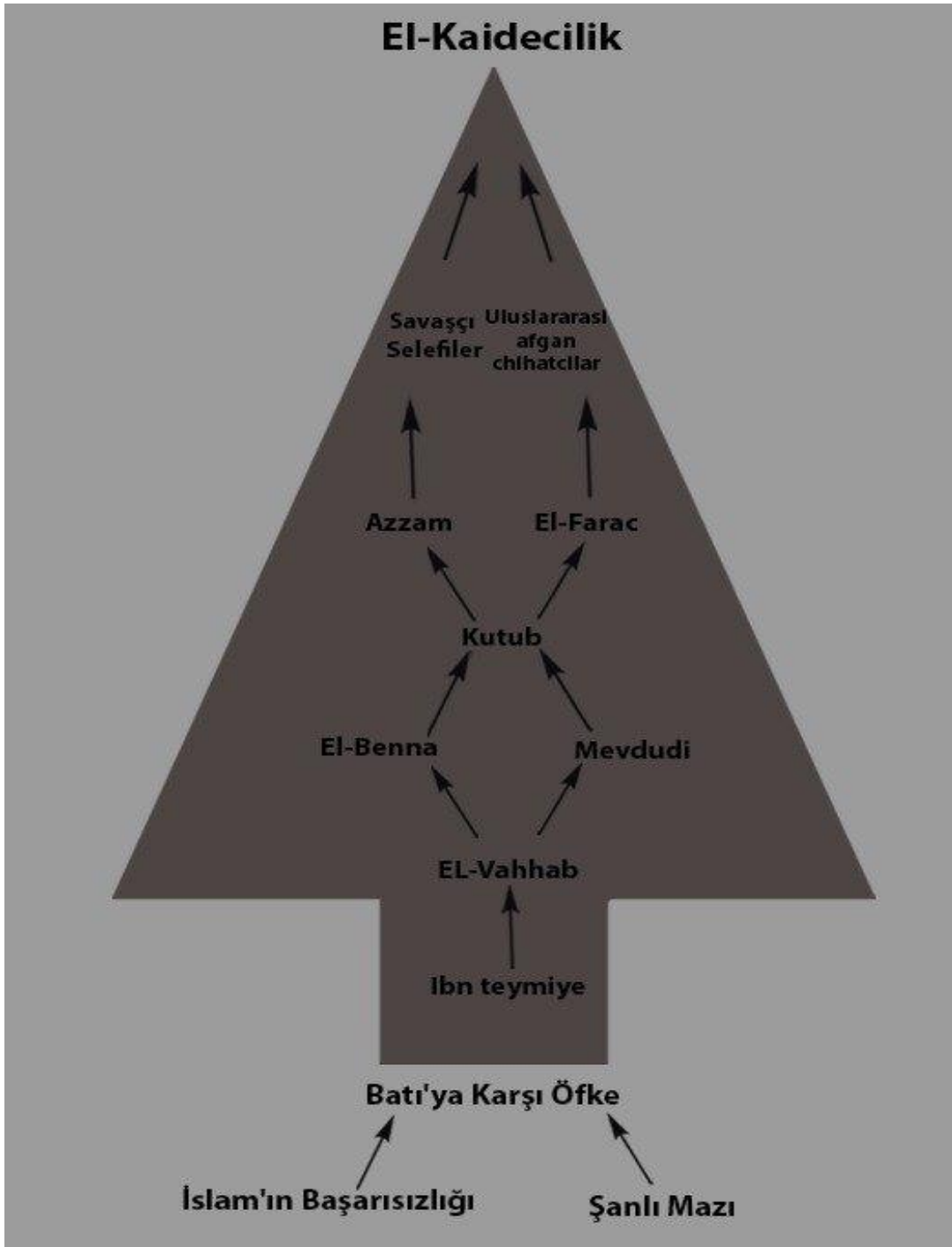
Müslüman Kardeşler'de kadının rolünden bahsetmek bağlamında, T.A. ile yaptığım görüşmede elde edilen bilgiler bu doğrultuda değerlendirilebilir. T.A.'ya göre (Müslüman Kardeşler Hareketi İçinde İcra Dairesi Üyesi ve İdari İşlerden Sorumlu Genel Sekreter Yardımcısı ve partinin medya sözcüsü), kadınların İslami Eylem Cephesi Partisi'ne aktif katılımı mümkündür, kadınlar Şura Konseyi üyeliğine konseyin en az üçte biri oranında katılmaktadır.¹² Kadınların Ürdün partilerine katılımını gösteren istatistiklere göre, parti kurulduğunda Müslüman Kardeşler'in siyasi kanadı olan İslami Eylem Cephesi'nin, partinin oluşumuna katılan 11 kadının partinin kurucuları arasında yer aldığı tespit edilmiştir (AL-Quds Center for Political Studies, 2007:17).¹³ Ürdün'deki Müslüman Kardeşler'in siyasi söyleminde kadınların rolü siyasi alana şu şekilde yansımaktadır:

- a) Seçimler,
- b) Kadın kotalı konseylere seçilme,
- c) Genel olarak çalışma ve kadınların kamu ve hükümet görevlerinde çalışmasıdır.

Ürdün'deki İslami hareketin siyasi belgesinde belirtilenlere göre, Müslüman Kardeşler düşüncesi, kadın ve erkek arasındaki rolleri bütünleştirmenin gerekliliğine işaret etmekte ve hareket, ülkenin ilerlemesini sağlamak için kadınların siyasi katılımındaki rollerini desteklemektedir (Ürdün'deki İslami Hareketin siyasi belgesi, 2019:16).

¹² Görüşme, 30-08-2021 tarihinde Amman'da İslami Eylem Cephesi Partisi'nde (Cebhet'ül Emel'ül-İslami) T. A. ile yapılmıştır.

¹³ AL-Quds Center for Political Studies, دراسة حول واقع المرأة في الأحزاب السياسية الأردنية A study on the reality of women in Jordanian political parties, 2007:16-17.

Şekil 2: Etki Ağacı: İdeologlar (Whelan, 2006:58)

Bu hiyerarşik diyagram içerisinde, Müslüman Kardeşler Hareketi'nin ve Selefi düşüncenin bazı liderlerinin isimleri gösterilmiştir. Bu diyagram başlangıçta, hem Müslüman Kardeşler'in hem de Selefilik'in vizyonundaki tek bir İslami tarihi mirasa yönelik bağlantıyı netleştirmektedir. Hem Müslüman Kardeşler hem de Selefilerdeki farklı ideolojilere rağmen, nihayetinde El-Kaide gibi yeni cihatçı hareketlerin ortaya çıkması, Selefilik ile Müslüman Kardeşler Hareketi arasındaki karışımın tek bir ideolojik

kaynağı olmasının sonucudur. Yine, bu hiyerarşik diyagram aracılığıyla Müslüman Kardeşler ve Selefiler arasındaki ilişki hakkında bir anlayışa ulaşmak mümkündür. Ayrıca Sigmund Freud'un kavramlarından hareketle bu ilişkinin özellikleri anlaşılabilir. “Küçük Farklılıkların Narsisizmi” (Narcissism of Small Differences) ve “Grup Psikolojisi” kavramları psikoloji çalışmalarında kullanılmakta aynı zamanda siyaset bilimi çalışmalarının siyasi grupları anlamasına yardımcı olmaktadır (Pal Kolstø, 2007:3). Küçük farklılıkların narsisizmi kavramı, komşu toplumlar veya benzer gruplar arasındaki ilişkilerin doğasının, aralarında boşluk bırakan çok küçük ayrıntılar nedeniyle sürekli düşmanlıklarla meşgul olduğunu göstermektedir. Bu da Müslüman Kardeşler ile Selefilik arasında ortak özelliklerinden dolayı düşmanlık ve hassasiyet yaratmaktadır. Çünkü bu küçük farklılıklar her grubun birbirine narsistçe bakmasını sağlamaktadır. Freud'un kavramlarının analizine göre Müslüman Kardeşler Hareketi ile Selefiler arasındaki ilişkinin özeti, karşılıklı çatışmaların ortaya çıkış nedenlerini açıklamaktadır. Müslüman Kardeşler ile Selefilik arasındaki ilişkinin tarihi geriye doğru incelenirse, İslam ideolojisinin birçok yönden çok benzer ve yaygın olduğu anlaşılabilir. Örneğin, 1950'lerde Nasırcılık ve solculuğun varlığına karşı çıkan İslamcı hareketler ortaya çıkmıştır. Öte yandan İslami hareketler arasında bazı dini mevzuatta ve duruşlarda küçük farklılıklar vardır. Yukarıdaki hiyerarşik şemada bahsedilen önde gelen liderlerin ideolojileri analiz edildiğinde, El-Kaide ideolojisinin, Müslüman Kardeşler Hareketinin ideolojisi ile alt ideolojiler arasında gerçekleşen bir birleşme olduğu sonucuna varılabilir.

1.2. Hamas ve Müslüman Kardeşler İlişkisi

Hamas'ın ortaya çıkışı Müslüman Kardeşler'den ayrılamaz. Filistin'de Hamas Hareketi'nin ortaya çıkışı Ürdün'deki Müslüman Kardeşler Hareketi'nden kaynaklanmıştır. Hamas, 1987'deki ilk Filistin ayaklanmasıyla (Birinci İntifada) ortaya

çıkan İslami ideolojiye sahip ulusal bir kurtuluş hareketi olarak kabul edilmiştir. Hamas Hareketi, Müslüman Kardeşler'den gelen ideolojik referanstan ilham almıştır. 12/14/1987 tarihinde Hamas, "İslami Direniş Hareketi" adı altında ilk siyasi açıklamasını yapmış ve Hamas'ı Müslüman Kardeşler'in kanatlarından biri olarak tanımlamıştır (Abdullah Abu Eid ve Muhammad Emara, 2010:30). Ürdün'deki Müslüman Kardeşler Hareketi ile Hamas Hareketi arasındaki bu ilişki garip değildir. Çünkü Hamas Hareketi'ni kuran en önemli liderler aslen Müslüman Kardeşler Hareketi'nden gelmiş, örneğin Hamas'ın en eski kurucularından biri, Hamas'ın kuruluşundan önce Müslüman Kardeşler Hareketinin bir parçası olan Dr. Abdel Aziz Rantisi'dir.

Hamas'ın kurulmasının ilk nedeni, ulusal kurtuluşu sağlamak için İsrail işgaline karşı direniştir. İngilizlerin Filistin'i sömürgeleştirmesinin başlangıcında, tek İslami hareket o dönemde Mısır'da kurulan Müslüman Kardeşler idi. Hamas'ın kuruluşunun diğer bir neden ise, o dönemde İngiliz sömürgeciliğine direnmek için gizli bir askeri grubun oluşumuna katkıda bulunan lider İzzeddin el-Kassam'ın öldürülmesinin ardından patlak veren 1936 devrimidir (Alomoush ve Alomari, 2021:249) . 1936'da, Mısır'daki Müslüman Kardeşler Hareketi'nin lideri ve kurucusu Hasan el-Benna'nın emriyle Filistin'e İngilizlere karşı devrimlerinde kendilerini desteklemek için savaşçılar gönderilmiştir. Filistin Davası, Hamas'ı bağımsız bir hareket yapan bağlantıdır ancak Müslüman Kardeşler ideolojisinden türemiştir. Çünkü Müslüman Kardeşler'in vizyonuna göre Filistin davasını savunmak birinci hedeftir. Mısır ve Ürdün'deki Müslüman Kardeşler'in tarihine dönecek olursak, 1935'te Mısır'daki Müslüman Kardeşler Hareketi'nin kurucusu Hasan el-Benna, kardeşini sömürgeciliğe karşı direniş hareketlerini desteklemek için Filistin'e göndermiştir (Yetim vd. 2020:129). Ürdün düzeyinde, başta coğrafi olmak üzere birçok nedenden dolayı Ürdün'deki Müslüman Kardeşler Hareketi ile Filistin'deki Hamas Hareketi arasındaki ilişki çok derindir. Önceden, Ürdün ve Filistin'i ayıran coğrafi sınırlar yoktu. Ancak sömürge hükümetlerinin

gelişinden sonra etki alanlarını İngiliz Balfour Deklarasyonu'na dayandırarak aralarında paylaşmışlardır. 1949'da ilk ortak Filistin-Ürdün hükümeti kuruldu ve Ürdün idari olarak Batı Şeria topraklarının bir kısmını ilhak etmiştir. 1988'de Doğu Şeria ve Batı Şeria (Ürdün ve Filistin) arasındaki birlik feshedilmiş. Ürdün Kralı Hüseyin o dönemde Filistin halkının meşru temsilcisinin El-Fetih Hareketi yani Filistin Kurtuluş Örgütü olduğunu ilan etmiştir.

1989 yılı, Ürdün'deki Müslüman Kardeşler Hareketi ile Filistin'deki Hamas Hareketi arasındaki ilişkinin güçlendirilmesi için belirleyici bir yıl olarak kabul edilmektedir (Hamzah, 2018:301) . Bunun nedeni, Müslüman Kardeşler Hareketinin Ürdün parlamento seçimlerindeki başarısından kaynaklanmaktadır. Müslüman Kardeşler'in parlamento seçimlerini kazanmasının ardından Ürdün'deki İslami hareketin popülaritesi ve Filistin'de Hamas'ın kabulü artmıştır.

T.A. ile yaptığım görüşmede (Müslüman Kardeşler Hareketi içinde İcra Dairesi Üyesi ve partinin medya sözcüsü) T.A., Hamas'ın askeri aygıtının Müslüman Kardeşler'in koruması altında ilk kez Ürdün'de kurulduğunu belirtmektedir.¹⁴ T.A., Müslüman Kardeşler'in Hamas'ın cihatçı hareketine verdiği desteğin ilkesinin, Müslüman Kardeşler'in bakış açısıyla savaşıma fikrinin, toprağı özgürleştirmek, sömürgeciliğe direnmek ve adaletsizliğe karşı çıkmak için bir savunma olduğunu açıklamıştır. T.A.'ya göre Hamas direnişinin varlığı, Batı sömürgeciliğine direnmek adına Vietnam'da yaşananlarla paralellik gösterir. Müslüman Kardeşler Şura Konseyi başkanlarından biri olan mühendis A.A.: “Ürdün ile Batı Şeria ve Gazze Şeridi arasında bir teşkilat birimi vardı ve Hamas için ilk Şura Konseyi Ürdün'de kurulmuştur.” diyerek Ürdün'deki Hamas Hareketi'nin o dönemde birincisi askeri, ikincisi siyasi iki boyuta odaklandığını da açıklamasında dile getirmiştir. Dolayısıyla Ürdün rejiminde endişelenme başlamış ve rejimin isteği üzerine Hamas Hareketi Ürdün'den çıkarılmıştır. Böylece Hamas

¹⁴ Görüşme, 30-08-2021 tarihinde Amman'da İslami Eylem Cephesi Partisi'nde (Cebhet'ül Emel'ül-İslami) T.A. ile yapılmıştır.

Hareketi'nin, Müslüman Kardeşlerle resmi ilişkisi sona ermiş ve Hamas başlı başına bağımsız bir örgüt haline gelmiştir.¹⁵ Bu bağımsız örgüt haline gelişin sonucu Hamas'ın Müslüman Kardeşler ile olan tarihini takdir etmesi ve Müslüman Kardeşler ile Ürdün rejimi arasındaki ilişkideki gerilimi azaltması olmuştur. A.A.'nın bakış açısına göre Hamas'ın gelecekte askeri bir ağırlığı olacaktır. Bu, Hamas Hareketi'yle ilişkisini geliştirirse Ürdün rejiminin çıkarlarına hizmet edecektir. Eğer verilen destek daha fazla olsaydı bazı askeri gelişmeler elde edilmiş olacakken Hamas Hareketi Ürdün ve Mısır tarafından coğrafi olarak sınırlandırılmaktadır.

Hamas, ülkelerle resmi ilişkiler kurmadan önce, o dönemde Müslüman Kardeşler tarafından Filistin Davası'nı desteklemek için "Filistin Aygıtı"/ Askeri Aygıt adı altında kurulan bir örgütsel kurumun parçasıydı ve kurumun faaliyetleri Körfez, Avrupa ve ABD'ye ulaşmıştır. 1992'de Filistin Aygıtı, Amerika'dan Ürdün'e Musa Abu Marzouk adında bir politikacı gönderdi. Ürdün rejiminin Hamas ile koordinasyonu ile Hamas, Musa Ebu Marzouk'un Ürdün'deki Hamas ofisinin ilk başkanı olduğunu duyurmuştur. Ürdün'deki Hamas Ofisi, faaliyetlerini yalnızca medya ve siyasi alana odaklamış ancak Ürdün güvenlik güçleri, Hamas'ın Ürdün'deki faaliyetlerinin medya ve siyasi sahayı aştığını ve askeri tarafa geçtiğini öğrendiğinde, Ürdün hükümeti Ürdün'deki Hamas Ofisi'ni kapatmaya ve liderlerini sınır dışı etmeye karar vermiştir. Çünkü Müslüman Kardeşler'in birçok üyesi Ürdün'deki Hamas'ın askeri örgütüne katılmıştır (Al-Jowhari, 2019:399-405). 1994 yılında Ürdün, İsrail-Ürdün Barış Antlaşması'nı (Vadi Araba Barış Antlaşması) imzalamış ancak Müslüman Kardeşler bu anlaşmaya şiddetle karşı çıkmıştır. Bu anlaşmanın bir sonucu olarak Ürdün devleti, Ürdün'deki İslami hareketin faaliyetlerini kısıtlamıştır. Öte yandan Ürdün, İsrail'le olan çıkarlarını olumsuz etkilememek için Hamas ile Ürdün'deki Müslüman Kardeşler arasındaki herhangi bir bağlantıdan korkmaya başlamıştır. 25 Eylül 1997 tarihi Hamas ile Ürdün rejimi arasındaki ilişkide

¹⁵ Görüşme, 30-08-2021 tarihinde Amman'da İslami Eylem Cephesi Partisi'nde (Cebhet'ül Emel'ül-İslami) A.A. ile yapılmıştır.

yeni bir dönüşüm için hassas bir tarihtir. O dönemde, İsraili Mossad'tan kişiler, Ürdün'ün başkenti Amman'da Hamas siyasi büro şefi Halid Meşal'e¹⁶ suikast düzenlemek için sahte Kanada pasaportlarıyla Ürdün'e girmeyi planlamıştır. Suikast girişimi nedeniyle, 1994 barış antlaşmasının ardından Ürdün ile İsrail arasında siyasi bir kriz patlak vermiştir. Bu kriz, ABD Başkanı Bill Clinton'ın İsrail'den Ürdün'e panzehiri ulaştırmak için müdahalesiyle sona ermiştir. Çünkü İsrail/Mossad, Halid Meşal'e zehirli bir madde enjekte etmiş ve bu maddenin panzehiri sadece İsrail tarafında mevcuttur (Middle East Monitor, 25 Eylül 2020).

Kral Hüseyin'in, dönemin Ürdün hükümdarının, direktifleri doğrultusunda İsrail hapisanelerinde ömür boyu hapis cezasına çarptırılan Hamas'ın en önemli kurucularından ve liderlerinden biri olarak kabul edilen Şeyh Ahmed Yasin'in İsrail hükümeti tarafından serbest bırakılması şart koşulmuş, buna karşılık Ürdün'deki İsrail Mossad'ına bağlı olanlar serbest bırakılmıştır. 1999 yılında Kral Abdullah İbn Al Hüseyin, yani Kral II. Abdullah, babası Kral Hüseyin'in ölümünden sonra iktidara gelmiştir. Bu noktada, Ürdün rejimi ile Müslüman Kardeşler Hareketi arasındaki ilişkiler de gerginleşmiştir. Bunun nedeni yeni Ürdün rejiminin yani Kral II. Abdullah döneminde Hamas'ın Ürdün'e girmesinden endişe duymasıdır. Aynı yılda Ürdün'deki Müslüman Kardeşler Hareketi üzerindeki kısıtlamalar artmış ve Ürdün rejimi tarafından Müslüman Kardeşler Hareketi'nin üyeleri üzerinde Hamas ile gizlice işbirliği yapma bahanesiyle tutuklamalar artmıştır. Ürdün rejimi tarafından Ürdün'deki Müslüman Kardeşler Hareketi'nin üyelerine ve liderlerine yönelik 1990'lı yılların sonunda yapılan tutuklamaların doğrulanması noktasında Müslüman Kardeşler'in aktif bir üyesi J.A. ile yaptığım görüşmede, Ürdün istihbaratı tarafından Hamas'la işbirliği suçlamasıyla

¹⁶ Halid Meşal: Filistinli politikacı ve Hamas'ın kurucularından biri. 1996-2017 yılları arasında Hamas Siyasi Büro Başkanlığı görevini yürüttü. Hamas'ın kuruluşundan önce 1971'de Kuveyt'teyken Müslüman Kardeşler'e katılmış, ardından Ürdün'e yerleşerek Ürdün vatandaşlığı almıştır. Ancak Ürdün Devleti'nin Hamas'ın Ürdün'deki etkinliklerini durdurmasından sonra Hamas liderleri Ürdün rejimi için bir tehdit haline gelmiştir. Ürdün rejimi, 1999'da Halid Meşal'i tutukladı ve sınır dışı ederek Katar'a göndermiştir (BBC, 8 Şubat 2006).

tutuklandığından bahsetmiştir. J.A. bu baskının Kral Hüseyin'in ölümünden sonra gerçekleştiğini zikretmiştir. J.A., o dönemde Hamas'ın dünyanın herhangi bir yerinde faaliyet gösterdiğini inkar etmediğini, bu nedenle Hamas'ın Ürdün'de gerçek bir tehlike haline geldiğini açıklamaktadır.¹⁷

2006'da Hamas Filistin yasama seçimlerini kazandığında, dönemin Dışişleri Bakanı Mahmud el-Zahar Ürdün'ü ziyaret etmek istemiştir. Ancak Ürdün hükümeti Mahmud el-Zahar'ın Ürdün ziyaretini reddetmiş, Hamas ile ilişkiler tırmanmış ve ardından Hamas ile Ürdün hükümeti arasında arabulucu olarak müdahale etmek için aralarında J.A. ve A.A.'nın da bulunduğu Müslüman Kardeşler'in liderleri aracılığıyla Ürdün hükümetiyle müzakerede bulunulmaya çalışılmıştır. Ürdün hükümeti Müslüman Kardeşler'in arabuluculuğunu reddetmiştir. Ürdün kamuoyunun kafası karışmıştır, bu nedenle resmi hükümet, o sırada Ürdün Dışişleri Bakanı Nasser Judeh aracılığıyla bir açıklama yapmıştır. Açıklamada Ürdün'ün Hamas'ın ziyaretini reddetmesinin nedeni açıklanmaktadır. Ürdün güvenlik güçlerinin Hamas'a ait patlayıcı maddelere ve silahlara el koyduğu belirtilmiştir. Soruşturmanın ardından, bu silahların Hamas'a ait olduğu, ancak mevcut faaliyetlerle bağlantılı olmadığı, Hamas'ın Ürdün'de askeri faaliyet yürüttüğü 1993 yılından kalma eski silahlar olduğu tespit edilmiştir. Son yıllarda, Hamas ile Ürdün rejimi arasındaki ilişki resmi ve temkinli bir ilişki olarak düşünülebilir. Çünkü Ürdün, Amerika, İsrail gibi Batılı müttefikleriyle, Suudi Arabistan ve BAE gibi Körfez ülkeleriyle olan çıkarlarını korumak istemektedir. Hamas'ın Ürdün rejimine tehdit oluşturduğu, Ürdün rejimini yurtdışındaki vatandaşlarını korumak yerine müttefikleriyle olan çıkarlarını tercih etmeye zorlayan şu olaylardan görülebilir: Ağustos 2020'de Suudi Ceza Mahkemesi, daha önce Ürdün'de ikamet eden Hamas temsilcisi Mohammed Al-Khudari'yi 15 yıl hapis cezasına çarptırmıştır. Mahkeme, Suudi Arabistan'da ikamet eden 69 Ürdünlü ve Filistinli vatandaşın Hamas ve Müslüman Kardeşler ile işbirliği yaptıkları

¹⁷ Görüşme, 15-09-2021 tarihinde Amman'daki işyerinde J.A. ile yapılmıştır.

iddiasıyla 15 ila 20 yıl arasında değişen sürelerle hapse mahkum edilmesine karar vermiştir (Anadolu Agency, 8 Kasım 2021).

Müslüman Kardeşler Partisi Genel Sekreteri Müh. M.A. bununla ilgili olarak şunları söylemektedir: “Ürdün vatandaşlığına sahip vatandaşlarına karşı Ürdün'ün rolü büyüktür ve bu insanlar Suudi devletinin güvenliğine zarar vermediği ve sadece Filistin direnişini desteklemekle ilgilendikleri için mesele adil bir şekilde takip edilmelidir. Suudi Devleti, Hamas hareketinin temsilcisi Mohammed Al-Khudari'ye siyasi faaliyetlerini yürütmesi için izin verirdi ama Suudi Arabistan'ın duruşu bir an için değişmiştir.”¹⁸

26 Ağustos 2021, Hamas ile Ürdün rejimi arasındaki ilişkiyi netleştirmek için önemli bir tarihtir. Bu tarihte, Hamas'ın siyasi büro şefi İsmail Haniyeh ve Hamas'ın yurtdışındaki lideri Halid Meşal, Hamas Hareketi'nin lideri İbrahim Ghosheh'nin cenazesine katılmak üzere Ürdün'ü ziyaret etmişlerdir. Bu olay nispeten önemlidir, çünkü Hamas'ın Ürdün'ü son resmi ziyareti İsmail Haniyeh tarafından Ürdün'deki Filistin İç Diyalogu için -Hamas'ın bir üyesi olarak- Ürdün'ü ziyaret ettiği tarih olan 1996'dadır. Ürdün rejimi için bu ziyaret, yani yurtdışındaki Hamas liderlerinin Hamas Hareketinin lideri İbrahim Ghosheh'nin cenazesine katılmak üzere Ürdün'e girmelerine izin verilmesi, yalnızca insani amaçlı bir ziyaret olarak değerlendirilmiş ve başka siyasi bir boyutu yoktur (Anadolu Agency, 26 Ağustos 2021). Ürdün'deki bazı İslamcıların Hamas liderlerinin Ürdün ziyaretine ilişkin görüşleri açısından Mühendis (ve bağımsız siyasetçi ve İslamcı aktivist) M.M., bu ziyaretin insani olduğunu ve Ürdün hükümetinin herhangi bir yakınlaşma fırsatı yaratmaya çalışmadığını belirtmektedir. Ürdün hükümeti onlar için herhangi bir resmi resepsiyon düzenlememiş ve güvenlik sağlamamıştır. Hamas liderleri için özel bir ulaşım imkanı temin edilmemiş, ki bu büyük bir ihmal olarak değerlendirilebilir, ve Ürdün'de Hamas liderlerinin hoş karşılanmadıklarına dair açık bir

¹⁸ Görüşme, 30-08-2021 tarihinde Amman'da İslami Eylem Cephesi Partisi'nde (Cebhet'ül Emel'ül-İslami) M.A. ile yapılmıştır.

siyasi mesaj olarak görülmektedir.¹⁹ M.M., Hamas'ın Kral Hüseyin döneminde Ürdün rejimiyle ilişkisinin çok da kötü olmadığına dikkat çekmiştir. Ancak II. Abdullah döneminde Hamas ile Ürdün rejimi arasındaki ilişkiler gerginleşmiştir.

Ürdün Müslüman Kardeşler Genel Sekreteri M.A., Ürdün rejimi ile Hamas arasındaki gergin ilişkinin nedenini şu şekilde açıklamaktadır: Ürdün'e göre Hamas, sömürgeciliğe karşı uluslararası bir mesajı olan İslami bir harekettir ve bu nedenle amacına ulaşmak için müttefiklerini seçme konusunda esnektir. Siyasi olarak farklı çıkarları olan ülkelerle Hamas'ın müttefiklik ilişkisi kurmasının bir çelişki olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda mesela, Türkiye, Katar, İran ve Lübnan gibi ülkeler Hamas ile güçlü bir ilişki paylaşmaktadır. Ürdün için bu ilişkiler ve siyasi ittifaklar, iç güvenliğe tehdit oluşturmaktadır.

Müslüman Kardeşler Hareketi'ne gelince, Ürdün için bu sadece onu Hamas'a bağlayan bir köprüdür, ancak sonuçta Müslüman Kardeşler Hareketi resmi bir ulusal parti tarafından temsil edildiği için Ürdün rejimi için gerçek bir tehlike oluşturmamaktadır ve anayasayı ihlal etmemektedir. Bu, Ürdün'deki Müslüman Kardeşler Hareketi'nin liderlerinin ve diğer siyasi aktivistlerin ifadelerine göre şu anlama gelmektedir: Kral Hüseyin dönemindeki Hamas Hareketi, Ürdün çıkarlarına yönelik tehlikesine rağmen, Ürdün'de siyasi bir ağırlık kazanmıştır. Ancak bu ilişkinin Kral II. Abdullah döneminde siyasi bir ağırlığı yoktur, bunun nedeni, bir yanda Ürdün rejimi ile Müslüman Kardeşler arasındaki ilişkideki, diğer yanda Ürdün rejimi ile Hamas Hareketi arasındaki gerilimdir.

1.3. Hizb-ut Tahrir El-İslami – Engellemeye Karşı Gizli Seferberlik

Hizb-ut Tahrir (Kurtuluş Partisi) ideolojisini İslam olarak tanımlayan uluslararası, Pan-İslamcı bir siyasi örgüttür. Amacı, Müslüman Cemaati'ni (ümmet) birleştirmek için İslam Halifeliği'nin yeniden kurulmasıdır. Bu gerçekleştirildikten sonra İslam'ın dünyanın

¹⁹ Görüşme, 16-09-2021 tarihinde Amman'daki evinde M.M. ile yapılmıştır.

geri kalanına tebliğini gerçekleştirmek için Şeriat kullanılacaktır (Abu-Odeh, 2010:10). Hizb-ut Tahrir Partisi, 1953 yılında Takiyüddin el-Nebhani tarafından Kudüs'te siyasi bir örgüt olarak kurulmuştur. Takiyüddin el-Nebhani eğitimini Mısır'da almış ve daha sonra o dönemde Ürdün kontrolünde olan Filistin'de Kudüs'teki Şeriat Mahkemesi'nde hakim olarak çalışmıştır. Hizb-ut Tahrir ile Müslüman Kardeşler arasındaki ilişki şu şekilde özetlenebilir: Hizb-ut Tahrir'in kurucusu Takiyüddin el-Nebhani'nin Müslüman Kardeşler ile ilişkisi vardır ve onlarla aynı İslami ideolojiyi paylaşmaktadır (Hazimeh, 2015:35-37) . Takiyüddin el-Nebhani, Hizb-ut Tahrir'i kurmadan önce Müslüman Kardeşler hareketinin kurucusu Hasan el-Benna'nın talebeleriyle tanışmış ve onların fikirlerinden etkilenmiştir. Müslüman Kardeşler Hareketi ile Hizb-ut Tahrir arasındaki ortak hedefler İslam Devleti'nin kurulmasıydı. Ancak Hizb-ut Tahrir'in İslami Halifeliği kurma hedefine ulaşmak için kullandığı araçlar Müslüman Kardeşler Hareketi'nin yöntemlerinden farklıdır. Hizb-ut Tahrir'in düşüncesinde örgüt, gizli ve siyasi otoriteden uzak olmalıdır. Müslüman Kardeşler Hareketi perspektifinde ise örgütün siyasi otoriteye açık ve yakın olması istenmiştir. Hizb-ut Tahrir'in temel fikri, 1924 yılında, önemli bir neden olan, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü sonucunda oluşmuştur. Bundan sonra Levant'taki -"Bilâdü's-Şâm"/"Akdeniz'in doğu sahillerinde"- (Ürdün, Filistin, Suriye ve Lübnan) birçok Müslüman kendilerini güçlü hissettirecek bir İslami Halifelik oluşturmak için bu deneyimi tekrarlamaları gerektiğini hissetmişlerdir. Plan başlangıçta Hizb-ut Tahrir'in liderlerini Ürdün ve Filistin'den seçmektir, ancak bu ülkeler İslami bir halifelik kurmaya hazır değildir çünkü içlerinde sol düşünce hakimdir. Bundan dolayı Hizb-ut Tahrir, Suudi Arabistan Krallığı'ndan liderler seçmeye karar vermiştir (Al Jazeera, 28 Mart 2011).

Ürdün'de Hizb-ut Tahrir'in liderleri örgüt gizli olduğu için bilinmemektedir ancak Ürdün'deki Hizb-ut Tahrir'de Ürdün güvenlik güçleri tarafından tutuklanan Ahmed Al-Da'our adında bir liderin varlığı söz konusudur. Çünkü Ürdün'de bir İslam Devleti kurmak

amacıyla Ürdün Monarşisi'ni devirmeyi planlamaktadır (Alomoush ve Alomari, 2021:69).

Ürdün'deki Müslüman Kardeşler Hareketi ile Hizb-ut Tahrir arasındaki açık farklılıklara şu şekilde ulaşabiliriz: Hizb-ut Tahrir'in vizyonunda, siyasi değişim ve İslami davet, kapsamlı bir radikal yaklaşımla, darbeci yaklaşım temsil edilir ve siyasi katılımın reddedilmesi ile sağlanacaktır. Müslüman Kardeşler Hareketi'ne gelince, siyasi değişim ve İslami davet, siyasi katılımın temsil ettiği kademeli siyasi reform yoluyla gelecektir.

Yukarıdakilerden, Ürdün'deki İslami ve cihatçı hareketlerin, siyasi faaliyet ve Ürdün rejimi ile ilişkilerin inşası üzerinde geçici ve olumsuz bir etkisi olduğu sonucuna varılabilir. Müslüman Kardeşler Hareketi'nin ortaya çıkışı, Ürdün rejimi ile bir dönem esneklik ile karakterize edilen siyasi ilişkinin doğası gereği daha etkili olurken, günümüzde de bu etki devam etmektedir. Ayrıca İslami hareketlerin amaçlarının hepsinin aynı olmadığı görülmektedir. Müslüman Kardeşler ile Selefilik arasındaki fark ve benzerliklerin tespit edildiği ilk bölümde buna değinilmiştir. Bu farklılıkların Arap Baharı olayları gibi nedenleri vardır. Hem Selefilik hem de Müslüman Kardeşler'de "kadının rolü" gibi birçok konuda farklı bakış açıları da vurgulanmıştır. Birinci bölümde, Kral Hüseyin ve II. Abdullah İbn Al Hüseyin döneminde Ürdün siyasi sistemi ile Müslüman Kardeşler Hareketi arasındaki ilişkiden, her iki kral dönemindeki farklılıklardan, ayrıntılı olarak bahsedilmiştir. Bu siyasi dönüşüme, Ürdün'deki Müslüman Kardeşler ve Hamas mensubu kişilerin gerçek deneyimlerinin ayrıntılarını anlatan röportajlarla ulaşılmıştır.

Jeopolitik faktör aynı zamanda İslami hareketler arasındaki ilişkiyi analiz etmek için de temellendirilmiş, bu nedenle tarihsel ve coğrafi olarak Hamas ile Ürdün'deki Müslüman Kardeşler Hareketi arasındaki siyasi ilişkileri birbirine bağlamaya atıfta bulunulmuştur. İkinci bölüm, Ürdün'deki Müslüman Kardeşler'in Filistin Davası ve hem Hamas'ı hem de Ürdün'deki Müslüman Kardeşleri içeren ilk cihatçı hareketle ilgili hedefi üzerinden daha fazla genişleyecektir.

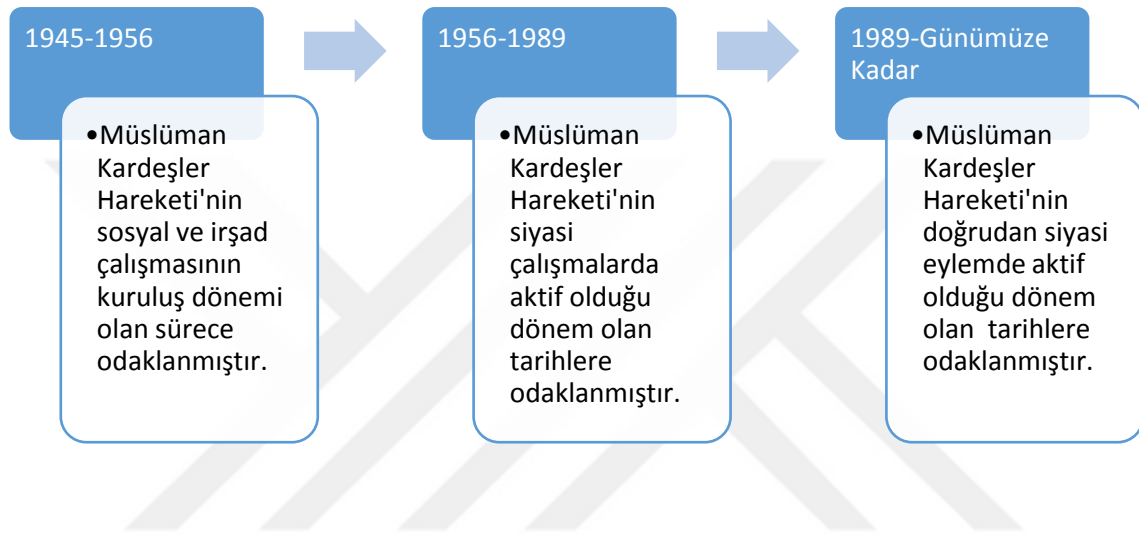
İKİNCİ BÖLÜM

2. ÜRDÜN'DE MÜSLÜMAN KARDEŞLER HAREKETİ'NİN ORTAYA ÇIKIŞI ve ÜRDÜN REJİMİ İLE İLİŞKİSİ

Birinci bölümde, bir yanda Selefilik, Hizb-ut Tahrir ve Hamas gibi cihatçı ve cihatçı olmayan hareketler, diğer yanda Müslüman Kardeşler Hareketi ile aralarındaki ilişkilerden bahsedilmiştir. Bu bölümde Ürdün'de Müslüman Kardeşler Hareketi'nin ortaya çıkışı üzerinde durulacak, ayrıca Ürdün rejimi ile Müslüman Kardeşler Hareketi arasındaki ilişki, gerilim ve yakınlaşma sebeplerine değinilerek incelenecektir. Ardından, Ürdün'deki Müslüman Kardeşler Hareketi'nin yasal çerçevede siyasi partiye dönüşmesinin sebeplerine detaylı olarak değinilecektir. Yine, Filistin Meselesi'nin - Ürdün rejimi ve Müslüman Kardeşler Hareketi için- dünü ve bugünü arasındaki önemli değişimler tartışılacaktır.

Ürdün'de Müslüman Kardeşler Hareketi'nin ortaya çıkışı, tarihi-coğrafi yol ve entelektüel yol olmak üzere iki yoldan geçmiş ve bu iki yol, hareketin resmi siyasi çalışmasının çizgisini oluşturmuştur. Ürdün'deki Müslüman Kardeşler Hareketi'nin entelektüel açılımı, daha önceki bir İslami projenin bir sonucu olarak geldiği ve onların ana kaynağı olan Mısır'da 1928 yılında ortaya çıkan Müslüman Kardeşler Hareketi'dir. Ürdün'deki Müslüman Kardeşler Hareketi'nin irşad söylemi esas olarak Mısır'daki Müslüman Kardeşler Hareketinin kurucusu Hasan el-Benna'nın konuşmalarına dayanmaktadır. Ürdün'deki Müslüman Kardeşler Hareketi'nin kurucusu Abdüllatif Ebu Kura'dır ve Mısır'daki Müslüman Kardeşler Hareketi'nin kurucusu Hasan el-Benna ile yakın bir ilişkisi vardır. Ürdün Krallığı kurulmadan önce Ürdün Emirliği Dönemi'nde Müslüman Kardeşler'in ilk siyasi örgüt olarak ortaya çıkışı; Müslüman Kardeşler'in Ürdün'deki ilk açılışı, o zamanlar Emir denilen Kral Abdullah'ın saltanatı sırasındadır. Kral I. Abdullah, Ürdün Krallığı'nın kuruluşuna kadar -Ürdün'ün bir emirlik olduğu

dönemde- Müslüman Kardeşler Hareketi'nin siyasi faaliyetlerinin başlamasını sağlamıştır. Bu doğrultuda MK aynı siyasi çizgide kaldı ve kurucu Kral Abdullah ile güçlü bir ilişki kurdu. Müslüman Kardeşler Hareketi'nin siyasi faaliyetini kolaylaştıran şeylerden biri, Filistin Davası'nı savunma hedefidir ve bu, faaliyetini Ürdün dışına da genişletmiştir. Müslüman Kardeşler Hareketi, Ürdün toplumunun iki grubunu içermektedir; birincisi Doğu Ürdünlüler, ikincisi ise Batı Şeria Filistinlileridir.

Şekil 3: Müslüman Kardeşler Hareketinin Siyasi Çalışmalarının Zaman Çizelgesi (Ibrahim Gharaibeh, 2017:91.)

Müslüman Kardeşler Hareketi, sosyal çalışmasının başlangıcında makbul İslami yaklaşımı açıkça benimsemektedir. Müslüman Kardeşler Hareketi ideolojik olarak Selefilik ve Tasavvufun bir karışımı olarak sınıflandırılabilir. Selefi yaklaşımdan Nebevi Sünnet'e bağlılığı, Tasavvuf yolundan ise “nefsi terbiye, kalbi tezkiye” ve ahlaki reformu almıştır. Müslüman Kardeşler'in getirdiği bu yaklaşım, Ürdün halkının çoğunluğunun İslam dinine mensup olması ve hareketin kuruluş aşamasında Ürdün rejimi tarafından kabul edilmesi nedeniyle Ürdün toplumu tarafından reddedilmemiştir. İlk başta, hareket popüler bir kabul yaratmaya çalışmış, bu nedenle politik çalışmadan önce sosyal hizmete odaklanmıştır. Müslüman Kardeşler için sosyal hizmet, hayır kurumları kurmak, Filistin kamplarındaki mültecileri desteklemek ve eğitime odaklanmak gibi çeşitli eksenleri

içermektedir. Özellikle eğitim alanında Müslüman Kardeşler, Ürdün'ün en önemli okullarından biri olarak kabul edilen İslami İlimler Derneği'ni kurmuştur. Kral Hüseyin, Kral II. Abdullah, Prens Faysal ve birçok eski bakan gibi önemli Ürdünlü ulusal şahsiyet o okuldan mezun olmuştur. Müslüman Kardeşler gazetecilik alanında, hareketin resmi sözcüsü olan “AL-Kifah AL-Islami” yani, “İslami Mücadele” dergisini kurmuştur. O dergi Cemal Abdül Nasır'a ve solcu akıma yönelik saldırılarla doludur. Hareketin görüşlerini ifade eden İslami bir platform ve aynı zamanda toplumsal kamuoyunu etkilemek için yarı politik bir araçtır. 1950'lerin başında, Müslüman Kardeşler Hareketi Ürdün solunu gerçek bir düşman ve kendisine yönelik bir tehdit olarak görmektedir ancak gerçekte ikisi de (solcular ve İslamcılar) hem sömürge projesini hem de Batı hegemonyasını reddetmektedir (Gharaibeh, 2017:98).

Siyasi nitelikteki dini çalışma düzeyinde, 1953'te Müslüman Kardeşler Hareketi, Kudüs Üzerine Uluslararası İslam Konferansı'nı düzenlemiştir. O sırada Kudüs'te düzenlenen konferans, Müslüman Kardeşler Hareketi'nin temel amacının, yani İslami kutsalları Batılı düşmandan korumak olduğunun bir teyidi olarak görmüştür. Müslüman Kardeşler'in kuruluş aşamasında emperyalizmi ve Batı Hegemonyası'nı reddeden tavırlar ortaya çıkmıştır. Bu tutumlardan en önemlileri; 1954'te Müslüman Kardeşler, İngiliz subaylarının Arap ordusunda bulunmasını protesto etmiş ve onların sınır dışı edilmesi için gösteriler düzenlemiştir. Diğer olay da, Müslüman Kardeşler de solcular gibi Eisenhower Doktrini'ni reddetmişlerdir.²⁰ İslamcıların bakış açısına göre bu ilke yani, Eisenhower Doktrini çifte standart olarak uygulanmış, ayrıca Arap-İsrail çatışmasını marjinalleştirmiş ve çözüm bulamamış, üstelik Ortadoğu'yu kontrol altına almak istemiştir. Müslüman Kardeşler tarafından reddedilen bir diğer konu ise Bağdat

²⁰ Eisenhower Doktrin: Eisenhower, 1953'ten 1961'e kadar ABD'nin 34. başkanı olarak görev yapan Amerikalı bir politikacı ve generaldir. 1957'de başlattığı Eisenhower Doktrini, Sovyet tehdidi altındaki herhangi bir ülkeye ekonomik veya askeri yardım sağlamayı ifade etmektedir. Yani, Eisenhower'ın amacı, Sovyet etkisinin Orta Doğu'da yayılmasını durdurmaktır (Çetinkaya, 2019:2).

Paktı'dır.²¹ Müslüman Kardeşler Bağdat Paktı'nı reddetmiştir çünkü ittifakı oluşturma fikri ABD'nindir ve İngiltere'ye bunu uygulama görevi verilmiştir. Bu tutumlar, yani Ürdün ve Arap ülkelerindeki Batı müdahalelerinin reddedilmesi, Ürdün'deki Müslüman Kardeşler'i farklı bir siyasi hareket haline getirmiştir. Çünkü Müslüman Kardeşler'in pozisyonu net olmadığı için bir yandan emperyalizmi reddederken diğer yandan solcuların olmadığı İslami bir yönetim istemektedir. Örneğin Batı Hegemonyası'na yönelik tutumlar o dönemin solcularınıninkine çok benzer, ancak buna rağmen solcular ve Müslüman Kardeşler tek bir siyasi çizgide hiç buluşmamıştır (Yıldırım, 2018:132).

Müslüman Kardeşler'in kuruluşunun ilk günlerinde vizyonu, Ürdün ulusal söylemini biraz dışarıda bırakmış olup bu da onların Ürdün'ün ulusal siyasi ve ekonomik hedeflerine fazla odaklanmadıkları anlamına gelmektedir. Bunun yerine Arap ve İslam ümmeti adı altında çalışmak gibi daha geniş hedeflere odaklanmıştır. Bu nedenle, Filistin Davası'nı büyük ölçüde desteklemeye odaklanmış ve Müslüman Kardeşler Hareketi'nin ana sloganı olan "Çözüm İslam'dır" ortaya çıkmıştır. Müslüman Kardeşler için "Çözüm İslam'dır" sloganı, İslam ümmetinin tüm sorunlarının çözümünün Müslüman ülkelerde İslam Hukuku'nun uygulanması olduğu anlamına gelmektedir. Bu slogan, siyasi söylemlerinde sürekli olarak dile getirilmektedir.

2.1. Müslüman Kardeşler Hareketi Tüzüğü

1954'te Müslüman Kardeşler, hareketin politikalarını açıklayan ve aşağıdaki ana noktalarla özetlenen açık bir bildiri yayınlamıştır:

²¹ Bağdat Paktı: Bu pakt, 1955'te Soğuk Savaş sırasında Orta Doğu'daki komünist dalgaya karşı koymak için kurulmuştur. İttifak bir noktada Sovyetler Birliği ile Irak üzerinden diplomatik ilişkiler kurmaya çalışmış ve adını Bağdat Paktı'ndan CENTO (Central Treaty Organization) yani, Merkezi Antlaşma Teşkilatı olarak değiştirmiştir. Bu ittifak , komünist yayılmayı durdurmak için Batı'yı Avrupa ülkeleri için desteklemek amacıyla gelen Truman Doktrini ile aynı zamana denk gelmiştir. Diğer olay ise İngilizlerin Filistin'de Yahudilere milli bir yurt kurmak için Ortadoğu'ya hakim olmalarıdır (Behçet Yeşilyurt, 2005:1-2, 281-221).

- Ürdün Arap ve İslam ümmetinin bir parçasıdır. Ayrıca İslam, devletin ve Ürdün halkının düşünce ve medeniyetini ifade eden devlet dinidir.

- Allah'ın şeriatına göre hüküm sürmek dünyevi bir hedeftir.

- Filistin Meselesi hususunda Müslüman Kardeşler Hareketi, Ürdün'ün Filistin ile olan ilişkisinin özel ve seçkin bir ilişki olduğuna ayrıca, Filistin'in Arap ve İslam ümmeti için temel mesele olduğuna bunun için, Filistin'e maddi ve manevi destek verilmesi gerektiğine inanmaktadır.

Müslüman Kardeşler Hareketi resmi siyasal çerçeveye kavuşmadan önce, siyasi tüzüğü totaliter bir İslami düşünceydi. Müslüman Kardeşler'in liderleri arasında hakim olan düşünce, Hulefâ-i Râşidîn dönemi (Dört Halife Dönemi) yönetimindeki siyasi deneyime odaklanan eski bir tarihsel İslami deneyime dayanmaktadır. Hatta Müslüman Kardeşler'in liderleri tarafından çıkarılan kitaplar bile daha çok İslamın şeriat hükümlerine ve Hulefâ-i Râşidîn tecrübelerine atıfta bulunmaktadır. Ayrıca bu kitaplar onlar için sosyal ve siyasi sistemin kendisi olup daha sonra hareket mensuplarına dağıtılmıştır. Böylece bu kitaplar, siyasi ve kamusal yaşamlarını temel alacakları önemli referanslar haline gelmiştir. Örneğin, Ürdün'deki Müslüman Kardeşler hareketinin tarihsel İslami tecrübeye en çok bağlı olan lideri, eski lider, Muhammed Ebu Faris'tir. Muhammed Ebu Faris, siyasal İslam, İslam'da yönetim sistemi, İslam Hukuku'na bağlılık ve İslam'da cihat hakkında 85'e yakın kitap yazmıştır. Muhammed Ebu Faris'in İslami deneyime bağlılığı nedeniyle, devlet anayasası yoluyla gelen seçim fikrini reddetmiştir çünkü ona göre seçim yönteminin İslami yöntem olan Şura aracılığıyla tamamlanması gerekmektedir. Ancak buna rağmen, Müslüman Kardeşler'in resmen parlamento seçimlerine aday olduğu 1989'dan sonra Muhammed Ebu Faris, İslami usule göre değil, yasal usule göre meclise girmiştir. Seçim zaferinden sonra, Muhammed Ebu Faris de içlerinde yer almak üzere parlamentonun hukuk komitesinde Müslüman Kardeşler temsil edilmiştir. Müslüman Kardeşler, siyasi sistemin ve hükümdarın, kurula itaat ve ondan

ayrılmama konusunun yerleşik bir mesele olduğuna inanmaktadır, ancak hükümdara nasihat verilmesi gerekir. Ürdün'deki Müslüman Kardeşler'in bu bakışı, Mısır'daki Müslüman Kardeşler Hareketi'nin kurucusu Hasan el-Benna'nın vizyonundan kaynaklanmaktadır (Gharaibeh, 2017:47).

Ürdün'deki Müslüman Kardeşler Hareketinin tüzüğü ile Mısır'daki Müslüman Kardeşler Hareketinin tüzüğü arasındaki bu bağlantının nedeni Ürdün Müslüman Kardeşleri'nin 1978'de hazırlanan tüzüğünün, büyük ölçüde 1945'te Mısır Müslüman Kardeşleri tarafından hazırlanan tüzüğe dayanmasıdır. Hareketin siyasi sistemi içerisinde Ürdün'deki Müslüman Kardeşler Hareketi'nin dayandığı temeller vardır ve bu temellerden bahsedilecek olursa, Hulefâ-i Râşidîn döneminde bu dört büyük halife tarafından uygulanan İslami siyasi deneyime benzemektedir. Üç önemli husustan oluşan bu esaslardan birincisi biat²², ikincisi Müslüman Kardeşler hiyerarşisi, üçüncüsü ise İslami demokrasi anlayışının uygulanmasıdır. Bu noktaların her biri ayrı ayrı ayrıntılı olarak açıklanacaktır. Birinci esas olan biat: Müslüman Kardeşler tüzüğünün 4. maddesinde partiye üye olmak için “biat” şartının olduğundan ve kişinin partiye biat etmesinden ve böylece doğru İslami yaklaşıma, Peygamber'in sünnetine ve nübüvvet çağrısına bağlı kalacağından bahsedilir. Müslüman Kardeşler Hareketi'nin devlete sundukları biat meselesi ise Müslüman Kardeşler'in devlet vizyonuna göre açıklığa kavuşturulması gereken bir konudur. Müslüman Kardeşler için hükümet ve devlet arasında bir fark vardır. Müslüman Kardeşler için hükümet, devletin idaresi altında faaliyet gösteren yürütme organı tarafından temsil edilen yapıdır. Bundan dolayı hükümet ve Müslüman Kardeşler arasında herhangi bir "biat" olmadığı gibi, dini yollarla kurulan bir ilişki de yoktur. Birbirleriyle sadece resmi siyasi katılım yoluyla bir ilişkileri vardır. Devlet kavramına gelince, Müslüman Kardeşler için devlet, hükümdar tarafından temsil edilmektedir. Bu nedenle Müslüman Kardeşler için, Ürdün bir teokrazi olmadığından,

²² Biat: İslâm devletinde idare edenle idare edilenler arasında yapılan, seçim veya bağlılık karakteri taşıyan sosyopolitik akit.

hükümdara anlayışla ve entelektüel sınırlamayla, ancak sadakat ilkesini uygulamadan itaat edilmelidir. Dolayısıyla biat ilkesinin uygulanması sadece Müslüman Kardeşler Partisi ile sınırlıdır. Müslüman Kardeşler'in siyasi sisteminin dayandığı ikinci temel ise "İslami Demokrasi"dir. Müslüman Kardeşler Hareketi'nin siyasi belgesine göre İslami demokrasi, çoğulculuğu, etnik, dini, entelektüel çeşitliliği onaylayan, İslam Hukuku ilkesine aykırı olmayan bir demokrasidir. Bu Müslüman Kardeşler Hareketi'nin siyasi belgesinde açıkça teyit edilmektedir (Gharaibeh, 2017:63). "Rabbin dileseydi bütün insanları bir tek millet yapardı. (Fakat) onlar ihtilafa düşmeye devam edecekler. Ancak Rabbinin merhamet ettikleri müstesnadır. Zaten Rabbin onları bunun için yarattı." (Hûd Suresi,118-119).²³

Müslüman Kardeşler'in siyasi belgesi, İslam Şeriatı ile çelişmeyen bir başka demokratik ilkeyi de vurgulamaktadır: Bu, halkın siyasal katılımı ilkesidir. Müslüman Kardeşler'in siyasi katılımı önemli bir İslami ilke olan "Şura" ile özetlenebilir ve onlar da bu ilkeyi Kuran-ı Kerim'den "Onların işleri, aralarında danışma iledir." (Şura Suresi, 38).²⁴ şeklinde zikrederek vurgulamıştır (Ürdün'deki İslami Hareketin Siyasi Belgesi, 2019:10). Bu, Müslüman Kardeşler için hem otorite ve halk arasında gerçek bir uyum sağlar hem de bir güçler dengesi oluşturmaktadır. Müslüman Kardeşler için İslami demokrasi kavramı, şiddete karşı meşru bir araç olarak barışçıl siyasi muhalefeti içermektedir. Müslüman Kardeşler İslami demokrasiyi vurgulamasına, siyasi belgede şiddet ve terörü reddettiğini belirtmesine rağmen, Ürdün Devleti'nce şiddeti desteklediği düşünüldüğü için ağır eleştiriye ve hesap vermeye maruz bırakılmıştır. Bu siyasi konumu, 2006 yılında Müslüman Kardeşler'in siyasi kolu olan İslami Eylem Cephesi Partisi'nin iki temsilcisinin Ebu Musab el-Zerkavi'nin ölümü nedeniyle taziyelerini sunmaya gittiğinde ortaya çıkmıştır. Ürdün Devleti'ne gelince, el-Zerkavi aşırılıkçı ideolojiye sahip bir terörist olarak kabul edilmiş ve terör operasyonlarını yürütmekten sorumlu

²³ <http://www.kuranikerim.com/mdiyanet/hud.htm>

²⁴ <http://www.kuranikerim.com/mdiyanet/sura.htm>

tutulmuştur. El-Zerkavi'nin düzenlediği terör operasyonları arasında 2005 yılında başkent Amman'daki otellerin bombalanması da vardır. O gün Kara Çarşamba olarak adlandırılmıştır. Bu nedenle Ürdün devleti, Müslüman Kardeşler temsilcilerini meşru siyasi eylemi ihlal eden ve ulusal çıkarları tehdit eden bir eylemde buldukları gerekçesiyle tutuklamaya ve dokunulmazlıklarını kaldırmaya karar vermiştir.²⁵

Üçüncü temel ise, Ürdün'deki Müslüman Kardeşler'in yapısal ve idari organizasyonunun anlaşılmasına ayrıca onun tarihsel İslami siyasi deneyime yakınlığının bir tanımına dayanmaktadır. Öncelikle belirtmek gerekir ki Ürdün'deki Müslüman Kardeşler Hareketinin örgütsel ve idari yapısının kaynağı, Mısır kökenli Müslüman Kardeşler ana hareketinin teşkilat yapısından beslenmektedir. Müslüman Kardeşler'in hiyerarşik yapısını ve yönetim sistemini ve yönetim sisteminin İslami deneyime nasıl benzediğini anlamak için İslami hilafet kavramının açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Arapçada hilafet kelimesinin kökeni "خلف"/"Half" yani, "arkasındaki" köküne kadar gider ve "takip eden" anlamına gelmektedir (Mankan ve Türkoğlu, 2020:204). Hilafet terimi İslam tarihinde ilk olarak Hz. Muhammed'in vefatından sonra ortaya çıkmıştır. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanlar, İslam Devleti'ne bir lider atamaya ve bu devleti İslam Hukuku'na göre yönetmeye karar vermişlerdir. Ondan sonra, bu terim ilk kez Hulefâ-i Râşidîn döneminden başlayarak Abbasiler dönemine kadar kullanılmıştır. 1924'te Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra İslami hilafet sistemi uygulanmamıştır. Modern çağda bazı İslami hareketler ve partiler, Selefi Muvahhid hareketi gibi, yeniden İslam hilafetini kurmak istemiştir. Ancak Suudi Arabistan'daki hükümet kalıtsal bir monarşi olduğu için Selefi temeller üzerinde bir İslam devleti kuramamışlardır. Aynı şekilde Taliban ve El-Kaide de bir İslam devleti kurmak istemiş, ancak Amerika'nın Irak ve Afganistan'ı işgal etmesi nedeniyle başarılı olamamıştır. Ayrıca Arap Baharı'ndan sonra İslam hilafetini kurmak amacıyla IŞİD

²⁵ Görüşme, 15-09-2021 tarihinde Amman'daki işyerinde J.A. ile yapılmıştır.

ortaya çıkmıştır. Ürdün düzeyinde, İslami bir hilafet kurmak için Hizb-ut Tahrir, yani İslami Kurtuluş Partisi, ortaya çıkmış ancak bu parti Ürdün rejimi tarafından yasaklanmıştır. Bu gizli partilerin amacı bir İslami halifelik kurmaktı ve özel amaçları, hükümet sisteminin kalıtsal bir monarşi olduğunu belirten Ürdün anayasasını ihlal ettikleri için resmi olarak açıklanmamıştır. Ürdün anayasasının 28. maddesi, Ürdün'deki hükümet sisteminin "kalıtsal, temsili bir monarşi" olduğunu şart koşmaktadır. Bu nedenle, bu madde Ürdün Anayasası'nın, Müslüman Kardeşler'in ihlal edemeyeceği, hassas bir parçası olarak değerlendirilmektedir (Ürdün Anayasası'nın 28. Maddesi)²⁶

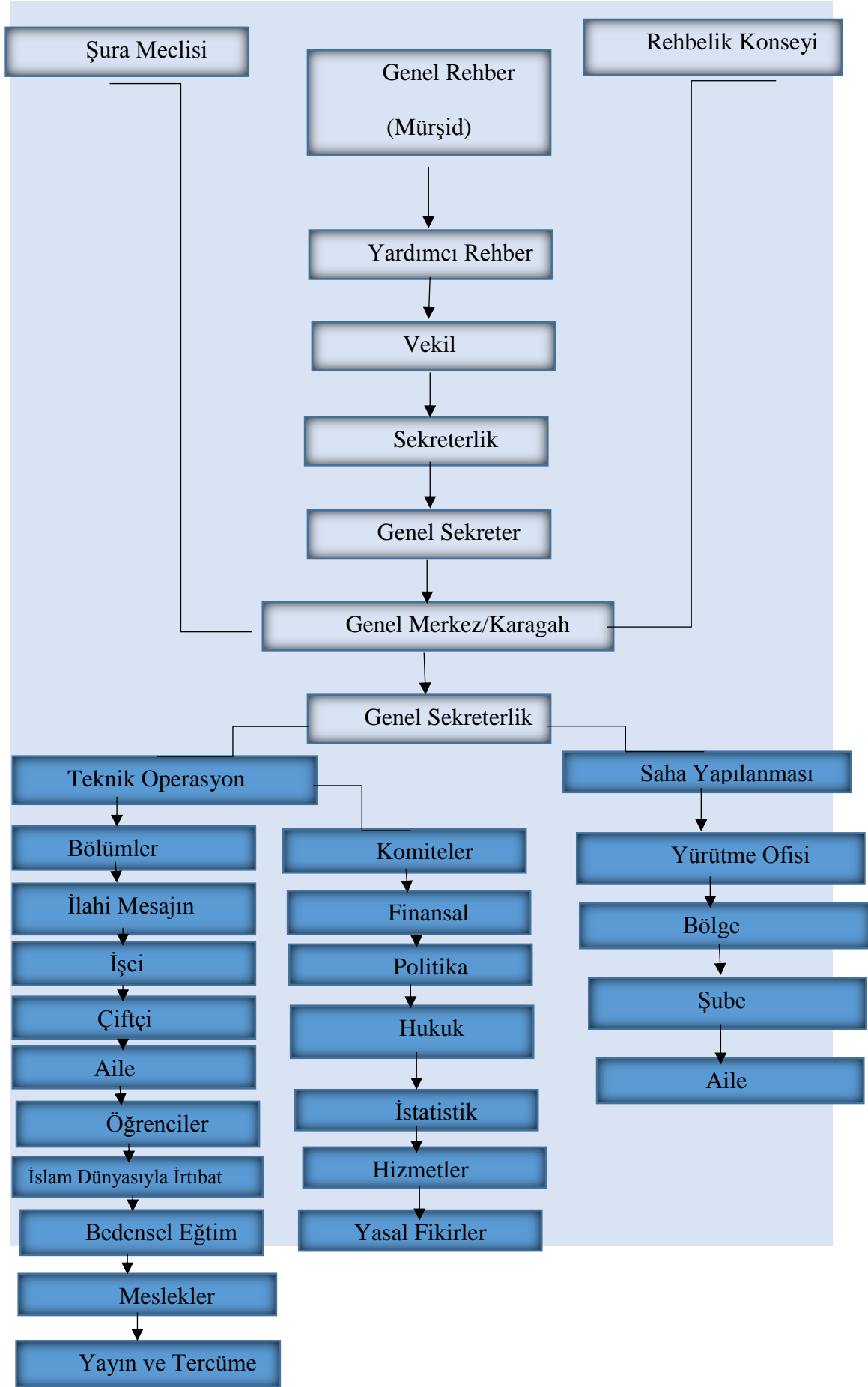
Hilafet kavramını, İslam Tarihi'nden modern çağda siyasi İslam deneyiminde uygulama girişimlerine kadar açıkladıktan sonra, Müslüman Kardeşler'in örgütsel hiyerarşisini ve siyasi tecrübelerini eski İslami tecrübeden nasıl çıkardıklarını anlamak mümkündür. Hz. Muhammed ve Hulefâ-i Râşidîn döneminde İslam Devleti'nin üzerine kurulduğu siyasi ve idari sistem, esas olarak Peygamber tarafından oluşturulan ve "Medine Vesikası" olarak adlandırılan bir anayasa üzerinde örgütlenmiştir. Bu belge, müslümanların ve gayrimüslimlerin işlerini birbirleriyle anlayış içinde sürdürmeleri ve istikrar içinde yaşamalarını sağlamak için düzenlendiği için İslam'daki en önemli siyasi belgelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Hz. Muhammed döneminde, zekat ve savaş ganimetlerinin toplanmasında uzmanlaşmış olan Beytü'l-Mâl gibi kurumlar ve birçok bürolar kurulmuştur.²⁷ Hz. Muhammed ve Hulefâ-i Râşidîn döneminde devlette idari, siyasi ve askeri işlevleri olan başka makamlar da vardır. Örneğin Divanü'l-Cund, o dönemde İslam fetihlerinde İslam ordularını örgütleyen askeri bir kurumdur. Üstelik, Hz. Muhammed döneminde müslümanlar ticaret, sanayi ve tarımı da düzenlemeye odaklanmışlardır (Şimşir, 2005:6-14). Müslüman Kardeşler Hareketi Hz. Muhammed ve Hulefâ-i Râşidîn döneminde İslam Devleti'nin bu deneyimine dayanarak bazı idari ve

²⁶https://www.constituteproject.org/constitution/Jordan_2011.pdf,
<https://www.refworld.org/pdfid/3ae6b53310.pdf>

²⁷ Beytü'l-Mâl: Hz. Muhammed zamanında İslam Devleti'nin hazinesiydi.

siyasi bölünmeler türetmiştir ancak bu işlevlerin uygulanmasında farklılıklar vardır. Bu farklılıklar, Müslüman Kardeşler Hareketi'nin organizasyon yapısı üzerinden detaylı olarak anlatılacaktır.

Şekil 4: Müslüman Kardeşlerin Genel Organizasyon Yapısı (Yetim vd. 2020:34).

Yukarıdaki şekil, Ürdün'deki Müslüman Kardeşler'in Mısır'daki ana hareketten türettiği organizasyon yapısını göstermektedir. Her ne kadar Müslüman Kardeşler'in bu bölünmesi Hz.Muhammed ve Hulefâ-i Râşidîn döneminde meydana gelen bazı idari bölünmelere dayansa da Şura Konseyi harekette en üst organı atamak ve karar vermekle ilgilenmektedir. Ayrıca Müslüman Kardeşler kendi aralarındaki işleri yürüten; üyelerin iç işlerini düzenleyen; ve diğer yandan Müslüman Kardeşler'in Ürdün Devleti ile olan ilişkilerini tesis eden hareketin siyasi belgesini oluşturmuştur. Yine, Müslüman Kardeşler Ürdün sendikalarında, okullarında, üniversitelerinde ve hayır kurumlarında kendisini temsil etmeye başlamıştır. Bununla birlikte, eski İslami deneyimde mevcut olan bazı şeyler kalmıştır, ancak bunları Ürdün'deki Müslüman Kardeşler'e uygulamak zordur. Buna bir örnek, Müslüman Kardeşler'in eski İslam tecrübesindeki Divan-ı Cund'a benzeyen kendi askeri ordusunu kuramamasıdır. Ordu kurma görevi devletin görevidir ve Ürdün'deki siyasi parti ve hareketlerin her ne amaçla olursa olsun silahlı grup kurmaları yasaktır. Aynı şekilde diplomatik ilişkilerin yönetimi de devletin görevleri arasında yer almaktadır. Müslüman Kardeşler resmi olarak diplomatik ilişkileri yönetemez. Bazen Müslüman Kardeşler siyasi arabulucu olarak müdahale etmektedir, ancak bunu Ürdün devletinin izni ile yapmaktadır (Hamzah,2018:292). Buradan şu önemli sonuca varılabilir. Ürdün devleti, Müslüman Kardeşler'in Hz.Muhammed ve Hulefâ-i Râşidîn tecrübesine benzer İslami tecrübeyi uygulamasına izin vermeyecektir, çünkü bu siyasi partinin hayatını tehdit etmekte ve siyasi İslam ile bir çatışmaya dönüşmektedir. Bu nedenle Ürdün'deki İslami hareket, İslami deneyimi uygulaması bakımından Filistin'deki Hamas veya Lübnan'daki Hizbullah gibi diğer İslami hareketlerden farklıdır. Bunun nedeni Filistin'deki İslami hareketin İslami deneyimi uygulamaya daha yakın olmasıdır. İsrail işgali altında olması ve Filistin'de, özellikle Gazze'de siyasi istikrarın olmaması, İslami karakterde bir askeri ordu kurmaya izin vermiştir. Aynı şekilde, Lübnan'daki

İslami hareketin Ürdün'deki Müslüman Kardeşler'den daha fazla İslami deneyime yakın bir tecrübeyi hayata geçirmeyi başarması birçok nedene bağlanabilir. Bunlardan en önemlisi Lübnan rejiminin Ürdün gibi monarşik değil cumhuriyetçi olmasıdır. İkincisi, Lübnan 1980'lerden 2006'ya kadar İsrail ile savaştığı için, halk seferberliği ile güçlü bir ordu kurmak gerekmekteydi. O dönemde Hizbullah, Lübnan'da gayri resmi bir İslami hareket olmasına rağmen geniş bir halk desteği kazanmıştır (Yetim vd. 2020:95) Böylece, Ürdün'deki İslami hareketin, kendi İslam ordusunu kurmaması meşrulaşmaktadır. Çünkü Ürdün istikrarlı bir durumdadır ve cihadı gerektiren bir savaş yoktur.

2.2. Ürdün Rejimi ile Müslüman Kardeşler Arasındaki Yakınlaşma ve Ayrışma Aşamaları

Ürdün rejiminin Müslüman Kardeşler ile ilişkisi şu ana noktalar üzerinden özetlenebilir ve bunlar ilerleyen sayfalarda detaylı olarak anlatılacaktır.

- 1950'li yıllarda Ürdün rejimi ile Müslüman Kardeşler arasında sol harekete karşı siyasi bir yakınlaşmaya tanık olunmuştur.
- 1970'lerde Kara Eylül olaylarında Müslüman Kardeşler Ürdün rejimi ile ilişkisini sürdürmüştür.
- 1980'lerin başında, Kral Hüseyin yurtdışındaki Müslüman Kardeşler üyeleri ile ilişkilerini iyileştirmeye çalışmış, o süreçte Ürdün rejimi, Suriye'den kaçan Müslüman Kardeşler'i memnuniyetle karşılamıştır.
- 1980'lerin sonu ile 1990'ların başlarında Müslüman Kardeşler ile Ürdün rejimi arasındaki ilişkiler gerginleşmeye başlamıştır. Müslüman Kardeşler, Ürdün rejiminin önde gelen muhaliflerinden biri haline gelmiştir.
- 2011 sonrasında Arap Baharı, Ürdün rejimi ile Müslüman Kardeşler arasındaki ilişkileri olumsuz etkilemiştir.

Ürdün rejimi ile Müslüman Kardeşler hareketi arasındaki ilişkiyi daha iyi anlatabilmek için Ürdün rejiminin niteliğini ve dayandığı anayasayı bilmek gerekmektedir. Ürdün'ün mevcut sistemi parlamenter monarşilerden biri olarak kabul edilir. Yürütme yetkisi kral ve bakanlar kurulu tarafından temsil edilmektedir. Ayrıca yasama yetkisi kral ve Ulusal Meclis tarafından temsil edilmektedir. Yargı makamına gelince, mahkemeler tarafından yönetilir ve bu, kendisine emanet edilen mahkemelerin türüne bağlıdır (Ürdün Anayasası'nın 26. Maddesi).

Ürdün Anayasası salt dini bir temele dayanmamakta; aksine İngiliz sömürcülüğünden etkilenen Belçika Anayasası'ndan türetilmiştir. Bir kısmı ise Ürdün üzerindeki Osmanlı hakimiyeti sırasında Fransız Anayasası'ndan türetilmiştir. Ürdün nüfusunun çoğunluğunun müslüman olmasının yanı sıra, hristiyan azınlıklar ile Çerkezler, Çeçenler, Kürtler ve Ermeniler gibi çeşitli etnik azınlıkların bir karışımından oluşmaktadır (Hamzah, 2018:282). Bu nedenle onlara ve inançlarına saygılı bir anayasa geliştirmek gerekmektedir. Ayrıca Ürdün devleti herhangi bir ideoloji tarafından temsil edilmemektedir. Örneğin, Selefi ideolojinin temsil ettiği Suudi Arabistan gibi devletin bakışını yansıtan bir ideoloji yoktur. Müslüman Kardeşler ile Ürdün rejimi arasında daha yakın bir ilişki ihtiyacı 1957'de ortaya çıkan parlamenter yaşam krizinin ardından belirginleşmiştir. Bu kriz, Süleyman el-Nabulsi başkanlığındaki ilk Ürdün partili hükümetinin kurulmasından sonra ortaya çıkmış ve bu partili hükümet, Süleyman el-Nabulsi'nin o dönemde başkanlığını yaptığı parlamenter hükümet, sol ve milliyetçi partileri şu şekilde içermektedir: Nasyonal Sosyalist Parti'den 6 üye, Arap Sosyalist Baas Partisi'nden 3 üye ve 1 bakan, Komünistlerden 1 bakan ile temsil edilmiştir (Hazimeh, 2015:46). Bu hükümet 1957'ye kadar yani bir yıl sürmüştür. Sol hükümet, emperyalist hakimiyet korkusuyla Ürdün devletinin yabancı devletlere yönelik kararlarının çoğunu ihlal etmeye başladığı için Kral Hüseyin tarafından feshedilmiştir. Kral Hüseyin hükümet ile kral arasında siyasi bir rekabet yarattığı için bu muhalefetten hoşlanmamıştır. Bu

sebepler ve endişeler nedeniyle Kral Hüseyin Ürdün halkı içinden güçlü bir siyasi müttefik bulmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla Ürdün rejimi sorunu çözmenin yolunu Müslüman Kardeşler hareketine yaklaşmakta bulmuştur. Böylece Kral Hüseyin, Ürdün'de solcuların ve komünistlerin yükselişini engellemiştir (Wisam Hazimeh, 2015:47).

1957'deki bu siyasi krizden sonra kral, partileri fesheden bir kararname çıkarmış, ancak buna rağmen Müslüman Kardeşler Hareketi yasal bir siyasi birlik olarak işlevini sürdürmüştür ve böylece Müslüman Kardeşler Hareketi Ürdün hükümetinden bir ayrıcalık elde etmiştir. Müslüman Kardeşler Hareketi ile Ürdün rejimi arasındaki yakınlaşmanın olumlu bir aşaması olarak görülen bir diğer durum, Ürdün iç savaşı veya "Kara Eylül" olaylarıdır.²⁸ Bu siyasi kriz sırasında Müslüman Kardeşler tarafsız bir tavır takınmış, bu duruş Ürdün devletince olumlu olarak değerlendirilmiş ve o dönemde Kral Hüseyin tarafından kişisel olarak takdir edilmiştir. Bu durum, Ürdün rejimi ile Müslüman Kardeşler Hareketi arasındaki ilişkileri güçlendirmek için önemli bir adım olarak kabul edilmiştir. Çünkü bu krizden önce Müslüman Kardeşler, İsrail işgaline direnmede Filistin Kurtuluş Örgütü'nün yanında yer almaktadır. Ürdün'deki Müslüman Kardeşler Hareketi ile Filistin Kurtuluş Örgütü arasındaki ilişki güçlüdür, öyle ki o dönemde Müslüman Kardeşler sol milliyetçi ideolojiye sahip bir Filistin örgütü olan el-Fetih (FKÖ) Hareketi ile birlikte mücadeleye katılmayı kabul etmiştir (Ghassan Dwar, 2018:53). Ürdün'deki el-Fetih hareketi ile Müslüman Kardeşler arasındaki ilişki 1967 Arap-İsrail Savaşı sonrasında

²⁸ Kara Eylül: Bu çatışma, 1970'de Kral Hüseyin liderliğindeki Ürdün silahlı kuvvetleri ile Yaser Arafat liderliğindeki FKÖ yani, Filistin Kurtuluş Örgütü arasında gerçekleşmiştir. Bu çatışmanın kökleri Filistin ve Ürdün olmak üzere iki koldan oluşan Arap ordusunun 1968'de İsrail işgal ordusuna karşı yürüttüğü Karameh Muharebesi'nden sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. Karameh Muharebesinden sonra Kral Hüseyin Ürdün'deki Filistinli militanların faaliyetlerinden korkmaya başlamış, çünkü onlar İsrail işgaline karşı askeri operasyonlar yürüten silahlı Filistinli gerillalardır. Kral Hüseyin, Filistinli grupların Ürdün rejimine karşı herhangi bir askeri darbe planlayacağından korktuğu için, grupları tasfiye ederek Ürdün dışına tahliye etmeye karar vermiştir. Ardından Ürdün askeri güçleri ile Filistin silahlı grupları arasında askeri çatışma başlamıştır. Çatışma, dönemin Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdül Nasır'ın aracılık ettiği siyasi bir çözümle sona ermiştir (Hazimeh, 2015:53-63).

kadar uzanmaktadır. O dönemde Ürdün'de sol milliyetçi hareketler yaygınlaşmış ve önemli askeri üslere sahip olmuştur. 1968'de Müslüman Kardeşler Hareketi ile el-Fetih hareketi arasındaki işbirliğinin başlangıcı, iki taraf arasında askeri işbirliğini oluşturmak için bir diyalog komitesinin kurulması ile olmuştur. Filistinli el-Fetih hareketinin Ürdün'deki Müslüman Kardeşler'e dayattığı en önemli koşullardan biri, el-Fetih örgütünün bayrağı ve adı altında savaşmalarıdır. El-Fetih hareketinin Müslüman Kardeşler savaşçılarının silah ve askeri mühimmatla donatılmasına katkıda bulunması, buna karşılık el-Fetih Hareketi'nin Müslüman Kardeşler'e kendi içlerinden bireysel alt liderler altında eğitim özgürlüğü bırakması hususunda anlaşmaya varılmıştır. Müslüman Kardeşler'in misyonunu üstlendiği askeri üsler "şeyhlerin üsleri" olarak adlandırılmış, ayrıca üsler Ürdün'ün kuzey ve güneyinde dağıtılmıştır (Dwar, 2018:55).

İslamcı zihniyetli Müslüman Kardeşler'in İsrail'e karşı mücadelede sol eğilimli milliyetçi el-Fetih hareketine katılmasının birkaç nedeni vardır. Bu nedenlerin en önemlileri arasında Müslüman Kardeşler'in askeri tecrübesinin olmaması yer almaktadır. Bundan önce Müslüman Kardeşler'in savaş tecrübesi yoktu, buna karşılık sol ve milliyetçi hareketlerin eskiden gelen askeri tecrübesi vardır. Diğer bir sebep ise 1960'lı yıllarda Arap halklarının çoğunluğunun, özellikle Ürdün halkının genel yöneliminin sol düşünceye yönelmesidir (Dwar, 2018:80).

O dönemdeki Müslüman Kardeşler Hareketi gibi medyayı harekete geçirme gücüne sahip olmayan İslami bir hareketi kabul etmek zordur. Bu nedenle Müslüman Kardeşler, el-Fetih hareketi gibi güçlü bir askeri cephe ile mücadeleye katılmaya karar vermiştir. Müslüman Kardeşler, Sudan, Yemen, Mısır ve Endonezya gibi çeşitli ülkelerden Ürdün'deki askeri üslere katılımcı sağlamıştır. El-Fetih hareketi, Müslüman Kardeşler'in Ürdün ordusuna karşı iç savaşta kendi tarafını tutmasını bekliyordu ancak durum tam tersiydi ve Müslüman Kardeşler Ürdün'deki varlığını kaybetmek istemediği

için silah bırakmıştır. Müslüman Kardeşler'in iç savaşa karşı tarafsız duruşundan sonra, o zamanki Kral Hüseyin, solcuların tehlikesine alternatif olarak İslamcılarının güvenini kazanmıştır (Hazimeh, 2015:63).

Müslüman Kardeşler ve Ürdün rejimi arasındaki ilişkinin yakınlaşmasını ifade eden üçüncü dönem, 1980'lerin başlangıcıdır. Bu dönemde Suriye rejiminden kaçan Suriyeli Müslüman Kardeşler Ürdün'e sığınmıştır. Kral Hüseyin, Ürdün'deki İslamcılarını kendi tarafına çekebilmek için Suriye Müslüman Kardeşler'ini kabul etmiştir. Ancak 1985'te Müslüman Kardeşler ile Ürdün rejiminin arası açılmıştır (Hamzah, 2018:301). O sırada Kral Hüseyin, Ürdün'deki Suriyeli Müslüman Kardeşler'e, onları aldığına pişman olduğunu belirten bir açıklama yapmıştır. Kral Hüseyin, Suriye rejimine karşı birçok kanlı olayın ve siyasi sorunların nedeninin Suriye'deki Müslüman Kardeşler olduğunu öğrendikten sonra Suriye rejiminden özür dilemiştir. Ürdün rejiminin o dönemde Ürdün'de Müslüman Kardeşler Hareketi'nin yükselişinden korkmasının bir başka nedeni de Müslüman Kardeşler'in devletin kararlarına karşı kitlesel protestolar düzenlemesidir. Bu protestolar, Suriyeli Müslüman Kardeşler'in Ürdün'e geldiği yıla denk gelmiştir. Ürdün rejimi ile Müslüman Kardeşler arasındaki uçurumu artıran en önemli olay, 1985 yılında Ürdün'ün Yermuk Üniversitesi'nde gerçekleşen öğrenci protestoları ve Müslüman Kardeşler'in bu protestolara verdiği destek olmuştur (Hazimeh, 2015:71).

Ürdün rejimi ile Müslüman Kardeşler arasındaki gerginliğe katkıda bulunan faktörlerden biri, 1980'lerin başlarından 1990'ların sonuna kadar Ürdün'de Hamas'ın varlığıdır. İslami Hamas Hareketi'nin temeli Ürdün'deki Müslüman Kardeşler'dir ve İsrail işgaline direnmek için varlığı Ürdün'ün Batılı ülkelerle olan ilişkilerini tehdit etmektedir. Daha sonra, Müslüman Kardeşler'in tutumları, özellikle Ürdün'ün 1994'te İsrail ile barış anlaşmasını imzalamasının ardından Ürdün rejimine karşı muhalefet halini almıştır (Hamzah, 2018:303). 2006 yılında El-Kaide'nin yeniden görünür olmasıyla birlikte ve El-Kaide'yi oluşturan liderlerin çoğunun Ürdün'den çıkması nedeniyle Ürdün'de siyasal

İslam'ın yükselişi korkusu artmıştır. Öte Yandan Müslüman Kardeşler Hareketi'nden bazı İslamcılarla El-Kaide'deki bazı cihatçıların gizli ilişkiler vardır. Ürdün rejimi ile Müslüman Kardeşler Hareketi arasında hassasiyet oluşturan son olay ise Arap Baharı olmuştur. Müslüman Kardeşler Şura Konseyi başkanlarından biri başka bir açıklamasında, mühendis A.A., dış politika nedeniyle Müslüman Kardeşler'in çıkarlarının değiştiğini, belki bir gün İran ve Hizbullah ile ilişkilere geri döneceklerini ifade etmektedir. A.A., uzun bir sürenin ardından Müslüman Kardeşlerin komünistler ve solcularla ittifaklar kurduğu gibi, siyasi nedenlerle anlayamadıkları diğer İslami hareketlerle ilişkisinin düzelebileceğini belirtmiştir. Arap Baharı'nın etkisiyle ittifakların niteliğindeki bu değişiklik, müttefikler tarafında Ürdün rejimi ile Müslüman Kardeşler arasında bir bölünme meydana getirmiştir. Böylelikle, Ürdün'deki Müslüman Kardeşler Türkiye ve Katar eksenine yaklaşırken, Ürdün rejimi Suudi Arabistan ve Amerika'ya yaklaşmıştır.

Böylece, yukarıda da değinildiği gibi, Ürdün rejimi ile Müslüman Kardeşler Hareketi arasındaki yakınlaşma ve ayrışmanın temel noktaları sebepleri ile 1950'lerden günümüze kadar açıklık kazanmıştır. Ayrıca, sonraki başlıkta Müslüman Kardeşler'in bir hareket olduğu dönemden İslami Eylem Cephesi Partisi haline gelene kadar olan süreçte Ürdün parlamentosuna katılımı anlatılacaktır.

2.3. Müslüman Kardeşler'in Parlamento Seçimlerine Katılımı

Müslüman Kardeşler'in siyasi katılımı İslami Şariat hükümlerine bağlıdır. Bu nedenle, Müslüman Kardeşler'in Ürdün'de ortaya çıkışının başlangıcında, özellikle 1940'lı yıllarda, Müslüman Kardeşler Hareketi doğrudan siyasi eyleme büyük bir öncelik vermemiştir. Ayrıca İhvan liderlerinden bazıları, İslami usule aykırı oldukları için parlamento seçimlerine girmeyi reddetmiştir. 1950'li yılların ortalarından itibaren Müslüman Kardeşler Hareketi siyasi çalışmalara girişmeye başlamıştır. Ancak Ürdün'de

1950'li yılların sonundan 1989 yılına kadar siyasi parti faaliyeti ve siyasi hayat kesintiye uğradığı için siyasi katılımın başlaması mümkün olmamış, çünkü o dönemde sıkıyönetim uygulanmıştır. Partili hayatın yeniden canlanmasının ardından Müslüman Kardeşler için altın dönem başlamıştır. 1989'da Müslüman Kardeşler Hareketi de dahil olmak üzere çok sayıda Ürdün ulusal partisinin katılımıyla On Birinci Parlamento seçimleri yapılmış ve Müslüman Kardeşler 80 sandalyeden 20'sini kazanarak güçlü bir başarı elde etmiştir. Yani, parlamentodaki sandalye sayısının %25'ini alarak başarılı olmuştur. 1989'dan beri seçimler bloğa, yani açık listeye dayalı bir seçim sistemine göre yürütülmektedir (AL-Khawaldeh, 2018:65). Böylece seçmen her ilçe için gerekli sayıya göre adaylardan istediğini seçebilmektedir. Ancak, 1993'te Ürdün'deki seçim sistemi SNTV yani Tek Devredilemez Oy sistemine dönüşmüştür.²⁹ Bu seçim sistemi, seçmenin oy kullandığı seçim bölgesine ayrılan sandalye sayısından bağımsız olarak seçmene yalnızca bir oy vermektedir. 2012'de Ürdün ulusal partilerinin bu seçim sistemine itirazları ve Müslüman Kardeşler'in adaletsiz seçim sistemi nedeniyle seçimleri boykot etmesi üzerine Ürdün Devleti bu seçim yasasını değiştirme kararı almıştır. Böylece yeni seçim yasası karma bir yasa haline gelmiştir, yani tek devredilemez oy sistemini ve bireysel oylamayı birleştirir, böylece seçmen yerel seçim çevresinde yalnızca bir oya sahip olmaktadır. Ürdün Devleti'nin tek devredilemez oy sistemini benimsemesindeki temel amacı, başta İslami hareketin muhalefeti olmak üzere muhalefetin gücünü azaltmaktır. Tek devredilemez oy 1992'de çıkmış, ancak 1993'te parlamentoda ilk kez uygulanmıştır. İlgili dönem Kral Hüseyin ile İsrail arasında 1994 yılında barış anlaşmasının imzalanması için müzakerelerin ve barış diyalogunun başlangıcı olan önemli bir olayla paralellik göstermektedir. Kral Hüseyin bir barış anlaşması imzalamanın halkın güçlü muhalefetiyle karşılaşacağını bildiği için halk muhalefetini sınırlayan bir yasa çıkarma yoluna başvurmuştur. Müslüman Kardeşler'in bu yasaya tepkisi, önce çağrısını ve siyasi

²⁹ SNTV: Single Non-Transferable Vote / Tek Devredilemez Oy

yaklaşımını aksatmadan tamamlamak, ikincisi Müslüman Kardeşler'i resmi bir partiye dönüştürmek ve partinin kuruluşunu grubun bekası ile birleştirmektir.

1993 seçimleri, Müslüman Kardeşler'in o dönemde tek oy yasasına karşı çıkmasına rağmen yapıldı, ancak o sırada yeni siyasi kolu olan Cebhet'ül Emel'ül-İslami yani, İslami Eylem Cephesi adı altında parlamento seçimlerine katılmaya karar vermiştir. 1993 yılında gerçekleşen bu seçim döneminde Müslüman Kardeşler'in 80 sandalyeden 17'sini kazanması, yeni seçim sisteminin etkisiyle 1989 seçimlerine kıyasla oylarda bir düşüşe işaret etmektedir. Ürdün rejimi ile Müslüman Kardeşler Hareketi arasındaki gerilimin tırmanması ise 1997 seçimlerinden kaynaklanmıştır.

O zaman Müslüman Kardeşler, çeşitli nedenlerle bu seçimleri boykot etme kararı almıştır (Hamzah, 2018:203). Müslüman Kardeşler, Ürdün hükümetinin İsrail ile 1994 yılında imzaladığı barış antlaşmasını reddetmiş, ikinci neden olarak da Ürdün'ün başkenti Amman'da İsrail Büyükelçiliği bulunmasına karşı çıkmışlardır. Üçüncüsü de devlet sistemindeki yolsuzlukla mücadele etmektir. Müslüman Kardeşler'in seçimleri boykot etmesi siyasi tepkilere yol açmış halkın çoğunluğu Müslüman Kardeşler'e destek olarak seçimleri boykot etmiştir. Bu, önemli bir sonucu doğrulamaktadır. Ürdün vatandaşlığına sahip Filistin asıllı Ürdünlüler, Müslüman Kardeşler'in kararlarından etkilenmektedir. Çünkü onlar için Müslüman Kardeşler Filistin Davası'nı savunabilir. Boykot konusu bağlamında Müslüman Kardeşler'in eski bir üyesi ve lideri ile bir röportaj yapılmıştır.³⁰ Bu isim, Müslüman Kardeşler'in 1997 yılındaki boykotu hakkında önemli ve gizli gerçeklerden bahsetmiştir. Dr. B.A., Müslüman Kardeşler Hareketi'nin siyasi kolunu temsil eden İslami Eylem Cephesi Partisi'ni temsilen 1993 yılında Ürdün Parlamentosu'nda milletvekili olduğunu belirtmiştir. B.A. Müslüman Kardeşler 1997 seçimlerini boykot ettiğinde, kendisinin hala Müslüman Kardeşler üyesi olduğunu belirtmiştir. B.A. gazetelerde Müslüman Kardeşler'in seçimleri boykot etmesini

³⁰ Görüşme, 12-09-2021 tarihinde Ürdün Üniversitesi'nde Dr. B.A. ile yapılmıştır.

eleştirmiş, bu nedenle Müslüman Kardeşler Yüksek Konseyi onu partiden ihraç etmiştir. B.A., Müslüman Kardeşler'in seçimleri boykot etmesine yönelik eleştirisinin mantıklı olduğunu düşünmektedir. Çünkü Müslüman Kardeşler, Ürdün hükümeti İsrail ile barış anlaşmasını imzaladığı sırada Temsilciler Meclisi'nde bulunmaktadır ve o dönemde Müslüman Kardeşler anlaşmayı reddederek istifalarını sunabilecektir. Ancak Müslüman Kardeşler o dönemde, 1994'teki parlamentoda temsil edilmeye devam etmiştir. Diğer bir neden ise Müslüman Kardeşler'in yolsuzlukla mücadele ve seçim sisteminin -tek oy yarasından ötürü- reddedilmesinin yeni bir mesele olmamasıdır. Müslüman Kardeşler 1993 yılındaki seçimlere katılmış ve tek oy sistemine geçilmiştir. Bu nedenle Müslüman Kardeşler'in seçimleri boykot etmesinin temel nedeni, Ürdün rejimi ile aralarındaki iç çatışmalardır.

2003 seçimleri, Kral Hüseyin'in 1999'da ölümünden sonra ve yine Kral II. Abdullah'ın saltanatı sırasında yapılan ilk parlamento seçimi olması nedeniyle önemli ve hassas olarak değerlendirilmektedir. 2003 seçimlerinden önce, 2000'den 2003'e kadar meydana gelen, geçici kanunların çıkarılması yoluyla yürütme erkinin yasama organının sınırlarını aşması gibi bazı siyasi engeller yaşanmıştır. Bu siyasi engellere rağmen Müslüman Kardeşler, yeni rejimle sorun yaşamamak için 2003 seçimlerine katılmak istemiştir. Seçimler, Müslüman Kardeşler'in konseydeki sandalyelerin %15'ini kazanmasıyla sonuçlandı ve bu yüzde 1989 ve 1993'teki büyük zaferlerine kıyasla küçük olarak kabul edilebilir. Ancak Müslüman Kardeşler hareketinin 2003 seçimlerinde elde ettiği önemli değişiklik, parlamento seçimlerinde Müslüman Kardeşler'den ilk kez kadın aday gösterilmesidir. 2007'de, parlamento seçimlerinden üç ay önce Ürdün rejimi ile Müslüman Kardeşler Hareketi arasında ciddi bir gerilim patlak vermiştir. Seçimler geldiğinde, seçim sürecinde büyük yolsuzluklar yaşanmıştır. Hükümet bunun farkındadır ve resmi bir işlem yapmamıştır. Seçim sahtekarlığı sürecine Müslüman Kardeşler'in tepkisi, adaylarını listelerden çekmek olmuş ve seçim sahtekarlığı sürecinde parmağı

olduğu için Ürdün istihbaratına medya üzerinden yüklenmiştir. Ürdün hükümeti ile Müslüman Kardeşler arasında iç diyalogların yürütülmesinin ardından Müslüman Kardeşler'in seçimlere katılımı sağlanmıştır. Ancak Müslüman Kardeşler bu seçimlerin adaletsiz olduğunu düşünmektedir. Bu duruma işkin konuşma bağlamında, Müslüman Kardeşler'in siyasi kolunu temsil eden İslami Eylem Cephesi Partisi'nin eski bir milletvekili ve şu anki üyesi olan J.A. 2007'de gerçekleşen seçim sürecinin devlet tarafından ihlallere maruz kaldığını ve bunun da seçim sonuçlarında büyük bir sahtekarlığa yol açtığını doğrulamıştır.³¹ MK Hareketi'nin eski lideri Ortaklık ve Kurtarma Partisi'nin şu anki Genel Sekreteri S.A. da, 2007'de seçim sahtekarlığı meydana geldiğinde, Ulusal İnsan Hakları Merkezi'nin o sırada meydana gelen seçim sahtekarlığı hakkında kapsamlı ve ayrıntılı bir rapor yayınladığını doğrulamıştır.³² 2010 seçimlerinde Müslüman Kardeşler'in Şura Meclisi bir referandum yapmış ve buna bağlı olarak 2007 seçimlerinde meydana gelen sahtekarlığa cevaben parlamento seçimlerini boykot etme kararı almıştır. Bu aşamada Ürdün rejimi ile Müslüman Kardeşler Hareketi arasındaki uçurum daha da artmıştır.

2013 yılında Müslüman Kardeşler Şura Meclisi ikinci kez parlamento seçimlerini boykot etme kararı aldı ancak bu kez Müslüman Kardeşler ulusal hareketler ve farklı ideolojilere sahip partilerle birlikte boykot kararı almıştır. Arap Baharı'nın ardından Mısır'da Müslüman Kardeşler'in popülaritesi kısa bir süreliğine, askeri darbeye iktidardan indirilene kadar, artmış ve bu Ürdün'deki Müslüman Kardeşler Hareketi'ni daha fazla korkutmuştur. Bu nedenle Müslüman Kardeşler, parlamento seçimlerine 9 yıl ara verdikten sonra, 2016 parlamento seçimlerine katılma kararı aldı. Böylece siyasi reform programını Ürdün rejimini tehdit etmeyecek şekilde resmi olarak Parlamento'ya sunulabildiler (Mseidin, 2018:152). Müslüman Kardeşler hareketinin parlamento seçimlerine katıldığı son aşama ise 2020 yılıdır. Ancak bu seçimler, seçim

³¹ Görüşme, 15-09-2021 tarihinde Amman'daki işyerinde J.A. ile yapılmıştır.

³² Görüşme, 22-09-2021 tarihinde Amman'daki Ortaklık ve Kurtarma Partisi'nde S.A. ile yapılmıştır.

kampanyalarını etkileyen Covid-19 salgınının yayılmasıyla istisnai bir küresel koşulda gerçekleşmiştir (Anadolu Agency, 21 Eylül 2020). Aşağıdaki tablo, Ürdün devletinin kuruluşundan 2020 yılındaki son parlamento seçimlerine kadar Müslüman Kardeşler'in parlamento seçimlerine katılımının kronolojik bir açıklamasıdır.

Yıl	Yarışan Aday Sayısı	Kazanan Aday Sayısı ³³	Parlamentodaki Sandalye Sayısı ³⁴
1954		4	40
1957		4	40
1963		2	40
1967		2	60
1989	29	22	80
1993	36	16	80
1997	Boykot		
2003	30	17	110
2007	22	6	110
2010	Boykot		
2013	Boykot		
2016	72	18	130
2020		5	130

Tablo 1: Müslüman Kardeşler ve İslami Eylem Cephesi'nin Parlamento Performansı (Bozkurt, 2021:25)

1.4. Müslüman Kardeşler Hareketinde Anlaşmazlıklar ve İç Bölünmeler

Birinci bölümde, Doğu Ürdünlüler ve Filistin kökenli Ürdünlülerden oluşan Ürdün toplumunun bileşimine atıfta bulunulmuştur. Ürdün toplumunun bu oluşumu; Doğu Ürdünlülere kıyasla Filistin kökenli Ürdünlülerin çoğunluğu içerdiği Ürdün'deki; Müslüman Kardeşler Hareketi'nin üyelerinin şekillenmesine de yansımaktadır. Filistin Hamas Hareketi, Ürdün'deki Müslüman Kardeşler'den doğmuş ve daha sonra Hamas

³³ Kazanılan sandalye sayısı.

³⁴ Milletvekillerinin yarıştığı toplam sandalye sayısı.

Müslüman Kardeşler üyeleri arasındaki anlaşmazlıkların nedeni haline gelmiştir. Ürdün'deki Hamas bürolarının kapatılmasından sonra Müslüman Kardeşler Hareketi içinde mecazi olarak iki grup ortaya çıkmıştır. Birinci grup "Suqur" (Şahinler demek) ve ikinci grup "Hama'im" (Güvercinler demek) dir. Şahinler terimi, Hamas'la özdeşleşmek isteyenler için kullanılmaktadır. Ürdün'deki Hamas büroları kapatılmış olmasına rağmen, bu destekçiler Hamas'ı Ürdün'deki Müslüman Kardeşler Hareketinin bir uzantısı olarak görmekteydiler. Şahinler olarak adlandırılan bu kanat, Ürdün rejiminin kurduğu demokratik yöntemi de reddetmiş, bu nedenle Şahinler Ürdün rejimiyle sürekli bir çatışma halindedir (Joas Wagemakers, 2021:36). Bu yüzden Ürdün devleti bu kanadı radikal olarak değerlendirmektedir. Öte yandan "Güvercinler" olarak adlandırılan diğer kanat ise Hamas'ın Müslüman Kardeşler Hareketi'ni temsil etmediğini, bunun yerine bağımsız bir İslami Cihatçı hareket haline geldiğini düşünmektedir. Bu kanat, kendisini reformcu olarak tanımlamış ve Ürdün rejimiyle siyasi bir çatışma olmaksızın demokratik bir diyalog yaratmaya çalışmaktadır (Wagemakers, 2021:39). Ürdün rejimi için Güvercinler pragmatik eğilimi temsil etmektedir. Ürdün hükümetinin Müslüman Kardeşler Hareketi'yle doğrudan bir çatışmaya girmesi zor olup, bu nedenle Müslüman Kardeşler Hareketiyle dolaylı bir çatışmaya girmeye, Müslüman Kardeşler üyeleri arasındaki iç sorunları pekiştirmeye başlamıştır. Müslüman Kardeşler arasındaki iç çekişmeleri pekiştiren en önemli etkenlerden biri de parlamento seçimleridir. İlk çekişme 1997 yılında yaşanmıştır. Müslüman Kardeşler seçimleri boykot etmeye karar verdiğinde Güvercinler kanadından bazı kişiler boykot etmeyi reddedip karşılığında parlamentoda temsil yoluyla hükümetle yüzleşmek istemiştir (Wagemakers, 2021:46). Diğer olaya gelince 2007 Parlamento seçimlerinde, seçim sahtekarlığının konu olduğu bir dönemde Müslüman Kardeşler'in kararı Şura Meclisi'nden Yürütme Kurulu'na devredilmiştir. Öyle ki Müslüman Kardeşler Yürütme Kurulu, ulusal çıkar ilkesi temelinde katılmaya karar

vermiştir. Burada Şahinler kanadı ortaya çıkıp seçim sahtekarlığına yanıt olarak seçimleri katılmayı reddetmiş, ancak sonunda nihai olarak seçime katılma kararı verilmiştir.

2015 yılında, Güvercin kanadından Hamam Saeed adlı Müslüman Kardeşler Hareketi'nin bir lideri, hareketin içinde reform için gizli bir hizip kurmuştur. Bu mesele ortaya çıktığında Müslüman Kardeşler Hareketi içinde büyük bir krize ve bölünmelere yol açmıştır. Bu olayın ardından Müslüman Kardeşler'in siyasi kolu olan İslami Eylem Cephesi'nin 300 üyesi partiden resmi olarak istifa ettiklerini açıklamıştır. Bu istifaların sunulmasının ardından önemli liderlerin kaybı nedeniyle Müslüman Kardeşler Hareketi için güçlü bir şok yaşanmıştır (CNN, 31 Aralık 2015). Bu anlaşmazlıklardan sonra Müslüman Kardeşler Hareketi'nden yeni İslami ve milliyetçi partiler ayrılmıştır. Müslüman Kardeşler Hareketi'nin üyeleri arasındaki anlaşmazlık sonucunda ortaya çıkan partilere Zemzem Partisi örnek verilebilir. Zemzem Partisi'nin lideri, Müslüman Kardeşler'den ayrılan en önemli liderlerden biri olan, Raheel Gharaibeh'dir. Zemzem Partisi, kendisini İslami ilkelere dayalı ve Arap, sivil bir milliyetçi parti olarak sınıflandırmaktadır. Diğer parti ise yakın zamanda kurulan Ortaklık ve Kurtarma Partisi'dir ve üyelerinin çoğunluğu Müslüman Kardeşler'in siyasi kolu olan İslami Eylem Cephesi'nin eski üyeleridir. Ortaklık ve Kurtarma Partisi, 2017 yılında resmen tanınmıştır. Ortaklık ve Kurtarma Partisi Genel Sekreteri ile yapılan mülakatta S.A., partilerini İslamcılar, solcuları, milliyetçileri ve emekli askeri personeli içeren merkezi bir parti olarak nitelemiştir. Ortaklık ve Kurtarma Partisi Genel Sekreteri, Ürdün rejiminin partinin kurulmasına izin vermeyi büyük bir pişmanlıkla kabul ettiğini sözlerine eklemiştir. Çünkü partinin amacı Ürdün rejiminin beklentilerine aykırı olduğu için, Ürdün rejimi başlangıçta bunun Müslüman Kardeşler Hareketi ile Ortaklık ve Kurtarma Partisi arasında bir çatışma yaratacağına inanmış ancak böyle bir anlaşmazlık yaşanmamıştır. Ortaklık ve Kurtarma Partisi bu şekilde Ürdün rejimi ile çatışmaya girmiştir. Kira

sözleşmesini ispat edememe gibi bahanelerle, haber verilmeden, Ortaklık ve Kurtarma Partisi Ürdün devleti tarafından belirli bir süre görevden uzaklaştırılmıştır.³⁵

Müslüman Kardeşler'in liderleriyle yapılan görüşmeler yoluyla hareketin üyeleri arasındaki iç farklılıklarla ilgili olarak şu sonuca varılabilir: Hem bireysel fikirler hem de partinin genel kanaati söz konusudur. Ancak Müslüman Kardeşler Hareketi içindeki bireysel fikirlerin Şura Konseyi'nin görüşünü etkilemesi zordur. Buna bir örnek, Müslüman Kardeşler Hareketinin bazı liderlerine ayrı ayrı sorulan bir soruya ilişkin alınan cevaplardır: “İran veya Hizbullah ile ilişkileri yeniden kurma olasılığı nedir?” sorusuna verilen yanıtlar ikiye ayrılmaktadır. Bazıları uluslararası ilişkilerde yeni koşullar söz konusu olduğu için özellikle Arap Baharı'ndan sonra imkansız olduğunu söylemişlerdir. Öte yandan, bazılarının Müslüman Kardeşler Hareketi ile Hizbullah veya İran gibi İslami hareketler arasındaki ilişkinin hem Filistin hem de İslam davasına hizmet eden ortak hedefler belirleyerek geriye getirilmesine bir itirazı yoktur. Buradan, Müslüman Kardeşler Hareketi'nin çıkarlarının bireysel görüşlerden, bazıları doğru olsa bile daha önemli olduğu sonucuna varılabilir. Sonuçta bu, Müslüman Kardeşler'in diğer İslami gruplarla ittifaklar konusunda rasyonel kararlar alması gerektiğini gösterir. Çünkü bu konudaki herhangi bir ihlal, Müslüman Kardeşler'i Ürdün rejimi önünde siyasi bir parti olarak sorumlu hale getirecektir. Ürdün rejimi, Müslüman Kardeşler'in dış ortaklarının varlığına izin vermektedir, ancak Hizbullah gibi bir müttefikle ilgili olarak şuna açıklık getirilmelidir ki söz konusu yapı Ürdün rejimi için iç güvenliği tehdit eden terörist bir gruptur.

İkinci bölümde öne çıkan önemli noktalar şu şekilde özetlenebilir: Ürdün'deki Müslüman Kardeşler Hareketi'nin başlangıcından bu yana, yaklaşımlarına göre sorumluluğu içeren dini bir çerçeve ve amaç birliği etrafında başladılar ve ardından doğrudan siyasi eyleme yöneldiler. Ayrıca Ürdün'de Müslüman Kardeşler'e uygulanan

³⁵ Görüşme, 22-09-2021 tarihinde Amman'daki Ortaklık ve Kurtarma Partisi'nde S.A. ile yapılmıştır.

siyasi ve sosyal yaklaşım, daha çok Mısır'daki Müslüman Kardeşler Hareketi'nin kurucusu Hasan el-Benna'nın yaklaşımına dayanmaktadır. Ürdün toplumu ağırlıklı olarak Müslüman olduğu için Müslüman Kardeşler Hareketi'ni kabul etmekte zorlanmamıştır. Özellikle 1960 ve 1970'li yıllarda sol hareketlerin gerilemesi, ayrıca 1980'li yıllarda İslami hareketin yükselişi, bu İslami hareketin kamuoyunda kabul görmesine neden olmuştur. Ürdün rejiminin Müslüman Kardeşler Hareketi ile ilişkisi ikinci bölümde ayrıntılı olarak anlatılmış olup burada da bu ilişki basit bir şekilde özetlenecek olursa; Ürdün rejimi, Ürdün'deki dönemin Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdül Nasır tarafından desteklen solcu, milliyetçi ve komünist tehlikeden kurtulmak için İslami harekete yaklaşmaya başlamıştır. Bu nedenle, Abdül Nasır'ın takipçilerinin gelgiti karşısında Ürdün rejimini destekleyen bir Ürdün siyasi hareketinin olması gerekmektedir. Ancak Müslüman Kardeşler Hareketi İslami hareket Hamas'ı kurduğunda Ürdün rejimi ile Müslüman Kardeşler arasındaki ilişki kötüleşmeye başlamıştır. Çünkü Ürdün'deki Hamas hareketi, İsrail'e karşı cihat etme hedefine ek olarak Filistinli bir çoğunluğu da içermektedir. Bu Ürdün rejimi için bir tehdittir. İslami hareket geniş bir halk tabanı elde etmiş, parlamentoda da büyük bir zafer kazanıp Ürdün rejimine karşı çıkmaya başlamıştır. Buna yönelik tepki ise Ürdün rejiminin, özellikle Kral II. Abdullah döneminde Müslüman Kardeşler'i sıkıştırmaya başlaması şeklinde kendini göstermiştir. Arap Baharı'ndan sonra, Müslüman Kardeşler'in popülaritesi azalmış ve Müslüman Kardeşler Hareketi'nin liderleri arasında bölünmeler başlamıştır. Müslüman Kardeşler Hareketi'nden ayrılanların önderliğinde yeni partiler ortaya çıkmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ÜRDÜN'DE SİYASAL REFORMLAR ve İSLAMİ HAREKETLER

Önceki bölümlerde Müslüman Kardeşler ve diğer İslami cihatçı hareketler tartışılmıştır. Ayrıca, Ürdün rejiminin Müslüman Kardeşler ile ilişkisini tanımlamakla kalmayıp Müslüman Kardeşler Hareketi'nin siyasi çalışmaları da aktarılmıştır. Ürdün'deki İslami hareketin siyasi eyleminin sonuçlarına ulaşmak için siyasi reform meselesinden ve onunla ilişkili faktörlerden bahsetmek gerekmektedir. Çünkü Ürdün'deki siyasi reform kavramı, İslami hareketin büyümesine paraleldir. Yine, siyasi partiler ve Ürdün rejimi arasındaki ulusal diyalog da tartışılacaktır. Öte yandan Ulusal İttifak'ın Ürdün Ulusal Muhalefeti içindeki rolünden bahsedilecektir. Halk hareketi ile sendikaların rolü ve bunların İslami hareketle ilişkileri analiz edilecektir. İslami hareketin hem halk hareketini hem de sendikaları siyasi reform talep etmeye teşvik etmesine değinilecektir.

Siyasette reform, ekonomik, politik veya sosyal yönetimdeki eksikliklerin giderilmesi talebidir. Ayrıca halk, anayasada belirtilen hak ve özgürlüklerini korumak için reform yapılmasını istemektedir. Devrim ve reform kavramı arasındaki fark budur: Devrim, hükümetin devrilmesi gibi kapsamlı ve köklü değişimi amaçlarken, reform devletteki belli politikaları ele almayı amaçlayan bir değişikliktir. Ürdün'de, Ürdün Anayasası'nın uygulanmasındaki bir kusur sonucu reform ihtiyacı ortaya çıkmıştır (Haseeb, 2013:12). Ürdün Anayasası'nın uygulanmasında meydana gelen aksaklığı açıklamadan önce anayasanın ilk halini anlamak gerekir. 1952'de ilan edilen Ürdün Anayasası, Ürdün Devleti'nin orijinal ve ilk anayasası olarak kabul edilmektedir. Buna göre, Ürdün'deki hükümet sistemi parlamenter kabul edilmekte ve bir anayasal monarşidir. Bu, Ürdün anayasasının birçok içeriğinden alıntı yaptığı Avrupa monarşilerine paraleldir (Muhammed Al-Hamouri, 2015:177). Yine bu, Ürdün'deki hükümet sisteminin “temsili, kraliyet ve kalıtsal” olduğu anlamına gelmektedir. Ürdün

Anayasası'nın 24. maddesinde, ulusun yani halkın otoritenin kaynağı olduğu ifade edilmektedir³⁶. Halk bu hakkını nihai olarak Temsilciler Meclisi'ni oluşturan seçimler yoluyla kullanmaktadır. Buna göre, kral, Temsilciler Meclisi'nin oluşumu için onay vermektedir. Kral, anayasanın değiştirilmesini engelleme hakkı dışında, yürütmenin özel yetkisine sahip değildir. Buna göre, kralın konumu kalıtım yoluyla elde edilmiş ve Temsilciler Meclisi halk tarafından seçilmiştir. Buna karşın, Ürdün rejimi sahada Ürdün Anayasası'nın öngördüğünü uygulamamıştır. Bunun nedeni, 1950'li yıllarda parlamentoyu devralan ilk hükümetin demokrasi yöntemiyle gelen ve halk tarafından seçilen bir hükümet olmasıdır. Ancak Ürdün rejimi, sol eğilimli olduğu için bu hükümeti kabul etmemiş, buna rejimin söz konusu hükümetin kendisine sırt çevireceğinden korkması neden olmuştur. Böylece halk tarafından seçilen hükümetler, kralın otoritesinin müdahalesine tabidir. Bu dönemde, yani 1950'lerin sonundan 1989'a kadar, devlet sıkıyönetim yasası çıkarmış; bu nedenle reform çağrısında bulunan gerçek bir muhalefetin ortaya çıkması mümkün olmamıştır. Bu dönem, yani sıkıyönetim dönemi, rejim yararına kullanılmıştır. Böylece hükümet, kendi yetkilerini genişletecek, öte yandan yasama ve yargı yetkilerini zayıflatacak anayasa değişiklikleri yapabilmıştır. Ürdün'de demokratik hayata geri dönüşten ve 1989'da sıkıyönetim süresinin sona ermesinden sonra bile, hükümet partili hayatı daraltmaya çalışmıştır. Daha sonra hükümet, özellikle İslami hareketin yükselişini engellemek için 1993'te tek oy yasasını çıkarmıştır.³⁷

Siyasi partiler üzerindeki artan güvenlik kısıtlamaları ile İslamcı hareket, siyasi reform talebine karşı ulusal muhalefeti temsil etmeye başlamıştır. Bu muhalefet hareketi, Müslüman Kardeşler'in siyasi kolu olan İslami Eylem Cephesi tarafından yönetilmektedir. Reform talebinin başlangıcında İslami hareket, üniversitelerde öğrenci

³⁶ <https://www.refworld.org/pdfid/3ae6b53310.pdf>

³⁷ Tek Devredilemez Oy ikinci bölümde ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

hareketini desteklemeye odaklanmıştır. 1980'lerde, Müslüman Kardeşler'in faaliyet gösterecek bir siyasi partisi yoktu, daha sonra 1992'de İslami Eylem Cephesi kuruldu. 1980'lerin başında İslami Hareket, üniversitelerde popüler bir taban oluşturmak için öğrenci komiteleriyle birleşmiştir. Yermuk Üniversitesi'nde 1986 yılında meydana gelen olaylar, öğrenci hakları talebine ve düşünce özgürlüğünün ifade edilmesine katkı sağlayan önemli olaylar arasında yer almıştır (Frances Hasso, 2005:21). Ayrıca, Yermuk Üniversitesi'nde yaşananlar sıradan bir olay olmayıp güvenlik güçleri ile öğrenciler arasında bir çatışmaya dönüştüğü için çok sayıda öğrencinin Ürdün güvenlik güçleri tarafından tutuklanmasına sebebiyet vermiştir. Bu protestolar sonucunda birkaç öğrenci Ürdün güvenlik güçleri tarafından öldürülmüştür. Burada Müslüman Kardeşler ve sol hareketler öğrencilerin yanında yer almışlardır. Müslüman Kardeşler ve solcular, öğrenci hareketinin şiddetle bastırılmasının anayasal normları ve insan haklarını ihlal ettiğini savunmuşlardır. Yermuk Üniversitesi'nde yaşanan olaylar nedeniyle Ürdün halkı haklarının farkına vararak korkusuzca reform talep etmiştir.

Yermuk Üniversitesi'ndeki olayların ardından gelen ikinci olay ise petrol fiyatlarının düşmesi ve Ürdün devletinin dış borçlarını ödeyememesi nedeniyle ekonomik kriz sonucu başlayan "Nisan Ayaklanması" protestoları (Yeşilyurt, 2013:211). Güney Ürdün'den, özellikle Ma'an kentinden Kuzeydeki şehirlere kadar başlayan yaygın halk protestolarının başlamasına yol açmıştır. Sol ve İslami hareketler, hükümetin kararına karşı çıkan devrimcileri desteklemiştir.³⁸ Ardından ulusal hareketlerden Rifai hükümetini görevden almalarını, yolsuzluğa bulaşanlardan hesap sormalarını ve demokratik parlamento seçimlerini kısıtlayan seçim yasalarının değiştirilmesini talep etmiştir (Yeşilyurt, 2013:213). Müslüman Kardeşler ve sol, hükümete karşı yapılan protestolarda halkın yanında yer almak için tüm sendikal güçlerini seferber etmiştir. Bu ayaklanma başarılı olmuş ve Kral Hüseyin'in isteği üzerine hükümet görevden alınmıştır.

³⁸ Görüşme, 16-09-2021 tarihinde Amman'daki evinde M.M. ile yapılmıştır.

Demokratik geçiş, bu olayların ardından milletvekili seçimlerinin yapılması ve Müslüman Kardeşler hareketinin siyasi ve ekonomik krizin ardından ilk milletvekili seçimlerinde İslami Hareket Cephesi adı altında başarılı olmasıyla gerçekleşmiştir. Bu, Ürdün halkının çoğunluğunun siyasi reform sürecini başarıya ulaştırmaları için İslami Hareket'e olan güveninin arttığını göstermektedir (Yeşilyurt, 2013:218).

3.1. Arap Baharı'nın Siyasi Haklara Etkisi ve Siyasal İslam Krizinin Tırmanması

2010 yılı sonunda Tunus'ta Arap Baharı olarak adlandırılan devrimlerle başlayan protesto hareketi Mısır, Libya, Yemen ve Suriye'ye ulaşmıştır. Ürdün, coğrafi konumu nedeniyle bu protestolardan etkilenmiştir. Ondan sonra Ürdün'de ortaya çıkan protesto hareketleri siyasi ve ekonomik reform çağrısında bulunmaya başlamıştır. Ürdün rejimi bu protestolardan önemli bir nedenden dolayı korkmuştur. Bu da, 2011 yılının başında Ürdün'de silahlı Selefi gruplar tarafından isyan hareketlerinin ortaya çıkması ve bu gruplarla Ürdün güvenlik güçleri arasında bir çatışmanın yaşanmasıdır. Ondan sonra, Ürdün'ün başkenti Amman'da İslami ve sol partilerin katılımıyla hem organize hem de şiddet içermeyen protestolar başlamıştır (Abu Rumman ve Abu Hanieh, 2013:271). Ürdün rejimi, darbeden korktuğu için bu protestoları güvenlik baskısı ile karşılamıştır. Protestolar sırasında Kral II. Abdullah, bir ulusal komite oluşturarak durumu sakinleştirmeye çalışmıştır. Ulusal Komite, siyasi ve ekonomik reform için çözümler geliştirmeyi amaçlamıştır. Ayrıca bu komite, kabilelerin siyasi figürlerini içermekte olup, Müslüman Kardeşler bu komiteye katılmayı reddetmiştir. Ürdün'deki Müslüman Kardeşler Hareketi, siyasi reform sürecine barışçıl bir şekilde girmek istemiş, bu nedenle güçlü bir muhalefet oluşturmak için sol ve liberal partileri içeren ulusal bir reform koalisyonu kurmuştur. Bu noktada Ürdün rejiminde korku ve şüphe belirmeye başlamıştır. Ürdün rejimi, Müslüman Kardeşler'in Mısır'da yaptığı gibi Ürdün Müslüman

Kardeşler Hareketi'nin de iktidara gelmeyi hedeflediğini düşünmektedir (Abu Rumman ve Abu Haniyeh, 2017:393). Ürdün rejimi, Müslüman Kardeşler Hareketi'ni protestoları ve muhalefeti sürdürmekten uzaklaştırmak için iç krizler yaratmaya çalışmıştır. Ürdün rejiminin Müslüman Kardeşler'e baskı yapmak için kullandığı yollardan biri de Öğretmenler Birliği ile hukuki sorunlar yaratmaktır. Çünkü Ürdün rejimi, Müslüman Kardeşler'in sendika konseylerinin çoğunu, özellikle de öğretmen ve mühendis sendikalarını kontrol ettiğine inanmaktadır. 2011'deki protestolarla aynı dönemde, Ürdün hükümeti Öğretmenler Sendikası'nı kapatmaya çalışmış, ancak bunu başaramamıştır. Son zamanlarda, 2020'de, Ürdün rejimi Öğretmenler Sendikası'nda aynı sorunu yeniden yaratmıştır. Öyle ki, Ürdün güvenlik güçleri ve istihbarat servisi Öğretmenler Sendikası Genel Merkezi'ne baskın düzenlemiştir. Ardından İdari Konsey'in tüm üyelerini İslami siyasi muhalefet, yani Müslüman Kardeşler hareketi ile bağlantılı olmakla suçlayarak tutuklamıştır (Al-Jazeera,14 Nisan 2016).

Ürdün hükümeti Müslüman Kardeşler için başka yasal sorunlar yaratmaya çalışmıştır. Örneğin 2020 yılında Ürdün yargısı Müslüman Kardeşler'in kapatılmasına ilişkin bir karar yayınlamıştır. Ürdün rejiminin Müslüman Kardeşler'in Karargahı'nı kapatmasının nedeni, rejimin, Müslüman Kardeşler'in kurulduğu toprakların mülkiyetinin yasallığı konusundaki süreci düzeltmediğini iddia etmesi ve kararın 2015'ten itibaren geriye dönük olarak işletilmesidir. Müslüman Kardeşler'in tepkisi ise bu kararı kınamak olmuştur. Ürdün'de protestoların yaşandığı dönemde rejim, protestoların pozitif sonuçları olduğunu halka ispat etmek için birçok anayasa değişikliği yapmıştır. 2011 yılında Parlamento, anayasanın 40'tan fazla maddesindeki değişikliği onaylamıştır ve bu değişiklik Ürdün tarihindeki en büyük yasama değişikliği olarak kabul edilir. 2012 yılında Ürdün rejimi, Anayasa Mahkemesi adı verilen yeni bir mahkemeyi bünyesine katmıştır. Ayrıca, seçim sürecini denetleyecek bir komisyonun kurulması ve bu organa Bağımsız Seçim Komisyonu adı verilmesi söz konusudur. Ancak hukukçuların bakış açısına göre,

kanunlarda yapılan bu değişiklik siyasi veya anayasal bir reform olarak değil, anayasaya karşı bir darbe ve görevi kötüye kullanma olarak değerlendirilmelidir. Hukuk uzmanı Muhammed Al-Hammouri'nin "Siyasi Reform için Anayasal ve Yasal Gereklilikler" adlı kitabında işaret ettiğine göre 2011'den, yani halk protestolarından önce, anayasal gözetim rolü, Ürdün'de sayıları 1.000 civarında değişen yargıçlar aracılığıyla (yasayı uygulamak veya bunlara karşı çıkmak suretiyle) icra edilmektedir (Al-Hammouri, 2015:256). Ancak 2011'den sonra Anayasa Mahkemesi yargıdan bağımsız olarak yeni bir yetki organı haline gelmiştir. 9 yargıçtan oluşan bu kurul aracılığıyla kanunlara itiraz edebilir veya kanunlar uygulanabilir. Böylece hukukçuların ve yargının yargı yetkisi elinden alınmıştır. Böylece Ürdün'de, tanınan üç makamın (Yasama, Yürütme, Yargı Organları) yanında iki makam daha yetki sahibi olacaktır. Dördüncü yetki Anayasa Mahkemesi'nin, beşinci yetki ise Bağımsız Seçim Komisyonu'nun elindedir (Salim Al-Falahat, 2021:266) . Müslüman Kardeşler hareketinin bu değişikliklere tepkisi, bu sahte değişiklikleri eleştiren ve gerçek reform talep eden bir ulusal muhalefet hareketi oluşturmak olmuştur. 2010'dan 2013'e kadar olan bu dönemde, Müslüman Kardeşler siyasi yolsuzluğa tepki olarak seçimleri boykot etmiştir. Oysa, Ürdün hükümeti anayasada haksız değişiklikler yapmaya devam etmiştir. 2014 ve 2016'da Ürdün Anayasası'nda, kabine veya ilgili bakanlar pahasına krala geniş yetkiler veren değişiklikler yapılmıştır. Bu, halkın otoritenin kaynağı olduğu ilkesini ortadan kaldırır niteliktedir.

3.2. Ürdün Devletinin Güvenlik Kısıtlamaları ve Bunların İç İstikrar Reformu'yla İlişkisi

Ürdün'de iç istikrar tamamen güvenlik ekseninde ele alınmakta ve bilindiği üzere güvenlik hizmetleri üzerindeki yetki, anayasal olarak yürütme erkinin elindedir. Ayrıca, bu kurumların, yani güvenlik güçlerinin ana rolü, vatani korumak ve barışçıl ulusal muhalefeti içermek de dahil olmak üzere tüm taraflar için hem uygun hem de güvenli bir

ortam sağlamaktır. Ürdün devleti, muhalefetin görüş açıklama hakkının korunması konusunda uluslararası standartları uygulayarak uluslararası toplum nezdinde makbul bir imaj yansıtmaya çalışmaktadır. Ancak çoğu durumda güvenlik makamları, siyasi partilerin istekleri pahasına kontrolünü dayatmaya çalışmaktadır. Ayrıca, güvenlik güçlerinin bu sürekli müdahalesi, demokratik devletin gereklerinin sağlanmasına (adalet, eşitlik, ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, din özgürlüğü, serbest piyasa ve medeni haklar demokratik toplumlarda ve demokrasinin uygulandığı her yerdeki gibidir) engel olmaktadır. Ürdün güvenlik güçlerinin temel görevi, bilgi toplamak ardından parlamentonun denetimi ve yargısal hesap verebilirlik altında siyasi karar alması için hükümete sunmaktır. Bu, Ürdün Anayasası'nda öngörüldüğü üzere üç güç arasındaki ayırım ve denge ilkelerinden kaynaklanmaktadır. Öte yandan, güvenlik güçlerinin teknik rollerini aşarak karar alma sürecini devralmak için siyasi rol üstlenmesi, özellikle Ürdün istihbarat servisi, vatandaşların hak ve özgürlükleri üzerinde bir tehlike teşkil edecektir. Güvenlik güçlerinin işlevinin gelişim aşamaları, 1989'da Ürdün'de meydana gelen demokratik dönüşümden sonra başlamıştır. Bundan önce sıkıyönetim döneminde güvenlik güçleri geniş yetkilerle hareket ederek ulusal muhalefeti, özellikle sol hareketleri bastırmıştır (Nur Köprülü, 2009:199-203). Ürdün'de ilk demokratik gelişme aşamasının başlamasıyla birlikte güvenlik teşkilatları sol hareketlerden uzak yeni bir tehlikeyle karşı karşıya kalmaya başlamış olup bu tehlike ise İslami gruplar etrafında şekillenmektedir. Ürdün güvenlik güçlerinin bazı Selefi cihatçı hareketler gibi silahlı İslami gruplarla arasında çatışma başlamıştır. Çünkü Ürdün rejimi tarafından resmi devlet ordusunun kapsamı dışında kalan herhangi bir silahlı örgüt terör örgütü olarak kabul edilmektedir. Bu grupların yarattığı tehlike, özellikle 2005 yılında başkent Amman'da aşırı İslamcı ideolojiye sahip teröristler tarafından gerçekleştirilen bombalı terör saldırıları sırasında tırmanmıştır (Thaher, 2019:1849).

Ürdün rejimi için Müslüman Kardeşler Hareketi aşırı Selefi hareketler gibi bir tehdit oluşturmamaktadır. Ancak, yine de Ürdün güvenlik güçleri, Müslüman Kardeşler ve Selefiler arasında gerçekleşen her türlü gizli iletişimi izlemeye çalışmışlardır (Abu-Rumman, 2014:26). Ürdün devletinin beklediği şey aslında olmuştur: 2006'da Ürdün rejimi, devlet tarafından terörist kabul edilen Selefi liderleri ziyaret ettikleri suçlamasıyla bir dizi Müslüman Kardeşler liderini tutuklanmıştır. Ürdün rejimi o dönemde terörü reddetmenin yanı sıra, radikal bir Müslüman ile ılımlı bir Müslümanın birbirine karıştırılmaması gerektiğini açıkça belirtmiştir. Terörün reddinin ciddiye alınması için, tüm Ürdün üniversitelerine ve okullarına dağıtılan "Amman Mesajı" adı altında bir kraliyet bildirisinde bulunulmuştur. Buna göre Ürdün Monarşisi'nin siyasi olayları rasyonel bir şekilde ele aldığı düşünülebilir. Kral II. Abdullah'ın "Amman Mesajı" başlığı altında doğrudan halka yönelik bir açıklama yapma hamlesi, halk ile otorite arasında yakınlaşma niteliği taşımaktadır. Bu açıklama, yani "Amman Mesajı", İslam'ın ılımlılığı, dini hoşgörü, mezhepler arasında ayırım yapılmaması ve eylem ya da sözle tekfirden vazgeçilmesi yönündedir³⁹ (Betül Avcı, 2007:240). Yani bu mesaj, Siyasal İslam'la bağlantılı terörizm ve ona gösterilen tepkinin sonucudur. Dolayısıyla Ürdün rejimi, fikirleri Selefi cihatçılığa benzeyen herhangi bir İslami hareketin varlığından endişe duymaya başlamış, çünkü Ürdün devleti bir zamanlar terör saldırılarından zarar görmüştür. Bu nedenle, kraliyet bildirisini yayınlamanın ilk amacı, şiddet ve zorlama olmaksızın dini hoşgörüye ulaşmaktır. Diğerleri ise hedeflediği "ılımlı İslam" fikrini gerçekleştirmektir.

³⁹ Tekfir: Bir Müslümanın başka bir Müslümanı kafir ilan etmesidir. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tekfir>

3.3. Filistin Davası ve Ürdün Rejimiyle İlgili Siyasi Reform Talepleri

Ürdün'ün ulusal güvenlik sorunları, iç ve dış politikalarıyla bağlantılıdır. Buna göre Ürdün, Ürdün'ü güvenli olmayan bir çevre içinde istikrarlı bir ülke yapan dış ortamdaki büyük ölçüde etkilenmektedir. Suriye, Lübnan, Irak ve Filistin gibi Ürdün'e komşu ülkelerde yaşanan güvenlik gerilimine her zaman maruz kalmış, hem ekonomik krizlerin hem de siyasi reformların uygulan(a)maması da buna bağlanmaktadır. Ürdün'ü sürekli etkileyen krizler arasında Filistin-İsrail çatışması da vardır. Bunun nedeni Ürdün vatandaşlığına sahip yaklaşık 4 milyon Filistinlinin varlığıdır ve bu sayı Ürdün halkının nüfusunun yarısını temsil ettiği için önemlidir (Faik Bulut, 1997:317). Ürdün kamuoyu her zaman Ürdün hükümetinin Filistin Davası'nı destekleme talebiyle ilişkilendirilmiştir. Bu talep, halk ve siyasi partiler için siyasi reformun gerekli bir parçasıdır. Ürdün'ü, Filistin'i; özellikle İslami kutsal yerleri, yani Mescid-i Aksa ve onunla alakalı her şeyi, savunmaktan sorumlu tutan biri siyasi değeri tarihi iki bağlantı vardır. Bu, Şerif Hüseyin bin Ali'nin saltanatı dönemine, 1924'e kadar uzanmaktadır. O zaman, Filistin'deki Kudüs halkı, şehrin İslami ve Hıristiyan kutsal mekânlarının koruyucusu olması için Şerif Hüseyin'e biat etmiştir.⁴⁰ Şerif Hüseyin'in Kudüs'teki kutsal yerler üzerinde ele geçirdiği bu vesayete Haşimi vasiliği denmektedir ve Haşimi kelimesi Ürdün kraliyet ailesine kadar uzanmaktadır. Ürdün Devleti'nin kurulmasından sonra bile Filistin'deki kutsal yerler üzerindeki bu Haşimi vesayet devam etmiştir. 1955'te Ürdün ve Filistin olarak iki parçalı yapı (Doğu ve Batı Şeria'nın Birliği) ilan edilmiş, ancak 1988'de aralarındaki bağlantı kopmuş, ama Kudüs bir istisna olarak Haşimi vesayeti altında kalmıştır (Michael Fischbach, 1994:502)⁴¹. İsrail ile Ürdün arasında 1994 yılında yapılan barış anlaşmasıyla, Kudüs'teki kutsal mekânlar üzerinde Haşimilerin vesayetinin devam etmesinin etkili olacağı bir metinle teyit edilmiştir. Şimdiye kadar, Ürdün ve Filistin arasında 2013 yılında

⁴⁰ Biat etmek: Egemenliği vermek.

⁴¹ Doğu ve Batı Şeria'nın Birliği: 1950-1988 tarihleri arasında Ürdün'ün Doğu Kudüs ve Batı Şeria tarafından temsil edilen tarihi Filistin'in bir bölümünü ilhak ettiği dönemdir (Victor Kattan, 2019:9) .

imzalanan son anlaşma ile, Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas'ın Haşimi Ürdün'ün, Kudüs üzerindeki vesayetini sürdürmesi talebi doğrulanmıştır.

Ürdün rejiminin rolünü, Filistin Davası'na bağlayan bu açıklama bize, Ürdün kamuoyunun siyasi reform taleplerini ve karar alma sürecini etkileme yeteneklerini anlamada yardımcı olacaktır. Ürdün ulusal düzeyinde, Müslüman Kardeşler Hareketi Filistin Davası'nı destekleyen -ve işgale karşı en aktif- siyasi hareketlerden biridir. Ürdün'deki İslami Hareket'in (İslami Eylem Cephesi Partisi) tüzüğünde Filistin Meselesi'nin ulusal bir mesele olduğu belirtilmektedir. Ürdün ve Filistin Halkı arasındaki ilişkiye gelince, MK Hareketi bu ilişkinin, hem tarihi hem de dini faktörlerle bağlantılı olduğu için ayrılmaz olduğunu teyit etmiştir. Aynı şekilde, milliyetçi ve solcu hareketlerin geri kalanı Filistin Davası'na destek konusunda İslami Hareket'le bakış açılarını birleştirmiştir. Halkın talepleri, hükümetin İsrail ile yakınlaşma konusunda aldığı yanlış kararları reddederek yükselmektedir. Siyasi reform talepleri Normalleşme Karşıtı Komite aracılığıyla ortaya çıkmaya başlamıştır (Al-Bondokji, 2015:8-12). Bu komite, Ürdün-İsrail arasındaki normalleşmeyle mücadele amacıyla (İslamcılar, milliyetçileri ve solcuları içerecek şekilde) oluşturulmuştur. MK Hareketi, kamuoyunu normalleşmeye karşı kışkırtmak için sendikalarla işbirliği yapmaya başlamıştır. Bu da İslami Hareket'in gücünü, normalleşme konusunda hükümete karşı çıkmak için artırmıştır. Ulusal Hareket'in (İslamcılar, milliyetçiler ve solcular) en önemli politika çıktıları da, bu protestolarda üniversite öğrencilerini siyasallaştırmak için işbirliği yapmaları olmuştur. Ürdün'deki bu yaygın protestolar, tüm ekonomik, eğitim, kültür, turizm ve siyasal alanlarda İsrail ile normalleşmeye son verilmesini talep etmiştir. Ürdün rejiminin o dönemdeki tepkisi ise beklenmediktir. Hükümet, Normalleşme Karşıtı Komite'nin gayri meşru olduğunu söyleyerek kınamıştır. Ayrıca Ürdün rejimi, Normalleşme Karşıtı Komite'ye sendikalar ve İslamcılar tarafından desteklendiği için karşı çıkmıştır. Hükümetin bakış açısına göre, bu komite halkın çıkarlarını temsil etmemekte, daha

ziyade bazı şüpheli amaçlar taşımaktadır (Salih vd. 2014). Normalleşme meselesi Ürdün halkı için yeni bir mesele değildir. İlişkileri normalleştirmeye yönelik en önemli antlaşma 1994'te Ürdün ile İsrail arasındaki Vadi Araba Barış Antlaşması'dır. Ancak Ürdün halkı İsrail ile yapılan yeni anlaşmalar nedeniyle yeniden öfkelenmiştir. Bunlardan en önemlisi İsrail doğalgaz anlaşması, ikincisi ise yüzyılın anlaşmasıdır⁴². Protesto etmeye devam eden üniversite öğrencilerinden başlayarak, Ürdün toplumunun çeşitli kesimlerinde halk protestoları artmıştır. Ayrıca Ürdün Parlamentosu, gaz anlaşması kararına oy çokluğuyla karşı çıkmış, ancak hükümet bunu dikkate almamıştır (Sohbet Karbuz, 2021:122) .

Çoğu Ürdünlü, Ürdün ve İsrail arasındaki normalleşmenin durdurulmasını siyasi reform adımlarında en önemli gereklilik olarak görmektedir. Hukuk uzmanlarının bakış açısına göre (Ammon, 24 Eylül 2019) . Normalleşme kararı, Ürdün Anayasası'nın 33. maddesine göre Ürdünlülerin haklarını doğrudan olumsuz etkilemektedir.⁴³ Gaz anlaşması bu maddeyi ihlal etmiştir. Çünkü hem halk hem de meclis bunu kabul etmemiştir. Ürdün hükümeti, doğalgaz anlaşmasının uygulanmasını, enerji açığıyla yüzleşmek için ve ekonomik nedenlerle bir zorunluluk olarak açıklamıştır. Ürdün Hükümeti de Filistin Davası'na desteğinin sürdüğünü iddia etmiştir. Halkın normalleşmeyi reddetmesinden sonra, TBP (Trump Barış Planı) ya da "Yüzyılın Anlaşması" nedeniyle daha büyük çıkarlar ortaya çıkmıştır. Çünkü bu "Yüzyılın Anlaşması", ulusal egemenliği ve Kudüs'ün Haşimi vesayetini tehdit etmektedir.⁴⁴ Plan, Ürdün ve diasporadaki Filistinli mültecilerin asıl vatanlarına dönmelerini önlemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca İsrail yerleşimlerinin inşasındaki artış, Ürdün Vadisi'nin bazı

⁴² İsrail Gaz Anlaşması: 2016 yılında imzalanan anlaşma, İsrail'in 2020'den itibaren Ürdün'e 15 yıl süreyle gaz tedarik etmesini taahhüt etmektedir.

⁴³ Ürdün anayasasının 33. Maddesi: "Devlet hazinesine bazı harcamalarla yük getiren veya Ürdünlülerin kamu veya özel haklarına hanel getiren anlaşmalar, Ulusal Meclis tarafından onaylanmadıkça uygulanamaz." <http://www.sahafi.jo/files/art.php?id=e3a574d0c67e73c8fd01c020e6193ae6ce32919a> (Erişim Tarihi 17 temmuz 2022)

⁴⁴ Yüzyılın Anlaşması veya TBP (Trump Barış Planı): Bu plan, ABD Başkanı Trump döneminde Filistin-İsrail ihtilafını çözmek için sunulmuştur. TBP'nin 2019'da Bahreyn'de sunulması gerekmektedir. Ancak Ürdün, Filistin ve diğer Arap ülkelerindeki yaygın protestolar nedeniyle uygulanmamıştır (Topuz, 2018:123).

bölümlerinin İsrail egemenliği altına alınması ve İsrail egemenliğinin Kudüs'teki kutsal mekanlara dayatılması hedeflenmektedir (Asseburg, 2019:4). Bu dış tehdit, Ürdün egemenliğini doğrudan etkileyerek istikrarsızlığa yol açmakta ve kapsamlı bir ulusal reform çağrısında bulunan güçlü bir muhalefet yaratmaktadır (Asseburg, 2019:5). Bu nedenle Ürdün rejimi yüzyılın anlaşmasını kabul etme yolunda hiçbir ilerleme kaydedememiştir. Bu nedenle Ürdün rejimi, son zamanlarda Filistin Meselesi'nin ekonomik ve siyasi reformun önünde bir engel haline geldiğine kanaat getirmiştir. Aynı zamanda Batılı ülkelerin Ürdün'le ortak çıkarları vardır. Fakat Batılı ülkeler, bu çıkarların gerçekleştirilebilmesi için Ürdün rejimine bazı şartlar koşmaktadır. Bunlardan en önemli ikisi Ürdün'deki İslami Hareket'e kısıtlamalar getirilmesi ve Ürdün'ün Filistin Meselesi'nde tarafsız kalmasıdır. Ürdün rejimi, iç reformu gerçekleştirmek için Batılı ülkelere yakınlaşmak istemektedir. Dolayısıyla, Ürdün'deki bazı İslami gruplara kısıtlamalar getirmiştir. En önemli İslamcı gruplardan biri de devlete tehdit oluşturduğu kabul edilen Hamas Hareketi'dir. Bunun için Ürdün rejimi özellikle son zamanlarda bu harekete yönelik kısıtlama uygulamaktadır. 2019'da Suudi Arabistan'da bazı Ürdünlüler Hamas ile iletişim kurmak suçlamasıyla tutuklanmıştır. Müslüman Kardeşler Hareketi Suudi Arabistan'da tutuklu bulunan Ürdünlülerin serbest bırakılması için Ürdün rejiminden müdahalede bulunmasını talep etmesine rağmen Ürdün rejimi herhangi bir adım atmamıştır (Anadolu Agency, 08 Kasım 2021).

Ürdün rejimi, siyasi ve ekonomik reformu başarmak için Batı'nın şartlarını kabul etmek mecburiyetinde hissetmektedir. Son dönemde Müslüman Kardeşler Hareketi arasında öfkeye neden olan şey, İslami hareketlerin ve Filistin Davası'nın kısıtlama sebebi haline gelmesidir. Çünkü Müslüman Kardeşler'in bir fraksiyonu, Hamas'ı hâlâ Ürdün'deki MK Hareketinin bir parçası olarak görmektedir (Yezid Sayigh, 2022:267). Müslüman Kardeşler'in liderlerinden A.A.'nın yaptığı bir açıklamada Hamas, Araplar

tarafından, yani Mısır ve Ürdün'den kuşatılmaktadır.⁴⁵ Baştan beri Batı için hedef, Hamas'ı ve onu destekleyen herkesi terör listesine almaktır. Böylece Arap ülkeleri ve özellikle Ürdün, Batı'nın bu yöndeki şartlarına tabidir. Bu açıklama da onu doğrulamaktadır.

Mayıs 2021'de gerçekleşen Gazze'deki son savaş, başlangıçta İsrail ordusunun Mescid-i Aksa'ya düzenlediği saldırılardan kaynaklanmıştır. Ürdün'ün Haşimi vesayetine sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Mescid-i Aksa'yı savunmak için müdahil olması beklenen tepkidir ancak bu olmamış, öte yandan Hamas kutsal yerleri savunmak için araya girmiş ve bir savaş başlamıştır. Dolayısıyla Ürdün rejiminin Hamas ile doğrudan bir sorunu vardır çünkü Hamas, Müslüman Kardeşler'den ayrılan İslami cihatçı hareketlerin içinde yer almaktadır (Abu Eid, 2010:69). Ürdün'ün amacının Filistin davasını marjinalleştirmek değil, Ürdün rejiminin Ürdün'deki Müslüman Kardeşler ile Filistin'deki Hamas arasındaki ilişkilerin yeniden kurulması konusundaki endişesi olduğu sonucuna varılabilir. Ürdün nihayetinde uzun vadede iç istikrarı sağlamak için çatışmayı çözmeyi istemektedir. Siyasi ve ekonomik reformu sağlamak için Ürdün rejimi öncelikle siyasi muhalefeti birleştirmeye çalışmalıdır. Çünkü taleplerin dağılması kaosa ve siyasi istikrarsızlığa yol açmaktadır. Öte yandan Ürdün rejiminin Filistin Davası üzerinden Müslüman Kardeşler Hareketi ile arasında yaşanacak siyasi çatışma bu vesayetin hayata geçirilmesinin zayıflığından dolayıdır. Aynı zamanda Ürdün rejiminin Batılı ülkelerin desteğini kazanma eğiliminden de kaynaklanmaktadır.

3.4. Ürdün Ulusal Diyalogu'nun Siyasi Reformdaki Etkinliği

Ulusal Diyalog, demokrasiyi görüş alışverişi yoluyla sahada uygulamanın bir biçimidir. Ayrıca, siyasi partiler de dahil olmak üzere tüm ulusal organların katılımını

⁴⁵ Görüşme, 30-08-2021 tarihinde Amman'da İslami Eylem Cephesi Partisi'nde (Cebhet'ül Emel'ül-İslami) A.A. ile yapılmıştır.

garanti eden siyasi reformu gerçekleştirmek istemektedir. Ürdün'de ulusal reform diyalogunun ilk aşamaları, seksenlerde Nisan Ayaklanması adı altında meydana gelen siyasi krizden sonra başlamıştır. Bu siyasi krizin detayları daha önce anlatılmıştır. Siyasi krizden sonra, o zamanki Ürdün Kralı Hüseyin 1990'da bir Ulusal Diyalog Komitesi kurmaya karar vermiştir. Milli Pakt o dönemde devlet ve partiler (İslamcı, milliyetçi ve sol) tarafından ortaklaşa kaleme alınmıştır.⁴⁶ Milli Pakt'ın hazırlanmasından sonra, o zamanki kral Hüseyin'in başkanlığında sendikaların, siyasi partilerin, din adamlarının ve seçkin entelektüellerin yer aldığı bir konferans düzenlenmiştir. Milli Pakt, Nisan Olayları'nın ardından ulusal uzlaşmanın başlangıcı, sıkıyönetimin sona erdirilmesi ve Ürdünlülerin anayasal haklarına kavuşturulması şeklinde değerlendirilmiştir. Bu sözleşme ve ulusal diyalog hali yeni değildir, Ürdün Devleti'nin bileşenleri tamamlanmadan ve Ürdün, Şam'daki Arap hükümetine bağlı bir emirlik iken, örgütlü bir Ürdün ulusal hareketi oluşmuştur. Ulusal hareket o zaman bağımsızlık, egemenlik, bağımsız bir anayasal hükümetin kurulmasını ve Balfour Deklarasyonu ile diğer taleplerin reddini talep etmiştir (Al-Falahat, 2021:65).

Kral II. Abdullah iktidara geldikten sonra farklı bir yaklaşımla siyasi reform sürecini başlatmaya çalışmıştır. Yani Kral II. Abdullah'ın siyasi reform hedefleri, babası Kral Hüseyin'inkinden farklıdır. Kral Hüseyin'e göre siyasi reform, hedeflerin formüle edildiği ortak bir ulusal hareket yoluyla elde edilmiştir. Öte yandan Kral II. Abdullah için siyasi reform “liberal yaklaşıma en yakın sivil devlet”e yöneliktir. Müslüman Kardeşler,

⁴⁶ Milli Pakt: Bu sözleşme 1990'da yayınlanmıştır. Kral Hüseyin, kitlesel protesto hareketinden sonra devlet ve halk arasında bir siyasi reform gerçekleşmesi adına ilgili tarihte söz konusu sözleşmeyi onaylamıştır. Milli Pakt sekiz bölümden oluşmaktadır: Şartın amaçlarını ve nedenini açıklayan birinci bölümden sonra gelen ikinci bölüm hukukun üstünlüğü ve siyasi çoğulculuk, üçüncü bölüm ise Ürdün ulusal güvenliği hakkındadır. Dördüncü bölüm ekonomik alanla ilgiliyken, beşinci bölüm sosyal alanla, altıncı bölüm ise Kültür, Eğitim ve Bilimle ilgilidir. Yedinci Bölüm Ürdün-Filistin ilişkilerini konu ederken sekizinci Bölüm Ürdün Arap, İslam ve Uluslararası İlişkilerle alakalıdır. <https://royalheritage.jo/%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%B1%D8%A7%D8%AB-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D9%8A%D8%A7%D8%B3%D9%8A/%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%A4%D8%AA%D9%85%D8%B1%D8%A7%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D9%88%D8%B7%D9%86%D9%8A%D8%A9-2/%D8%A7%D9%84%D9%85%D9%8A%D8%AB%D8%A7%D9%82-%D8%A7%D9%84%D9%88%D8%B7%D9%86%D9%8A-1991/> (Erişim Tarihi 18 Ağustos 2022)

Kral II. Abdullah'ın oluşturduğu siyasi reform yaklaşımını kabul etmekte zorlanmaktadır. Siyasi reform, özellikle Kral Abdullah'ın Tartışma Makaleleri'nin yayınlamasından sonra Müslüman Kardeşler için bir sorun haline gelmiştir.⁴⁷ II. Abdullah tarafından farklı dönemlerde yayınlanan bu Tartışma Belgeleri'nin tümü, demokrasi, devlet, siyasi reform ve siyasi partilerin rolü gibi başlıklarla aynı terminolojiyi paylaşmaktadır. Her ne kadar bu makalelerin kral ve halk arasında demokratik tartışmaya izin vermek için yayınlandığı söylene de Müslüman Kardeşler'e göre bu makaleler belirsiz amaçlarla yayınlanmış ve zamanlamasının uygun olmadığı yönünde eleştirilere maruz kalmıştır. O dönemde, 2013 yılında, Müslüman Kardeşler hareketi, haksızlık yaratan seçim yasasını reddetmek adına ve demokratik seçim sistemine aykırı olduğu gerekçesiyle seçimleri boykot etmiştir. Müslüman Kardeşler, kralın amacının insanları oy kullanmaya teşvik etmek olduğunu düşünmektedir. Böylece halkın çoğunluğu Müslüman Kardeşler'in parlamento seçimlerini boykot etmesinden etkilenmemiştir. Dolayısıyla Müslüman Kardeşler, Tartışma Belgeleri'ni sadece teorik bir metin olduğu ve pratikte bir karşılığının olmadığı gerekçesiyle eleştirmektedir (Muhammed Mahafza, 2017:173).

Kral II. Abdullah'ın siyasi reform hakkında yayınladığı Tartışma Belgeleri'nin analitik bir okuması ışığında, birkaç sonuca varılacaktır. Bu Tartışma Belgeleri'nin içeriği, herhangi bir dini otoriteden uzak demokratik bir devlet elde etmeyi amaçladıkları için önemlidir. Ayrıca, halkın siyasi haklarını, anayasanın güvence altına aldığı özgürlükle kullanma hakkı vardır (Mahafza, 2017:166). İlaveten, Tartışma Belgeleri'nde siyasi partilerin iç düzenlemelerinin geliştirilmesi gereği vurgulanmıştır. Ancak, siyasi reformun fiili uygulaması üzerine yapılan eleştirilerde, Tartışma Belgeleri'nin teorik çerçevesi ile fiili uygulama arasında bir boşluk olduğu belirtilmektedir. Bunun nedeni,

⁴⁷ Tartışma Makaleleri/ Tartışma Belgeleri: İngilizcede "King Abdullah II's Discussion Papers". Kral II. Abdullah'ın 2012'de ilk, 2017'de son olmak üzere farklı zamanlarda çıkardığı makalelerdir. Bu kraliyet makaleleri, Ürdün'de siyasi reform ve demokrasiyi gerçekleştirmek amacıyla yayınlanmıştır. <https://kingabdullah.jo/ar>

Ürdün rejiminin Ürdün'deki siyasi partilere siyasi eylemlerini sınırlayan belirli koşullar dayatmasıdır. Örneğin son yıllarda Ürdün rejiminin yasal engelleri artırması nedeniyle siyasi parti kurmak zorlaşmıştır. Bu durum siyasi katılım hususunda partiler üzerinde olumsuz bir etki olarak değerlendirilmektedir. Tartışma Belgeleri'nde ifade edilenlere göre, Kral II. Abdullah sivil bir devlete geçilmesi gerektiğini vurgularken, Ürdün'deki atmosfer sivil bir devlete elverişli olmayan bir ortamdır. Çünkü, Müslüman Kardeşler Hareketi Ürdün'deki en büyük halk tabanını temsil ettiğinden, bu durum kraliyetin siyasi vizyonu önünde bir engel olacaktır. Bunu doğrulamak adına Müslüman Kardeşler'in liderlerinden biri olan M.A. şunları söylemiştir: Ürdün toplumundaki gelenekler, dini standartlar ve ayrıca İslami vizyon nedeniyle Müslüman Kardeşler Hareketi'nce sivil toplum fikrini kabul etmek zordur.⁴⁸

Ulusal Diyalog evresindeki diğer dönem ise 2011 yılında Arap Baharı'nın başlamasıyla olmuştur. Siyasi reform talebi, "24 Mart Hareketi" adı verilen halk hareketi aracılığıyla gelmiştir. Halk hareketi Müslüman Kardeşler Hareketi tarafından yönetilmiş, buna ek olarak sendikaları, Emekli Askeri Komite'yi, aşiret figürlerini, bağımsız ulusal şahsiyetleri ve bazı sol partileri içermektedir. Halk hareketine katılan partilerin siyasi reform için ortak bir zemini olmasına karşın belirli ideolojik temele dayanan bir siyasi söyleme sahip birçok kesim vardır. Bazıları bir kabile geçmişine dayanmaktayken bazılarının sadece toplumsal talepleri vardır. Ancak halk protestolarına katılan tüm partilerin ortak özelliği ve önemli bileşeni rejimin yıkılması değil, "sistemin reforme edilmesi" meselesidir. Ürdün rejiminin tepkisi, meseleyi kontrol altına almaya çalışmak için tüm ulusal partileri içeren bir ulusal diyalog komitesi kurmak olmuştur. Gerçekten de bu komite kurulmuş, ancak Müslüman Kardeşler hareketi ulusal diyalog komitesine katılmayı reddetmiştir. "24 Mart Hareketi" olarak adlandırılan protesto hareketi, Ürdün

⁴⁸ Görüşme, 30-08-2021 tarihinde Amman'da İslami Eylem Cephesi Partisi'nde (Cebhet'ül Emel'ül-İslami) M.A. ile yapılmıştır.

tarihinde siyasi reform talep eden en büyük protesto hareketlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ancak buna rağmen Ürdün, bu protestolar yoluyla gerçek siyasi reforma ulaşamamış, üstelik muhalefet başarısını kanıtlayamamıştır. Bunun önemli bir nedeni, halk hareketinde siyasi reform için önceliklerin belirlenememesidir. Halk hareketine katılan siyasi güçler, taleplerini özel olarak belirtmeden genel siyasi ve ekonomik reform talebinde bulunmuşlardır. Çünkü bazılarının sosyo-demografik boyutları vardır (Filistin kökenli Ürdünlüler). Bazılarının ise coğrafi boyutları vardır (Ürdün'ün kuzey, orta ve güney şehirleri). Diğerlerinin ideolojik boyutları vardır (İslamcılar, milliyetçiler, sol gruplar). Protestolara öncülük eden halk hareketi, siyasi güçlerin bir birlikteliği ve temsilci olan en büyük siyasi güç, Müslüman Kardeşler Hareketi'ydi, çünkü siyasi güçlerin geri kalanı ya görece zayıftı ya da siyasi kariyerlerinin başındaydılar (Abu Rumman vd., 2016:78). Bu, Ürdün siyasetinde bir bölünmeye neden olmuş, bazıları Müslüman Kardeşler Hareketinden korkmuştur. Ürdün'de de Suriye'de olduğu gibi bir siyasi sahnenin tekrarlanmasından korktukları için de protestolardan geri çekilmeyi tercih etmişlerdir. Diğerleri, Müslüman Kardeşler hareketinin Ürdün rejimini siyasi reform için radikal çözümlere zorlayarak öne çıkacağına büyük güven duyuyorken beklentileri karşılanmamış, hayal kırıklığına uğramışlardır.

Bugüne doğru gelindiğinde, 2021 yılında Ürdün, "Kraliyet Reform Komisyonu" olarak adlandırılan son siyasi reform komitesinin kuruluşuna tanıklık etmiştir. Bu komite, yani "Kraliyet Reform Komisyonu", önceki ulusal reform komiteleri gibi "ulusal" ifadesini taşımamaktadır, bunun yerine "Kraliyet Komitesi" adı kullanılmıştır. Bunun, birkaç şeye işaret ettiği söylenebilir. Bunlardan en önemlisi, Kraliyet Reform Komisyonu'nun içeride kitlesel protestolar veya herhangi bir siyasi sebep olmadan ortaya çıkmış olmasıdır. Örneğin, önceki ulusal reform komitelerinin ortaya çıkmasına neden olan sebeplere bakıldığında bunların, ya 1980'li yıllarda meydana gelen "Nisan Ayaklanması" protestoları gibi siyasi bir kriz, ya da Arap Baharı'ndan etkilenmenin bir

sonucu olarak 2011'de gerçekleşen protestolar nedeniyle ortaya çıktıkları belirtilebilir. Ancak Kraliyet Reform Komisyonu'nun ortaya çıkmasıyla eş zamanlı gelişen siyasi olaylar arasında bağlantı kurulacak olursa, kraliyet ailesi içindeki siyasi sorunlar gibi iç faktörler, Kral II. Abdullah'ın ABD Başkanı Biden'i ziyareti gibi dış faktörler sıralanabilir.⁴⁹ Bazıları, Amerikan yönetiminin Ürdün rejimine yönelik önerilerine uygun olarak Kraliyet Reform Komitesi'nin kurulduğuna inanmaktadır. Kraliyet Reform Komisyonu'nun en önemli ana hedefleri aşağıda vurgulanmaktadır: 1) Siyasal katılımın teşvik edilmesi, 2) Siyasi partilerin etkinliğini artıracak yeni bir seçim sisteminin oluşturulması. Ayrıca kapsamlı siyasi reformu gerçekleştirecek anayasa değişikliği için yeni teklifler geliştirmek de önemlidir. Kraliyet Reform Komitesi, çeşitli siyasi ideolojilerden 90 üyeyi içermektedir. Kraliyet Reform Komisyonu, kademeli reform sistemini benimsemiş, komisyonun planının uzun bir zaman dilimini gerektirmesi nedeniyle de bugüne kadar herhangi bir çıktı üretememiştir. Müslüman Kardeşler Hareketi, Ürdün rejimi ile yakınlaşma fırsatı yaratmak için Kraliyet Reform Komitesi'ne katılmayı kabul etmiştir. Bu, siyasi partileri güçlendirmeye yardımcı olacak ve özellikle MK'nin taleplerini karşılamasını sağlayacak siyasi reformu gerçekleştirecektir. Kraliyet Reform Komitesi çeşitli siyasi eğilimlerden üyeler içermesine rağmen, Müslüman Kardeşler Hareketi'nin üyeleriyle istisnai olarak ilgilenmiştir.

Ürdün rejimi, Kraliyet Reform Komitesi aracılığıyla, uzun yıllar süren siyasi tartışmaların ardından Müslüman Kardeşler Hareketi'ne yakınlaşmayı başarmıştır. Kraliyet Reform Komitesi başkanı, Müslüman Kardeşler Hareketi'nin siyasi kolunu temsil eden İslami Eylem Cephesi Partisi'nin üyeleriyle özel bir toplantı düzenlemiştir. Bu, Kraliyet Reform Komisyonu tarafından düzenlenen tek istisnai toplantıdır. Başka bir parti için benzer bir özel toplantı düzenlenmemiştir. Bu istisnai durum, Kraliyet Reform Komitesi'nin başkanını atayan kişinin Kral II. Abdullah olduğu ve komite başkanının

⁴⁹ Kral II. Abdullah'ın Biden'a ziyareti Temmuz 2021'de gerçekleşmiştir. Kral II. Abdullah, göreve başlamasından bu yana ABD Başkanı Biden ile Beyaz Saray'da görüşen ilk Arap politikacı olmuştur.

attığı her adımın kralın kararlarını temsil ettiği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Müslüman Kardeşler ile yakınlaşma adımı, dolaylı olarak Kral Abdullah'ın talebi üzerine özel bir toplantı ile gerçekleşmiştir. Kraliyet Reform Komisyonu'nun performansına MK liderlerinin tepkileri kısmen olumsuz olsa da genel olarak olumludur. Örneğin, İslami Eylem Cephesi Genel Sekreteri M.A. Kraliyet Reform Komisyonu'nun insanların umutsuzluktan kurtulması ve olumlu değişime yol açması için bir fırsat olduğunu belirtmiştir.⁵⁰ Bir başka açıdan, Müslüman Kardeşler'in liderlerinden biri, Kraliyet Reform Komitesi'nin olumlu hedeflerle sürece başlamasına karşın sonuç almaktan uzaklaştığını belirtmiştir. Bu da siyasi reformun girdileri ve çıktıları arasında bir boşluk yaratacaktır.⁵¹ Eğer sonunda, yakın gelecekte Kraliyet Reform Komisyonu'nun Amerikan yönetiminin tavsiyelerini uygulamak için bir araç olduğu -iç siyasi reform için bir araç olmadığı- kanıtlanırsa Müslüman Kardeşler Hareketi'nin başını çektiği tüm siyasi partiler hükümete olan güvenlerini kaybedecektir.

3.5. Müslüman Kardeşler ve Ürdün Rejimi Perspektifinden Siyasi Reformun Geleceği

Müslüman Kardeşler'in siyasi kavramları Ürdün rejiminin siyasi kavramlarından nispeten farklıdır. Müslüman Kardeşler'in siyasi kolunu temsil eden İslami Eylem Cephesi'nin kurulmasından önce Müslüman Kardeşler Hareketi toplumsal temellere dayanan bir hareketti. Müslüman Kardeşler Hareketi, esas olarak Müslümanların en geniş kesimini kendine çekmeyi ve böylece İslami kurallar içinde bir toplum kurmak için onlardan meşruiyet alabilmeyi amaçlıyordu. Müslüman Kardeşler Hareketi siyasi çalışmalara başladığında, Ürdün'de bir siyasi reform süreci olduğunun farkına varmıştır.

⁵⁰ Görüşme, 30-08-2021 tarihinde Amman'da İslami Eylem Cephesi Partisi'nde (Cebhet'ül Emel'ül-İslami) M.A. ile yapılmıştır.

⁵¹ Görüşme, 30-08-2021 tarihinde Amman'da İslami Eylem Cephesi Partisi'nde (Cebhet'ül Emel'ül-İslami) A.A. ile yapılmıştır.

Ürdün sistemi bir monarşi olduğundan ve en yüksek otorite kralın elinde bulunduğundan, bundan vazgeçmeye mahal yoktur. Dolayısıyla Müslüman Kardeşler Hareketi kendisini iktidarı hedef alan bir hareket değil, reformist bir hareket olarak tanımlamaya başlar. Ürdün'deki reform hareketinin geleceğine ilişkin genel görünüm analiz edilirse, en odaklanmış ve siyasi açıdan en etkili hareket Müslüman Kardeşler'dir. Bu, birkaç nedenden kaynaklanmaktadır. Bunların en önemlisi, her yıl sol ve milliyetçi hareketlerin halk tabanında bir düşüş yaşayarak gerilemesidir. İkinci neden ise, merkezi partilerin dağılmasının bir sonucu olarak ortaya çıkan siyasal boşluktur (Ortaklık ve Kurtarma Partisi, 2021:16). Öte yandan Müslüman Kardeşler Hareketi'nden ayrılan yeni partiler (Zemzem Partisi, Ortaklık ve Kurtarma Partisi gibi) rejimle halkın genel çıkarlarına ulaşmasını engelleyecek yeni çatışmalara gireceklerdir. Ortaklık ve Kurtarma Partisi rejim tarafından yasal olarak kısıtlamaya maruz kaldığı için doğrudan siyasi muhalefet faaliyeti içine giremedi. Müslüman Kardeşler'in siyasi reform konusundaki hedefleri açıktır. Bunlar iki önemli hususa dayanmaktadır: Birincisi, Müslüman Kardeşler Hareketinin özgürce siyasi faaliyette bulunabilmesi için adil bir parlamenter sistem talebidir. İkincisi ise Ürdün rejiminin Filistin Davası konusuna ihmalkâr davranmamasıdır. Çünkü Müslüman Kardeşler'in talepleri yerine getirilmezse, Ürdün dışından müttefiklerince desteklenerek Ürdün rejimini baskı altına alan dolaylı çözümlere başvuracaktır. Örnek vermek gerekirse, Ürdün'deki Müslüman Kardeşler'in müttefikleri (Katar, Türkiye, Kuveyt ve Tunus) için Ürdün rejimiyle diplomatik çıkarlarından çok Ürdün'deki Müslüman Kardeşler ile ortak siyasi çıkarları vardır. Bu nedenle Ürdün rejimi her zaman Müslüman Kardeşler Hareketi'yle dengeli bir ilişki kurmaya çalışmaktadır. Böylece Müslüman Kardeşler, popüler gücünü kötüye kullanmayıp, aynı zamanda Ürdün rejimi ile ilişkilerini korumaktadır.

Yakın bir gelecekte Müslüman Kardeşler Hareketi'nin siyasi kolu olarak kabul edilen İslami Eylem Cephesi üyelerinin siyasi reform taleplerindeki farklılıklar nedeniyle

bölünmesi muhtemeldir. Bu yeni bir konu değildir, çünkü Müslüman Kardeşler tarihi boyunca yaşanmıştır. Buna çalışmanın ikinci bölümünde değinilmiştir. Müslüman Kardeşler arasındaki bu bölünme, Ürdün rejimiyle yakınlaşma için fırsatlar yaratmaya çalışan “Güvercinler” adlı pragmatizme meyleden bir grup ortaya çıkaracaktır. Öte yandan bir grup, Müslüman Kardeşler Hareketi’nin koşullarını Ürdün rejimine dayatarak siyasi reform yapmak için radikalizme yönelecektir ve onlara da “Şahinler” kanadı denilmektedir.

Ürdün için siyasi reformun geleceği ve gereklilikleri konusunda rejim ile Siyasi İslam arasındaki bağlantıyı anlamak gerekmektedir. Başlangıçta Ürdün rejimi, siyasi meşruiyetini Haşimi Ailesi’nin (Hz. Muhammed’in kökleri ile bağlantılı olarak) soyundan gelen monarşi aracılığıyla sağlamıştır. Bu, Ürdün rejiminin tüm siyasi söylemlerinde görevinin İslam’ın ılımlı mesajını yansıtmak olduğunu vurguladığı anlamına gelmektedir. Ürdün Monarşisi’nin dini meşruiyetine rağmen, Ürdün Anayasası büyük ölçüde Belçika Anayasası’na dayanmaktadır. Toplumla göre bu anayasal devlet dinidir ancak resmi hükümlerini yarı sivil bir devlet olarak uyarlamıştır. Ürdün, Suudi Arabistan ve İran gibi teokratik bir devlet değil, karma bir sistem olarak tanımlanmaya daha yatkındır. Ürdün rejimi, siyasi reform yoluyla sivil bir devlete ulaşmayı hedeflemektedir. Ürdün’ün siyasi reform yapması ve sivil bir devlet olmaya yaklaşması için Ürdün rejiminin sağlaması gereken temel koşullar vardır. Bu koşulların en önemlilerinden biri Ürdün rejiminin ulusal muhalefet üzerindeki güvenlik baskılarını azaltması gerektiğidir. Özellikle son zamanlarda Ürdün rejimi, güvenlik güçleri ve istihbarat servisi aracılığıyla birçok siyasi eylemciyi tutuklamaya çalışmıştır. Bu siyasi aktivistler 2011 protestolarını tekrarlama niyetinde oldukları bahanesiyle, haklarında herhangi bir gerçek suçlamada bulunulmadan tutuklanmışlardır. Ürdün rejiminin siyasi reformu gerçekleştirmek için üstlenmesi gereken ikinci mesele, devletin en üst kademelerinden devlet memurlarına kadar yolsuzlukla mücadele etmektir. Yolsuzlukla mücadele konusuna gelince, Ürdün rejimi,

Kraliyet Reform Komisyonu'nu kurmaya başladığında, bu olaya paralel olarak, Ürdün monarşisine ait birçok yolsuzluk vakasını ortaya çıkaran Pandora Belgeleri de yayınlanmıştır (BBC, 4 Ekim 2021). Son dönemde yayınlanan yolsuzluk belgeleri (Pandora Belgeleri) siyasi aktivistlerin özellikle Müslüman Kardeşler Hareketi'nin eski liderlerinin tepkisi ile karşılaşmış, ayrıca Ürdün rejimine karşı yasal hesap sorma zorlamasında bulunmuşlardır. Ürdün rejiminin siyasi reformu gerçekleştirmek için yapması gereken ilk şey, bir yanda siyasi partilerle, diğer yanda halkla siyasi bir denge oluşturmaktır. Bu, üniversitelerdeki ve okullardaki siyasi girişimlerden başlayarak, sendikaların rolünü genişletmeye kadar halkla siyasi iletişim kanallarının güçlendirilmesiyle sağlanacaktır. Siyasi partiler ile Ürdün sistemi arasında karşılıklı bir ilişki kurulması ise seçim sistemlerinde yapılacak değişikliklerle başlar ve siyasal etkinlikler üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasıyla sona erer.

Ürdün rejimi, Arap Baharı'ndan sonra Ürdün halkının muhalefet ve reform talep etme pratiğini değiştirdiğini fark etmiştir. Örneğin, insanlar düşüncelerini sosyal medyadan ifade etmeyi protestolardan daha uygun bir biçim olarak düşünmektedirler. Bu nedenle rejim, özgürlükleri kısıtlamak yerine muhalefetin yöntemleriyle uyumlu reform yöntemleri geliştirmeye çalışmalıdır. Ürdün rejimi, kapsamlı reformu gerçekleştirmek için içeride bir denge oluşturabilir, ancak bu Ürdün rejiminin çıkarına değildir. Çünkü Ürdün devleti bir monarşi tarafından yönetildiğinden, özellikle siyasi partiler için tam bir demokratik ortam oluşturamaz. Bu siyasi partilerin en önemlisi Müslüman Kardeşler Hareketi'dir çünkü geniş bir kitlesel tabana ve kamuoyunu etkileme gücüne sahiptir. Hem Müslüman Kardeşler'in hem de Ürdün rejiminin ortak siyasi reforma ulaşmasının en iyi yolu, belirli bir parti tarafından belirlenen bir diyalog komitesi oluşturmak değildir. Aksine, kişilerin hak ve özgürlüklerini ayrıca iktidarın istikrarını korumasının en iyi yolu, bunu anayasa değişiklikleri ile hakkaniyetle sağlayacak, hukuk uzmanları tarafından gerçekleştirilecek ortak bir çalışmadır (Nasrawin, 2017:26). Ürdün devletinin bu siyasi

reformda başarılı olması mümkündür, çünkü Ürdün devleti daha önce Arap Baharı dalgasını aşma ve protestoları sakinleştirmedeki başarısını, istikrarsız bir çevre ortamının varlığına rağmen sağlamıştır.

Yukarıda anlatılanlara dayanarak, siyasi reform meselesi ve Müslüman Kardeşler Hareketi'nin bundaki rolü ile ilgili ortaya çıkan düşünceler şu şekilde özetlenebilir: Bölümün başında, Arap Baharı'nın ve 2011'de meydana gelen protestoların Ürdün'ün siyasi reform sürecine etkisinden bahsedilmiştir. Müslüman Kardeşler, yürüyüşlere önderlik ettikleri ve "24 Mart" adlı halk hareketini ateşledikleri için bu protestolarda önemli rol oynamıştır. Ancak o dönemde muhalefetin siyasi reform talepleri amacına ulaşamamıştır. Bunun nedeni anayasa değişikliklerinin siyasi partilere fayda sağlamaması, tam tersine kralın yetkilerini artırmasıdır. Muhalefet hareketinin protestolardaki başarısızlığına başka nedenler de atfedilmektedir. Bu nedenler, ideolojik, sosyal ve coğrafi faktörleri içermektedir. Filistin Davası'na siyasi reform bağlamında atıfta bulunulmuştur. Bu, Müslüman Kardeşler Hareketi ile Ürdün rejimi arasında önemli bir bağlantıdır. Çünkü Ürdün toplumu, Filistin kökenli Ürdünlülerin çoğunluğundan oluşmaktadır. Onlar Müslüman Kardeşler Hareketi'nin ana bileşeni ve destekçisidir. Ayrıca, Ürdün Haşimi vesayetinin Filistin'deki kutsal yerler üzerindeki sorumluluğu açıklanmıştır. Ürdün Tarihi'ndeki ulusal diyalogun aşamalarının kronolojisi de ayrıntılı olarak netleştirilmiştir. Ulusal diyalog komitelerinin amaçlarını anlayarak, muhalefetle mücadele açısından Kral Hüseyin Dönemi ile Kral II. Abdullah Dönemi arasındaki farkları bulmada önemli bir sonuca varılabilir. Bölümün sonunda, hem Müslüman Kardeşler Hareketi'nde hem de Ürdün rejiminde siyasi reformun belirleyicileri ve talepleri tartışılmıştır. Müslüman Kardeşler Hareketi ile Ürdün rejimi arasında yakınlaşma için önerilerde bulunulmuştur. Bu önerilerle, devletin istikrarından ödün vermeden halkın ve otoritenin haklarını güvence altına alan siyasi reformu gerçekleştirmek mümkündür. Reform hakkında bahsedilenler bağlamında, her biri siyasi

kriz faktörüyle ilgili olan üç tür reform geliştirmek mümkündür. İlk reform, Arap Baharı sırasında yaşanan protestolar sonucunda ortaya çıkan bir anayasa reformudur. İkinci reforma gelince, özgürlüklerin kısıtlanmasıyla ve diğer yandan Filistin Davası'nı desteklemeye yönelik toplumsal taleplerle bağlantılı olan siyasi reformdur. Üçüncü reform ise, devlet kurumlarının ulusal muhalefete getirdiği kısıtlamalarla ilgili olan güvenlik reformudur. Ürdün'deki bu siyasi reform hakkında anlaşılır ve önemli bir sonuca varmak gerekirse: Toplumun görüşünü etkileyen siyasi hareketler olmadan etkili siyasi partilerin, siyasi partiler olmadan da siyasi reformun ol(a)mayacağı ve siyasi reformun birbirini takip eden süreçler halinde kapalı bir çember gibi olması gerekir. Ürdün'deki Müslüman Kardeşler hareketi için geçerli olan da budur. En etkili siyasi ve halk hareketi olduğu için siyasi reform sürecinin en önemli parçasıdır.

Siyasi reformda demokratik sürecin başarısını garanti eden iki gereklilik vardır; birincisi "toplumsal güven" ve ikincisi, "toplum sözleşmesi"dir (Fukuyama, 1995:24-25). Birincisine, yani toplumsal güvene bakacak olursak, demokratik dönüşümün gerçekleşmesi devletin toplum ile otorite arasında güven oluşturma çabasına bağlıdır. İkincisi ise "toplum sözleşmesi"dir. Ürdün Anayasası'nın değiştirilmesinde bu yönde bir deneyimin yanı sıra, değişiklikten sonra yeni içerikler üzerinde anlaşmak üzere oluşturulan komitelerin rolünü bir toplum sözleşmesine benzer bulmak mümkündür. Ancak bu Ürdün deneyimi halkın nihai iradesini yansıtmadığı için toplumsal sözleşme olarak adlandırılmaz. İşte bu reform aşamasındaki ana aktör İslami Hareket'tir. Müslüman Kardeşler mevcut siyasi reformda ya arabulucudur ya da halk muhalefetinin yanında kalmayı tercih etmelidir.

SONUÇ

Hareketin başlangıcından bu yana Müslüman Kardeşler, Mısır'daki Müslüman Kardeşler Hareketi'nin kurucusu "Hasan el-Benna" tarafından kurulan dini akidelerini terk etmemiştir. Müslüman Kardeşler, Hasan el-Benna'nın koyduğu ilkeleri tüm yaşam tarzlarında (siyasi, kültürel ve sosyal) uygulamaya başlamıştır. Müslüman Kardeşler için, Hasan el-Benna'nın getirdiği bu doktrin, Arap İslam toplumlarında bir toplumsal tabanı ve destekçi kitlesi oluşturmuştur (Erkilet, 2004:231). Bu konu, yani eski Müslüman Kardeşler'in kurucularının fikirlerine bağlılık, diğer ideolojilerin hareketlerinde de gözlemlenebilir. Bu, bireyin bağlı olduğu ideolojik gruba ne ölçüde ait olduğuyla ilgilidir. Ancak Müslüman Kardeşler Hareketi'nin üyeleri arasında ilkelere bağlılık derecesinde bir fark vardır. Bu, Müslüman Kardeşler'i gelecekte sivil nitelikteki bazı siyasi reformları kabul etme konusunda esnek kılmaktadır. Ürdün rejiminin gelecekteki rolünü analiz etmeye gelince, Ürdün siyasi açıdan istikrarsız çevresel ortamından sürekli olarak etkilenmektedir. Bu, Ürdün'ün, rejimin meşruiyetini kaybetmemesi için muhalif siyasi güçleri kazanmaya meyletmesine neden olmaktadır. Bu nedenle, Arap Baharı'ndan sonra Ürdün, rejimin ulusal muhalefeti kontrol edebilmesi için kabileler, siyasi partiler ve sendikalarla temas kurmaya çalışmıştır. Ancak Ürdün rejimi için, Müslüman Kardeşler Hareketi diğer halk muhalefetinden farklıdır, çünkü Müslüman Kardeşler'in Ürdün dışında da destekçileri vardır. Bu nedenle Ürdün rejiminin potansiyel beklentisi, tartışmalı yasal taleplerin bir kısmını yerine getirerek Müslüman Kardeşler'e olan güveni güçlendirmek ve elde etmektir. Öte yandan Müslüman Kardeşler Hareketi, monarşiyi istikrarsızlaştıran yeni bir muhalefetin ortaya çıkmaması için Ürdün rejimi için bir güvenlik duvarı olarak işlev görecektir. Özetle, Müslüman Kardeşler Hareketi'nin doğasını anladıktan ve siyasi çalışmalarını inceledikten sonra önemli şöyle bir sonuca varılabilir. Bu sonuç, Ürdün rejiminin geçmişte sol hareketlerden kurtulmak için Müslüman Kardeşler'e yakınlaştığı ve -olasılıkla- yakında Ürdün rejiminin büyük

çıkarlarını Müslüman Kardeşler ile yeniden birleştirmesi gerektiğidir. Ürdün rejimi ile Müslüman Kardeşler Hareketi arasında beklenen bu çıkarlardan biri de Müslüman Kardeşler'in Ürdün devletinin yararına müttefiklerle dış ilişkilerini güçlendirmesidir. Yani Müslüman Kardeşler Hareketi, Ürdün rejiminin dış çıkarlarına ulaşmak için siyasi bir arabulucu görevi görecektir. Öte yandan Müslüman Kardeşler Hareketi'nin Ürdün rejiminden yararlanacağı ortak çıkarlar arasında Ürdün partilerine hukuki ayrıcalıklar, özellikle Müslüman Kardeşler'in yükselişinin sağlanması yer alacaktır.

Müslüman Kardeşler ve Ürdün rejiminin geleceği hakkında üç muhtemel senaryodan söz edilebilir:

Birinci senaryo: 2011 sonrası Müslüman Kardeşler Hareketi parti içi bölünmelere sahne olmuştur. Olasılıkla Müslüman Kardeşler Hareketi yakında büyük bir bölünme dalgasına daha uğrayacaktır. Belki de bunun temel nedenlerinden biri, liderlerinin son yıllardaki reform performansından MK üyelerinin memnuniyetsizliği olacaktır.

İkinci senaryo: Hükümet tarafından siyasi partilere garanti edilen anayasa değişiklikleri karşılığında Müslüman Kardeşler'in Ürdün rejimiyle uzlaşmasının istenmesidir. Dahası, Müslüman Kardeşler'in Ürdün rejiminden özel taleplerde bulunması olasıdır. Bu talepler, Müslüman Kardeşler üyeleri için güvenlik sağlanmasıyla ilgilidir. Ayrıca bu koruma, Ürdün içinde veya dışında siyasi zulme maruz kalan tüm Müslüman Kardeşler üyelerini kapsayacak niteliktedir.

Üçüncü senaryo: Müslüman Kardeşler şu anda “Ürdün Vizyon 2030” adlı bir proje üzerinde çalışmaktadır. Bu projenin ekonomik bir amacı vardır, ancak özellikleri net olarak tanımlanmamıştır. Müslüman Kardeşler Hareketi'nin Ürdün'deki ekonomik açık için radikal çözümler geliştirmeye çalışması mümkündür. Ancak öte yandan, her şeyden önce Müslüman Kardeşler Hareketi'nin yurtdışındaki destekçileri aracılığıyla Ürdün'e yatırım projelerinin tanıtılması ve böylece dolaylı olarak gizli siyasi hedeflere ulaşılması ile sağlanacak çıkarlar olacaktır.

Çalışmanın giriş kısmında, genel amacın belirttiği gibi İslami hareketler yukarıda ilgili bölümlerde tanımlanmıştır. Genel amaca dayanarak, cihatçı ve cihatçı olmayan İslami hareketlerin türlerini bilmenin önemli olduğu sonucuna varabiliriz. Her ikisi de Ürdün siyasi muhalefetini etkilemede siyasi krizler yaratmada önemli bir rol oynamıştır. Öte yandan, çalışmanın özel amacı, Arap Baharı sonrasında Müslüman Kardeşler Hareketi içinde meydana gelen bölünmedeki zayıflık nedenlerini incelemektedir. Ayrıca, Ürdün rejiminin siyasi reformun uygulanmasındaki zayıf yönlerine de odaklanmaktadır. Arap Baharı'nın Müslüman Kardeşler üzerindeki etkisini inceleyerek, ulaşılan belirli hedef hakkında bir sonuca varılabilir. Biri, Müslüman Kardeşler üyeleri arasındaki siyasi gerilim ve hareket içindeki müteakip bölünme olabilir. Ya da Müslüman Kardeşler Hareketi'nin Ürdün rejimiyle, her iki tarafa da fayda sağlayan, yeni ekonomik ve siyasi çıkarlar çerçevesinde yakınlaşmasıdır. Diğer sonuç ise Ürdün sistemindeki zayıf noktaların belirlenmesi ve dolayısıyla Ürdün rejiminin başta Müslüman Kardeşler olmak üzere siyasi partilerin memnuniyetini garanti eden anayasal ve siyasi reformları uygulamaya yönelik önerilerini anlamakla ilgilidir. Aynı zamanda, yeni reform planı Ürdün rejiminin, devletin en yüksek yürütme otoritesi olarak, gücünü garanti etmektedir.

Giriş kısmında aktarılan argümanı doğrular nitelikteki şu sonuca varmak da mümkündür: Özel güce sahip bir monarşi altında; Haşimi Monarşisi; MK Hareketi gibi İslami bir hareketin iktidara gelmesi imkânsızdır. Ya İslami bir muhalefet hareketi olarak kalacak ya da rejimin yakın bir müttefiki olarak varlığını sürdürecektir.

Giriş bölümünde Müslüman Kardeşler Hareketi'nin en önemli hedeflerinden bahsedilmiş olup, bunlardan biri İslam'ın evrenselliği ilkesinin, davet ilkesiyle korunmasıdır. Diğer hedef ise Batı hegemonyasının reddedilmesi ve İslami kutsalların korunmasıdır. Bazı bağımsız İslamcılarla, Müslüman Kardeşler Hareketi'nden ayrılan liderlerin bir bölümüyle ve Müslüman Kardeşler Hareketi'nden liderlerin yer aldığı üç ayrı grupta yapılan görüşmelerde, Müslüman Kardeşler'in daha önce bahsedilen iki ana

hedefine ulaşmada ne derece başarılı olduğu konusunda önemli bir sonuca varılmıştır. İslam'ın evrenselliği ilkesi Ürdün'deki Müslüman Kardeşler Hareketi için işe yaramamıştır. Tam tersine Tunus'ta yaşananlara benzer yeni bir seküler akım oluşturan bir karşı dalga üretmiştir. Bununla birlikte, Ürdün'deki bu laik eğilim, yeni genç nesil için, kraliyet tavsiyeleriyle gelmesi bakımından Tunus'dakinden farklıdır. Ürdün'deki İslami Hareket'in altın çağı, 1970'lerin sonundan 1990'ların sonlarına kadar sürmüş, bundan sonra rejim, Ürdün halkı arasında İslami siyasi grupların imajını olumsuzlayan yeni bir imaj yaratmayı başarmıştır. Müslüman Kardeşler'in Batı Hegemonyası'nın reddedilmesiyle ilgili ikinci amacına gelince, bu hedef Ürdün toplumundaki İslamcıların çoğuna olan güvenin kaybedilmesine sebep olan bir propaganda aracı haline gelmiştir. Bunun kanıtı, İsrail işgalinin Ürdün İslami Hareketi üzerinde ciddi bir tepkiye neden olmayan Filistin'deki İslami kutsalları kontrol etmesi ve getirdiği zulümdür. Ürdün'deki Müslüman Kardeşler ile Filistin'deki cihatçı İslami hareketler arasında, İslami Hareket'in rejim karşısındaki meşruiyetini kaybetmekten korktuğu siyasi bir boşluk da söz konusudur. Hipotezde atıfta bulunulan Ürdün rejiminin artan baskısı ile İslami hareketlerin yükselişi arasındaki doğrudan ilişkinin kanıtlanması, Ürdün rejiminin Ürdün halkı ile Müslüman Kardeşler Hareketi arasında siyasi bir boşluk bırakarak İslami hareketlerin yükselişini sona erdirmedeki başarısından çıkarılabilir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Abu Eid, A. Et al. (2010). **A Study in the Political Ideology of the Islamic Resistance Movement(HAMAS)**(حماس) دراسة في الفكر السياسي لحركة المقاومة الإسلامية (حماس), Amman: Middle East Studies Center.
- Abu Rumman, M. Et al. (2016). **Constitutional reform in Jordan** في الإصلاح الدستوري في الأردن. Amman:Center for Strategic Studies.
- Abu Rumman, M., (2014). **Ana Salafi** أنا سلفي, Amman:Fridrich Ebert Stiftung.
- Abu Rumman, M., (2014). **As-Salafyyonn wa AL-Rabii AL-Arabi**,السلفيون و الربيع العربي, Beyrut:Markez Derasat AL-Wehda AL-Arabiyye.
- Abu Rumman, M., Abu Hanieh., (2013). **The Islamic Solutaion in Jordan**, Amman: Center of Strategic Studies.
- Abu Rumman, M., Abu Hanieh., (2017). **Aşikat AL-Şahada** عاشقات الشهادة, Amman: Fridrich Ebert Stiftung.
- Abu Rumman, M., Shteivi., (2018). **Sosiology of Extremism and Terrorism in Jordan**, Amman:Center of Strategic Studies.
- Abbash, A., (2018). **İşkalyet El- Dawleh wal-İslam Al-Siyasi Qabla wa Baada Tawrat Al-rabii Al-Arabi** إشكالية الدولة والإسلام السياسي قبل وبعد ثورات الربيع العربي, Berlin : Democratic Arabic center .
- Ahmad, A., (2017). **Jihad & Co. Black Markets and Islamist Power**, NY: Oxford Uni Press.
- Al-Falahat, S., (2021). **Baad Maat A'am La Zilna Nabhas An Davlet** بعد مائة عام لا زلنا نبحت عن دولة. Madaba:Yay yoktur.
- Al-Hammouri, M., (2015). **AL Mutatalabat AL Dustoriya wal Kanuniya le İslah Hakiki** المتطلبات الدستورية والقانونية لإصلاح سياسي حقيقي لماذا... وكيف ؟ Amman: Wael Yay.

- AL-Jowhari, S., (2019). **Musa Abu Marzuq: a Life Journey Memoris of Seeking Refuge, Emigration and The Years of Struggle** د. موسى أبو مرزوق مشوار حياة **Refuge, Emigration and The Years of Struggle** حياة د. موسى أبو مرزوق مشوار حياة **حياة** ذكريات اللجوء والغربة وسنوات النضال. Istanbul: Nida Yay.
- Alomoush, B., Alomari., (2021). **Kamus AL-Cemaat Al-Eslamiya** قاموس الجماعات الإسلامية, Amman:Darul Maamun Yay.
- Al-shebani,M.,(1987). **Hayat Al-albani Wa Athareh Wa Thanaaeh El-ulamaa Alayh** حياة الألباني و آثاره وثناء العلماء عليه. Kahire: Al-saddawi Yay.
- Atay, H., (2020). **Ben Akıl ve Kur'an Işığında 1400 Yıllık Süreçte İslam'ın Evreni,** İstanbul: Destek Yayınları.
- Bulut, F., (1997). **İslamcı Örgütler-1.** Ankara: Doruk Yay.
- Dwar, G., (2018). **The Shuyukh Camps The Resistance of The Muslim Brothers Againts The Zionist Project 1968-1970.** Beyrut:Al-Zaytouna Center for Studies & Consultations.
- Erkilet, A., (2004). **Orta Doğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler.** Ankara: Hece Yay.
- Esposito, J., (2003). **The Oxford Dictionary of Islam,** Oxford University Press.
- Fukuyama, F., (1995). **Trust The Social Virtues** الثقة الفضائل الإجتماعية (Al-İmam, M., Çev). Doha: Muntada İlakat Duwaliya Yay.
- Gharaibeh, I., (2017). **From Call to Politics: The Muslim Brotherhood in Jordan: Their History and Ideas 1945 – 2015** من الدعوة إلى السياسة الإخوان المسلمين في 1945 – 2015 **من الدعوة إلى السياسة الإخوان المسلمين في 1945 – 2015** الأردن تاريخهم و أفكارهم. Amman:Dar Siren Yay.
- Haseeb, K., (2013). **The Arab Spring.** NY:The Centere For Arab Unity Studies.
- Hasso, F., (2005). **Resistance, Repression, and Gender Politics in Occupies Palestine and Jordan.** New York: Syracuse University Press.
- Hourani, A., (1997). **a History of the Arabs People.** (Çev: Saqer, A.) Damascus: Dar Talas.

- Ortaklık ve Kurtarma Partisi, (2021). **Gerçek Siyasi Reform** الإصلاحي السياسي الحقيقي. Amman: Ortaklık ve Kurtarma Partisi Yay.
- Rothstein, M., (2012). **The Cambridge Companion to New Religious Movements**, Cambridge University Press.
- Roussesu, J., (2012). **Al-Aqd Alectimaai** العقد الإجتماعي. (Zu'aytar, A., Çev). Kahire: Hindawi Yay.
- Salih, M., vd ,(2014). **Al-Tadauyat el-Jeostarijiyi Lel tawrat Al-Arabiye** التداعيات الجيوستراتيجية للثورات العربية. Doha: Arap Center for Research & Policy Studies.
- Telci, F., (2020). **Hayati ve Eserleriyle Ebü'l A'lâ Mevdudi**. İstanbul: “SDAM, Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi.
- Ulutaş, U., (2016). **The State of Savagery ISIS in Syria**, Ankara: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı.
- Whelan, R., (2006). **Al-Qaedaism the Threat to Islam, the Threat to the World EL-Kaidecilik İslam'a Tehdit Dünya'ya**, (Bağcı, H., Et al. Çev). Ankara: Platin Yay.
- Yeşilyurt, B.,2005, **The Pact Anglo-American Defence Policies in The Middle East, 1950-1959**. NY: Frank Cass.
- Yetim, M., Kalaycı, R., Kaşıkçı, T., (2020). **Ortadoğu'da Devlet Dışı Aktörler ve Arap Baharı Müslüman Kardeşler, Hizbullah ve Hamas**, Ankara: Orion Kitabevi.
- Tezler ve Makaleler**
- Abu-Anzeh, M., 2016, "Status of Arab Identity Problematic: Between Islamic and Nationalistic Views". Master's Thesis from *Middle East University*.
- Abu-Odeh, N., 2010. “Hizb-ut Tahrir Düşüncesi: Analitik Bir Çalışma The thought of Hizb ut-Tahrir is an Analytical Study”. The Islamic University – Gaza/Department of Contemporary Belief and Doctrines (PhD and MSc Theses- Faculty of Osoul Eddin).

- Akın, M., 2015, "Muhammed B. Abdülvehhâb'ın Tevhid Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı: 1, s. 109-134.
- Al-Bondokji, N., 2015, "The Muslim Brotherhood in Jordan: Time to the Reform". *Foregin Policy at Brookings*.
- Al-Khawaldeh, S., 2018, "The Electoral System and Parliaments in Jordan 1989-2015 The Shift From Block Vote Electoral System to a Mixed Electoral System". *Journal of Law and Political Science*. Sayı 13. s. 64-84.
- Al-Quds Center for Political Studies. 2007, "دراسة حول واقع المرأة في الأحزاب السياسية الأردنية".
- Asseburg, M.,2019, The "Deal of the Century" for Israel-Palestine. *SWP comment*. German Institutaion for International and Secutity Affairs. No.20.
- Avcı, B., 2007, "Aramızdaki Ortak Kelime: "Müslüman-Hıristiyan İlişkilerinde Güncel Bir Söz". *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı:12, s. 240.
- Aydın, H., 2001, "İslam Hukuku, Devlet ve Ahkam-ı Sult Anıye İlişkisi". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Cilt 5,Sayı 2.
- Belakhdar, K., 2021, "Political Authority Between Positive Law and Islamic Law : a Comparative Study" *Political Madarat journal* .Cilt 5, Sayı 2. S. 270-307.
- Bozkurt, A., 2021, "Müslüman Kardeşler, Siyasal Meşruiyet ve Seçimler: Ürdün Üzerine Bir İnceleme". *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*. Cilt 8, Sayı 2. s. 151-181.
- Bozkurt, Ö.,2017, "İslam Mezhepleri". *Karaman İslami İlimler Derneği*. Sempoyum/ Kongre, No:1.
- Çetinkaya,G.,2019, "Soğuk Savaş Döneminde Türkiye ve Eisenhower Doktrini". Doktora Tezi, *Ankara Üniversitesi*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Doğan, K. ve Çakır, C., 2018, "Bir Devlet Kuramı İnşası: John Locke'ta Siyasal Liberalizmin Temelleri". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*.Cilt 11, Sayı 57.
- Dortier, J.,2016, (Salim,M.,Çev), "Why Do Ideologies Never Die? لماذا لا تموت الأيدلوجيات". Mominoun Without Borders for Studies and Research.
- El-Abed, O.,2009, "The Case of Palestinian Refugees- Holders of Egyptian Travel Documents in Egypt and in Jordan", in Conference Papers, International

- Conference on Palestinian Refugees, Conditions and Recent Developments (November 2006), Abu Dis, Al-Quds University, pp 43-60.
- El-Sharif, A.,2019,” Circumlocution in King Abdullah II’s Discussion Papers”. *International Journal of Linguistics*. Vo. 11, No. 2.
- Fischbach, M.,1994, “The Implications of Jordanian Land Policy for the West Bank”. *Middle East Journal*, Middle East Institute.Vo.48,No.3. 492-509.
- Güvenilir, E., 2016, “Ortadoğu’da Siyasal İslam: Mısır’da Arap Baharı ve Müslüman Kardeşlerin Etkileri”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nden Yüksek Lisans Tezi*.
- Hamzah,. A, 2018, “Ürdün Rejimi ve Müslüman Kardeşler الإخوان المسلمین و النظام الأردني”. *Al-Qadisiyah Hukuk ve Siyaset Bilimi Dergisi*. Cilt 9, Sayı 1. s. 283-288.
- Hazimeh,. W, 2015, The Political Survival of the Muslim Brotherhood in Jordan: From Participation to Boycott. PhD's thesis from *University of East Anglia*.
- Karbuz, S.,2021,” Key Challenges Facing the Eastren Mediterranean”.*SETA VAKFI*.Vol.23,No.1, s 115-138.
- Kattan,V.,2019," Jordan and Palestine: Union (1950) and Secession (1988)" *Middle East Institute of the National University of Singapore, and an Associate Fellow at the Faculty of Law*.
- Kirsner, D.,2006. “Freud, Civilization, Religion, and Stoicism”. *Psychoanalytic Psychology*. 23: 345-366.
- Kolstø, Pål. (2007). “The Narcissism of Minor Differences Theory: Can it Explain Ethnic Conflict?”. *University of Oslo*. UDK: 316.483 :159.964.26. DOI:10.2298/FID0702153K.
- Köprülü, N.,2009,” Arabizimden Teritoryal Kimliğe Geçiş: 1989 Sonrası Ürdün’de Kimlik Politikaları ve Demokratikleş(Eme)MeÇabaları” . İ.Ü. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. No 41.
- Lewis, B., Myers., 2010, “Faith and Power: Religion and Politics in the Middle East”. *Carnegie Council. The Voice for Ethics in International Affairs*.
- Mahafza, M.,2017," Jordanian Democratic Model and its Challenges (A study on the Royal Vision and Propositions of Jordan during 1999-2016)". Cilt: 9/Sayı 3.

- Mankan, V., Türkoğlu, G., 2020, İslam Âlimlerinin Düşünceleri Ekseninde “İslam Devleti” Anlayışı. *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*. Cilt 2, Sayı 2. s. 202-222.
- Mseidin, Y., 2018, ” أثر قانون الأحزاب السياسية لعام 2012 في المشاركة الحزبية في انتخابات المجلس النيابي ”الأردني الثامن عشر عام 2012 . Cilt:19/Sayı 1.
- Naji, S., Jawan., 2013, ” Geopolitics of the Islam World and World Leadership in the Post-Cold War Geopolitical Developments”. Vol. 4, Issue 1.
- Nasrawin, L., 2017, “ The Legal System of Political Parties in Jordan: a Comparative Study ”النظام القانوني للأحزاب السياسية في الأردن:دراسة مقارنة *International Review of Law*. Sayı:25,s26.
- Öztürk, M., 2010, “Arap Ülkelerinde Osmanlı İdaresi” *International Journal of History*, Ortadoğu Özel Sayısı / Middle East Special Issue.
- Robinson, G., "The Four Waves of Global Jihad, 1979-2017. " *Middle East Policy* 24. 3 (2017): 70-88.
- Robinson, G., 1998, ” Defensive Democratization in Jordan “. *International Journal of Middle East*, Cambridge University Press. Vol.30. 387- 410.
- Sayigh, Y., 2022, ” Struggle Within, Struggle Without the Transformation of PLO Politics Since 1982”. *Royal Institute of International Affairs and Oxford University Press*. Vol. 65, No. 2. s. 247-271.
- Simkins, R., Smith., Z., 2019, “Religion and Reform”. *Journal of Religion & Society*. ISSN 1941-8450.
- Şimşir, M., 2005, Râşid Halifeler Döneminde İdare Sistemi ve Divan Teşkilatı. *Selçuklu Merkez Vaizi*. Sayı:6, s. 265 – 280.
- Thaher, O., 2019, ”Terrorism in the middle East – Afghanistan”. *Akademik Tarih ve Düşüncesi Dergisi*. Cilt:6/Sayı 3.
- Topuz, Z., 2018" Trump Dönemi Değişen Dengelerin Filistin-İsrail Barış Sürecine Etkisi" . *Akademik Ortadoğu*. Cilt 13, Sayı 1, s.107-125.
- Ülger, İ., 2016, ” Müslüman Kardeşler Teşkilatının İdeolojisi ve Mısır Siyaseti Üzerindeki Etkileri”. *Kocaeli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü*. Cilt:6/Sayı 2, s. 132-149.

Wagemakers, J.,2021. Things Fall Apart: The Disintegration of the Jordanian Muslim Brotherhood. Religions Cilt:12 /Sayı 1066.

Yeşilyurt, N., 2013 ,” Ortadoğu’da Rejim Güvenliği ve Küçük Devlet: Ürdün Örneği” (Ankara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden doktora tezi) .

Elektronik Kaynaklar:

Al Jazeera, (28 Mart 2011). حزب التحرير الإسلامي في الأردن. <https://www.aljazeera.net/news/arabic/2011/3/28/%D8%AD%D8%B2%D8%A8-%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%AD%D8%B1%D9%8A%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85%D9%8A-%D9%81%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%B1%D8%AF%D9%86> (Erişim Tarihi 20 Mart 2022)

Al Jazeera, (14 Nisan 2016). ”الإخوان المسلمين في الأردن: إشكال قانوني أم تصعيد سياسي ؟ ”. <https://www.aljazeera.net/news/reportsandinterviews/2016/4/14/%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%AE%D9%88%D8%A7%D9%86-%D9%81%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%B1%D8%AF%D9%86-%D8%A5%D8%B4%D9%83%D8%A7%D9%84-%D9%82%D8%A7%D9%86%D9%88%D9%86%D9%8A-%D8%A3%D9%85> (Erişim Tarihi 20 Ağustos 2022)

Al Jazeera, (12 Haziran 2006). اعتقال أربع نواب أردنيين قدموا العزاء بالزرقاوي. <https://www.aljazeera.net/news/arabic/2006/6/12/%D8%A7%D8%B9%D8%AA%D9%82%D8%A7%D9%84-%D8%A3%D8%B1%D8%A8%D8%B9%D8%A9-%D9%86%D9%88%D8%A7%D8%A8-%D8%A3%D8%B1%D8%AF%D9%86%D9%8A%D9%8A%D9%86-%D9%82%D8%AF%D9%85%D9%88%D8%A7> (Erişim Tarihi 18 Nisan 2022)

Ammon News , (24 Eylül 2019). شروط ابرام الإتفاقيات الدولية في الدستور الأردني . <https://www.ammonnews.net/article/485999> (Erişim Tarihi 17 Temmuz 2022)

الأردن "العمل الإسلامي" يقرر خوض الإنتخابات النيابية. Anadolu Agency, (21 Eylül 2020).
<https://www.aa.com.tr/ar/%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%88%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%B1%D8%A8%D9%8A%D8%A9/%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%B1%D8%AF%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D9%85%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85%D9%8A-%D9%8A%D9%82%D8%B1%D8%B1-%D8%AE%D9%88%D8%B6-%D8%A7%D9%84%D8%A7%D9%86%D8%AA%D8%AE%D8%A7%D8%A8%D8%A7%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D9%86%D9%8A%D8%A7%D8%A8%D9%8A%D8%A9-/1980401> (Erişim Tarihi 17 Mayıs 2022)

هنية ومشعل يصلان الأردن الجمعة. Anadolu Agency, (26 Ağustos 2021).
<https://www.aa.com.tr/ar/%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%B1%D8%AF%D9%86/%D8%AD%D9%85%D8%A7%D8%B3-%D9%87%D9%86%D9%8A%D8%A9-%D9%88%D9%85%D8%B4%D8%B9%D9%84-%D9%8A%D8%B5%D9%84%D8%A7%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%B1%D8%AF%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%AC%D9%85%D8%B9%D8%A9-/2347293> (Erişim Tarihi 19 Mart 2022)

محكمة سعودية تؤجل النظر في أحكام بحق أردنيين وفلسطينيين. Anadolu Agency, (08 Kasım 2021).
<https://www.aa.com.tr/ar/%D8%A7%D9%84%D8%A3%D8%B1%D8%AF%D9%86/%D9%85%D8%AD%D9%83%D9%85%D8%A9-%D8%B3%D8%B9%D9%88%D8%AF%D9%8A%D8%A9-%D8%AA%D8%A4%D8%AC%D9%84-%D8%A7%D9%84%D9%86%D8%B8%D8%B1-%D9%81%D9%8A-%D8%A3%D8%AD%D9%83%D8%A7%D9%85-%D8%A8%D8%AD%D9%82-%D8%A3%D8%B1%D8%AF%D9%86%D9%8A%D9%8A%D9%86-%D9%88%D9%81%D9%84%D8%B3%D8%B7%D9%8A%D9%86%D9%8A%D9%8A%D9%86/2415193> (Erişim Tarihi 17 Mart 2022)

Arfa, Eman. (2004). AL-Nizam AL-Idari FL-Dwla AL-Islamiya Bayn AL-fikir Wal Tatbik والنظام الادارى فى الدولة الاسلامية بين الفكر والتطبيق. <https://www.researchgate>.

net/publication/315785188_alnzam_aladary_fy_aldwlt_alaslamyt_byn_alfkr_waltrbyq (Erişim Tarihi 21 Nisan 2022)

BBC.(8 Şubat 2006). *Profile: Khaled Meshaal of Hamas*. http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/3563635.stm (Erişim Tarihi 31 Temmuz 2022).

BBC. (19 Eylül 2020). *Israel's borders explained in maps*. <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-54116567> (Erişim Tarihi 31Mart2022).

BBC, (04 Ekim 2021). *Pandora Belgeleri: Ürdün Kralı Abdullah'ın 70 milyon sterlinlik gizli gayrimenkul imparatorluğu*. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58784502> (Erişim Tarihi 25 Mayıs 2022)

"CENTO pact members to dissolve alliance soon". The Gazette. Montreal. 5=AP. 1979-03-17. p. 46. Archived from the original on 2015-11-17. Retrieved 15 March 2014. <https://news.google.com/newspapers?id=vJYuAAAIBAJ&pg=5263%2C6037291> (Erişim Tarihi 13 Nisan 2022)

CNN Arabic, (31 Aralık 2015). Ürdün: "Kardeşliğin siyasi kolu"nun 300 üyesi art arda artan krizlerin ardından istifa etti. الأردن: استقالة 300 عضو من "أزراع الإخوان السياسية". <https://arabic.cnn.com/middleeast/2015/12/31/jordan-muslim-brotherhood> (Erişim Tarihi 19 Mayıs 2022)

Doriter, J., Haj Salim, M., (Çev.). (28 Aralık 2016). Lemada La Tamut Al Aydulijiyat Abadan لماذا لا تموت الأيدلوجيات أبدا. <https://www.mominoun.com/articles/%D9%84%D9%85%D8%A7%D8%B0%D8%A7-%D9%84%D8%A7-%D8%AA%D9%85%D9%88%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D9%8A%D8%AF%D9%8A%D9%88%D9%84%D9%88%D8%AC%D9%8A%D8%A7%D8%AA-%D8%A3%D8%A8%D8%AF%D8%A7-4626> (Erişim Tarihi 31Mart2022).

GZT, (15 Mayıs 2022). *Ürdün'ün Kudüs ve kutsal bölgelerdeki vesayeti 1924 yılına uzanıyor*. <https://www.gzt.com/mecra/urdunun-kudus-ve-kutsal-bolgelerdeki-vesayeti-1924-yilina-uzaniyor-3649345> (Erişim Tarihi 22 Mayıs 2022)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/fetva> , Erişim Tarihi : 22 Şubat 2022)

Kapsamlı Ürdün anayasası. 2011 yılına kadar olan değişiklikleri de dahil olmak üzere 1952'de yayınlanmış. https://www.constituteproject.org/constitution/Jordan_2011.pdf?lang=ar (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2022)

Middleeast Monitor. (25Eylül2020). *Remembering Israel's botched attempt to assassinate Khaled Meshaal*. <https://www.middleeastmonitor.com/20200925-remembering-israels-botched-attempt-to-assassinate-khaled-meshaal/> (Erişim Tarihi 16 Mart 2022)

Office of The Historian, "The Eisenhower Doctrine, 1957". <https://history.state.gov/milestones/1953-1960/eisenhower-doctrine> (Erişim Tarihi 13 Nisan 2022)

Robinson, Glenn E., (2017). *The Four Waves of Global Jihad, 1979-2017*. The NPS Institutional Archive. [https://calhoun.nps.edu/bitstream/handle/10945/60761/Robinson-2017-Middle East Policy.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://calhoun.nps.edu/bitstream/handle/10945/60761/Robinson-2017-Middle%20East%20Policy.pdf?sequence=1&isAllowed=y)

Tartışma Makaleleri Kral II. Abdullah'ın resmi web sitesinin ana sayfasında yer almaktadır. *King Abdullah II's Discussion Papers*. <https://kingabdullah.jo/ar> (Erişim Tarihi 24 Mayıs 2022)

The National Center for Human Rights. Article 28 of the Jordanian constitution المادة 28 من الدستور الأردني <https://www.refworld.org/pdfid/3ae6b53310.pdf> (Erişim Tarihi 21 Nisan 2022)

Under Jordanian occupation since the 1948 Palestine war, " Chicago Tribune, 3 June 1954.

ÖZET

Bu çalışma, en önemlisi Ürdün siyasi sistemi ile Müslüman Kardeşler hareketi arasındaki ilişkiyi 1989'dan 2022'ye kadar incelemek olan bir dizi hedefi taşımaktadır. Ürdün rejimi ile Müslüman Kardeşler Hareketi arasındaki yakınlaşma ve ayrışma nedenlerinin analizine de katkıda bulunmaktadır. Bu çalışma, siyasi olayların yaşanış sürecini ve bu olaylar arasındaki ilişkiyi anlamak için tarihsel yöntemden yararlanmıştır. Çalışmanın ilk kısmında reformist Selefilik ve cihatçı Selefilik gibi farklı siyasi İslami hareketler anlatılmaktadır. Aynı zamanda, Selefi hareket ile Müslüman Kardeşler Hareketi'nin Ürdün'de yayılmaları ve siyasi çalışmalara katılımları açısından bir karşılaştırma yapılmıştır. Ayrıca Ürdün'de ortaya çıkan, ancak son zamanlarda gayri resmi hale gelen, İslami hareketlerden Hamas ve İslami Kurtuluş Partisi'nden de söz edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada Ürdün'de ortaya çıkan bazı İslami şahsiyetlerin isimlerine değinilmiş ve Müslüman Kardeşler ile ideolojik olarak farklılık gösterecekleri de, onlarla ortak yönleri olduğu görülmüştür. Yine, İslami Hamas hareketinin Ürdün rejimi ile Müslüman Kardeşler arasındaki ilişkiyi etkilemedeki rolü gibi ortak siyasi konulara odaklanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonunda Ürdün'deki siyasi reformdan ve ulusal diyalog yoluyla demokrasiye ulaşmanın olanaklarından bahsedilmiştir. Son olarak da Müslüman Kardeşler Hareketi'nin önderlik ettiği ulusal muhalefetin siyasi reform arayışındaki rolüne değinilmektedir.

Anahtar kelimeleri: Müslüman Kardeşler, Ürdün rejimi, Selefiler, İslami hareketler, Hamas, Siyasi reform, Haşimi vesayet, Arap Baharı, Cihatçı hareketler.

POLITIZATION of ISLAMIC MOVEMENTS in JORDAN : The MUSLIM BROTHERHOOD PARTY

ABSTRACT

This study pursues a set of objectives, the most important of which is to examine the relationship between the Jordanian political system and the Muslim Brotherhood movement from 1989 up to 2022. This study also contributes to analyzing the factors of convergence and difference between the Jordanian regime and the Muslim Brotherhood movement. The study dealt with the historical method to understand the course of political events and the links between them. At the outset, the study explained all kinds of Islamic movements such as reformist Salafism and Jihadi Salafism. A comparison was also made between the Salafist movement and the Muslim Brotherhood in terms of their spread in Jordan and their participation in political action. In this study, it was attempted to mention the Islamic movements that appeared in Jordan but have recently become informal, such as Hamas and the Islamic Liberation Party. In this study, the names of some of the Islamic personalities that appeared in Jordan were mentioned, and they differed ideologically with the Muslim Brotherhood, but had other things in common with them. This study attempted to focus on common political issues such as the role of the Islamic Hamas movement in influencing the relationship between the Jordanian regime and the Muslim Brotherhood. At the end of the study, reference was made to political reform in Jordan and the possibilities of achieving democracy through the national dialogue. The national opposition led by the Muslim Brotherhood in its quest for political reform was also highlighted.

Keywords: Muslim Brotherhood, Jordanian regime, Salafists, Islamic movements, Hamas, Political Reform, Hashemite guardianship, Arab Spring, jihadist movements.

EKLER

Ek-1: Görüşülen Kişilerin Tablolaştırılmış Listesi

Kişi Sayısı	Kod	Siyasi Pozisyon	Mülakat Yeri ve Tarih	Cinsiyet
1	M.A.	Parti Genel Sekreteri	30-08-2021 İslami Eylem Cephesi Partisi'nde	Erkek
2	T.A.	Parti medya sözcüsü	30-08-2021 İslami Eylem Cephesi Partisi'nde	Erkek
3	A.A.	Şura Konseyi Üyesi	30-08- 2021 İslami Eylem Cephesi Partisi'nde	Erkek
4	B.A.	İslam hukukunda professor/ İslami Eylem Cephesi'nin eski üyesi/ İran eski Ürdün Büyükelçisi	12-09 -2021 Ürdün Üniversitesi'nde	Erkek
5	J.A.	Şura Konseyi Üyesi	15 -09-2021 İş Yeri / Amman'da	Erkek
6	M.M.	Siyasi aktivist ve Mühendisler Sendikası üyesi	16-09-2021 M.M.'nin evinde	Erkek
7	S.A.	Ortaklık ve Kurtarma Partisi Genel Sekreteri	22-09-2021 Ortaklık ve Kurtarma Partisi'nde	Erkek

Ek-2: Görüşme Soruları

1-Selefiller ve Müslüman Kardeşler hareketi arasında ideolojik anlamda bir kafa karışıklığı var mıdır?

2-Ürdün'deki Müslüman Kardeşler hareketi ile Filistin Hamas hareketi arasında örgütsel bir parti bağlantısı var mıdır?

3-Müslüman Kardeşler hareketi Ürdün'de nasıl ortaya çıkmıştır?

4-Ürdün'deki Müslüman Kardeşler hareketi neden İslami Eylem Cephesi partisine dönüşmüştür?

5-Ürdün rejimi tarafından Müslüman Kardeşler'in Ürdün'deki çalışmalarını engelleyen kısıtlamalar var mıdır?

6-Ürdün rejimi ile Müslüman Kardeşler arasındaki ilişki 1989'dan günümüze nasıl değişmiştir?

7-2011 Arap Baharı, Ürdün rejimi ile Müslüman Kardeşler hareketi arasındaki ilişkinin bozulmasını etkiledi midir?

8-Ürdün rejimi ile Müslüman Kardeşler hareketi arasında uluslararası düzeyde ortak müttefikler var mıdır?

9-Yeni İslamcılar kimlerdir ve “yeni İslamcılar” terimi Müslüman Kardeşler'den ayrılan yeni İslami partilerle ilgili midir?

10-ikinci Abdullah'ın Kral oluşturduğu kraliyet komisyonu, Ürdün'deki siyasi reform süreci için olumlu sonuçlar elde edecek midir?

11-Ürdün'deki İslami hareketler siyasi reform sürecine nasıl katkıda bulunmuştur?

12-Ürdün'deki İslamcıların bakış açısından Ürdün hükümetinin Filistin davasına karşı görevi nedir?

Görüşmeler yeri

Amman'da İslami Eylem Cephesi Partisi'nde, Müslüman Kardeşler'in siyasi koludur.

Ürdün Üniversitesi'nde İslam hukuku profesörünün ofisinde.

Ürdün'de Ortaklık ve Kurtarma Partisi'nde.

Bir siyasi aktivistin evinde. Bağımsız İslam düşüncesini temsil ediyor ve Ürdün sendikalarının bir temsilcisidir.

Müslüman Kardeşler partisi üyelerinden birinin işyerinde.

Görüşme süresi: Bir saatten bir buçuk saate kadar.

Görüşmeyi belgeleme yöntemi: Telefon ile ses kaydı.

